

პ ა ხ ტ ა ნ ბ გ ო გ შ ა ძ ე

პ ა ნ თ ე ო ნ ი

თბილისი
თებერვალი, 2005 წელი

„წინაპართაგან წავიდა ყველა
სხვა ხალხის ისმის აქ ჟურიაბული“

გალაკტიონი

ს ა რ ჩ ე ვ ი

1. წინასიტყვაობა	7
2. გრიგოლ აბაშიძე (1914-1994)-----	15
3. ირაკლი აბაშიძე (1909-1991)-----	19
4. თენგიზ აბულაძე (1924-1994)-----	21
5. ნოდარ ამალღობელი (1930-2004)-----	26
6. ნოდარ ახალკაცი (1939-1999)	29
7. გელა ბანძელაძე (1927-1985)-----	35
8. ანბია ბოჭორიშვილი (1902-1982)	37
9. თენგიზ ბუაჩიძე (1926-1994)	39
10. პალერია ნ გამყრელიძე (1904-1995)	41
11. კორნელი ღანელია (1933-1997)	51
12. ნოდარ ღუმბაძე (1928-1984)	54
13. ილია შიკუა (1907-1977)	57
14. მიხეილ ზანდუკელი (1889-1968)	62

15. რეზო თაბუკაშვილი (1927-1990)	65
16. ვახტანგ კალანდარიშვილი (1924-1997)	67
17. ჯანსუღ კახიძე (1936-2002)	70
18. ბრიგოლ კიკნაძე (1909-1974)-----	75
19. მერაბ კოსტავა (1939-1989)	84
20. შოთა ლომიძე (1936-1993)	94
21. მერაბ მამარლაშვილი (1930-1990)	98
22. კოტე მახარაძე (1926-2002)	112
23. ნიკო მგელაძე (1889-1962)	114
24. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი (1890-1963)	117
25. მიხეილ მესხი (1937-1991)	121
26. შალვა ნუცუბიძე (1988-1969)	125
27. ზაალ შვანია (1932-1977)	130
28. ლევან სანიკიძე (1925-2003)	134
29. ვენოზ ქვაჩავია (1924-1982)	140

30. შიშლი შარტავა (1945-1993)	152
31. ღავით ჩიკვიშვილი (1921-1987)	153
32. აბონ ციციაშვილი (1931-2002)	160
33. სავლე წერეთელი (1907-1966)	164
34. ნიკო ჭავჭავაძე (1923-1997)	168
35. გურამ ჭილაშვილი (1929-1990)	176
36. გიორგი ჯიბლაძე (1913-1989)	178
37. ოთარ ჯინორია (1914-1975)	182
38. სერგო ჯორბენაძე (1926-1998) -----	189
39. სახელთა საძიებელი -----	198

ამ წიგნში პოლიტიკაზე თითქმის არაა ლაპარაკი. თუ თავისთავად სინამდვილეა პოლიტიზირებული, ეს ჩვენი ბრალი არაა. მაგრამ იგი პოლიტიკოსების არცა გულისმოსაგებად, არცა გასაგულისებლად არის შექმნილი. იგი სიყვარულმა შექმნა.

მას მე პირობითად „პანთეონი“ ვუწოდე, მსგავსად ზორციელი პანთეონისა. ესაა ცდა, სიტყვიერი პანთეონის შექმნისა.

„ცა და ღედამიწა გადავლენ, ჩემი სიტყვები კი არ გადავლენ“ (მათე, 24,35) ოქრო, ბრინჯაო, მარმარილო დიდად ჩამორჩება იმ არამატერიალურ მასალას ძეგლისა, რომელსაც სიტყვა ჰქვია. სიტყვა, ღვთისაგან კურთხეული, ღვაწლმოსილ ადამიანთა ხვედრია. სიტყვიერი ძეგლის არსობას პუშკინმა უმღერა, მან თვით ალიგო ძეგლი თავისი ღირით, თავისი სიტყვით:

„Я памятник себе воздвиг нерукотворный“

„ძეგლი ავიგე ხელთუქმნელი, უნეტარესი“.

რაც შეეხება „ჩემს“ პანთეონს, რომლის ხელოსანიც და ყარაულიც მე ვარ, მას თავისი სპეციფიკა აქვს. მე ის „ავაშენე“ ასეთი პრინციპით: იმ დიდებულ ადამიანებს, რომელთაც მე შევხვედრივარ, ურთიერთობა მქონია მეტნაკლები სიახლოვით, მივაგე ჩემი ცოდვილი გულით წრფელი სიყვარული და პატივისცემა. ამის უფლება ყველასა გვაქვს. მით უმეტეს, ბედმა ისეთი მწარე, მაგრამ საპატიო ხვედრიც მარგუნა, რომ ზოგიერთი მათგანის დამკრძალავი კომისიის თამეჯდომარე გახლდით (გრიგოლ აბაშიძის, თენგიზ აბულაძის, თენგიზ ბუაჩიძის, ჟიული შარტავას...).

რა თქმა უნდა, კეთილშობილი მკითხველი აშკარად იგრძნობს უკმარისობას. ამოდენა ავტორიტეტები ასე ძუნ-

წად (მოცულობის თვალსაზრისით) არის წარმოდგენილი მაშინ, როცა ზოგიერთი მათგანის შესახებ მთელი მონოგრაფიები არსებობს. აქ პიროვნებანი მხოლოდ შტრიხებითაა წარმოდგენილი, ეს არაა ბიოგრაფიული განხილვა მათი ღვაწლისა. ესაა ზოგჯერ უმნიშვნელო დეტალებში გამოკრისტალებული მათი ხასიათი. გმირის დიდბუნებოვნება, პლუტარქეს თქმით, ზოგჯერ უფრო მეტად ეხება პატარა ეპიზოდებში, ვიდრე სისხლისმღვრელ ბრძოლებში. ესაა მხოლოდ პორტრეტები შტრიხებში. დანარჩენი მკითველმა უნდა შეავსოს.

წიგნში თავმოყრილია სხვადასხვა წლებში გამოქვეყნებული წერილები ამ მოღვაწეთა შესახებ, ზოგიც ბოლო ჟამს შევავსე. არ დაგიმაღავთ და რაღაც უცნაური განცდები კი დამეუფლა. ამ ბოლო ჟამს, მუშაობის დროს ნათლივ გაცხადდა წარსული, ასე მგონია, ვსაუბრობდით, ვეკითხებოდით იმის შესახებაც, რასაც არ შესწრებიან, მაგრამ თითქოს გვრძნობდი — მათი ნათელი სული რანაირ რეაქციას მოახდენდა, რანაირ შეფასებას მისცემდა მოვლენებს, თუმცა ეს ჩემს დარდად დავიტოვე.

ვეკითხები ჩემს თავს და მკითხველს: ვის სჭირდება მოგონება, მოფერება გარდასულ სულთა ჩვენ თუ მათ? უწინარესად, ეს ჩვენ გვჭირდება. დროთა კავშირი თუ დაირღვა, ფესვებმოჭრილი მუხა აღარაა მუხა; მხოლოდ სამგან-ზომილებიან დროში ცოცხლობს ერი. წარსულთან კავშირის გაწყვეტა ნიშნავს გზის გადაჭრას მომავლისაკენ. ჩვენს წინაპრებზე ჩვენ ასე ვამბობთ: მოვიგონოთო ჩვენი წარსული. ეს მხოლოდ ცალმხრივად ასახავს სინამდვილეს. ის ჩვენი წარსულიცაა და მომავალიც.

ბერძნული ტერმინი „პანთონი“, ცხადია, წარმართული ღმერთების, მრავალღმერთიანობის აღმნიშვნელია. ტერმინის ქრისტიანიზირებით, შეიცვალა მისი მნიშვნელობა. იგი ღვთის რჩეულთა განსასვენებელ ადგილს ნიშნავს. პანთე-

ონის მაგივრობას საქართველოში ისტორიულად ეკლესია ასრულებდა. რაც შეეხება ქართული კულტურის მოღვაწეთა ზვედრს, იგი XVII-XVIII საუკუნეებში ტრაგიკულზე ტრაგიკულია. ბესიკი იასაშია (რუმინეთი) დაკრძალული, ვახტანგ მეექვსე – ასტრახანში (რუსეთი), სულხან-საბა ორბელიანი – „ვსესხვიატსკაიაში“ (მოსკოვი), ანთიმოზ ივერიელის, რუმინეთის (ვლახეთის) მიტროპოლიტის (ფაქტიურად პატრიარქის) საფლავიც კი არ არსებობს, დავით გურამიშვილი – მირგოროდში (უკრაინა)...

„სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხვრი სადით ძირსა...“ (რუსთაველი). ან თვით რუსთველი სად აღესრულა?!

ქართველები, როგორც იშვიათად სხვა რომელიმე ხალხი, მიჯაჭვულნი არიან თავის მშობელ მიწას. ქართველს შიში არ შორდება – ვაითუ სამშობლოში ვერ დაიმარხოს!..

დარჩეული ქართველი მამულიშვილების ღიდმა კოლონიამ რუსეთს შეაფარა თავი. აქ XVIII საუკუნეში (1711 წ.) მეფე არჩილ მეორემ დააარსა დონის მონასტერი (მირქმის ეკლესია). ამ მონასტრის ეზოში საფლავები სუნთქავდნენ აგერ მეორე მსოფლიო ომამდე. მაგრამ სხვა ქვეყანა სხვის საფლავებს ღიდხანს ვერ შეინახავს. წინაპართა საფლავებს მხოლოდ თავისი შთამომავლობა ჰყავს ჭირისუფალი.

ქვეყანა, რომელიც ცოცხალ მამულიშვილებს ვერ იცავდა, ცხადია, ველარც საფლავებს დაიცავდა. მხოლოდ XIX საუკუნიდან გვაქვს პანთეონი მთაწმინდისა და დიდუბის პანთეონი... „ჩემი“ პანთეონი, ბუნებრივია, პოეტური ხასიათისაა. ეს ნიშნავს ლამაზად დავინახოთ ჩვენი ამქვეყნიური იმქვეყნიური ურთიერთობის სურათები. პოეტური კეთილს ეძებს, მშვენიერს ეძებს. პროზაული კი პირიქით. პროზა ჩხრეკს, პროზა, რაც ჩანხართ, ის არა ხართ... ქვესკნელში ჩაჰყვება თქვენს ცოდვებს. ღმერთმა დამიფაროს, ვინმე განვიკითხო. მით უმეტეს, არსებობს მკაცრი რელიგიური და-

მოძღვრა: მიცვალებულზე ან კარგი უნდა თქვა, ან არაფერიო. ეს იმიტომ, რომ გარდაცვლილმა ცოდვები მიწად დასტოვა. აქ წარმოდგენილი ძვირფასი ადამიანების ხსოვნა, ჩემი ცოდვილი კალმით რომ შევეცადე რაღაც პრიზმაში დაგვეჩაბა, გამეცოცხლებინა, ცხადია, მხოლოდ დადებით პლანშია ნაჩვენები. ქვეყნად არ არსებულა ხორციელად მოვლენილი წმინდანი, თავი რომ უცოდველად მიეჩნია. არც ეს დიდებული სახეები იყვნენ უხორციონი. მათ ცოდვები დასტოვეს და იმ ქვეყნად აღვლინდა მათი კეთილი სულები, ჩვენში აღიბეჭდა მათი დაუვიწყარი სახეები.

ადამიანი სიცოცხლეში ტანჯვით ებრძვის ბუნებით მოცემულ ცოდვებს. რაც უფრო ნათელია ადამიანის სული, მით უკეთ ხელავს იგი თავის თავში ბნელს. გოეთე ამბობს: არ არსებობს ბოროტება, რომელიც ჩემში არ იყოსო. არაფერი ორიგინალური ამ შემთხვევაში არ უთქვამს გერმანელ გენიოსს. მან გამოხატა წმინდა მამების აზრი. რაღა შორს წავიდეთ. „ლოცვები ზიარების წინ“ — ყველა კითხულობს, ვინც ეკლესიაში დადის და ეზიარება. ეს წიგნი წმიდა მამების ქადაგებათაგან არის შედგენილი, ე. ი. ყველაზე წმინდა ადამიანების ქადაგება, როგორ უნდა ჩაიხედო საკუთარ ხორციელ ბიწიერებაში. ჩვენ კი ხშირად გვგონია, რომ ბოროტება მხოლოდ ბოროტ კაცებს ეკუთვნის. აბა მოვუსმინოთ უწმინდეს წმიდა მამებს: იოანე დამასკელის, ბასილ დიდის, იოანე ოქროპირის, სვიმონ მეტაფრასისა... და სხვების ლოცვებს:

„რომელი ცოდვა არა ვქმენ, რომელი ძვირი არა გამოვისახე სულსა შინა ჩემსა ხოლო საქმითაცა ვქმენ სიძვაი, მრუშებაი, ამპარტავენებაი, ზვაობაი, ფიცაი, გმობაი, უქმის მეტყველებაი, სიძულვილი, შური, ვეცხლისმოყვარებაი, ტაცებაი, უსამართლობაი...“ ცოდვები აღმატებო თმის ოდენობას თავზე, მაგრამო „აურაცხელ არს სიმრავლე მოწყალებათა შენთა..“

ამიტომაც ნათქვამი, რომ სიკვდილი ხსნა სულისა ცოდვებისაგან. როცა წმიდა მამები სულის თვალებით საკუთარი ზორციელი ბუნების სამყაროს ჩაჰყურებდნენ ადამიანის მიწიერ ცოდვილ ბუნებას, გვასწავლიდნენ, რა შრომით, ტანჯვით, ლოცვით უნდა ეებრძოლათ ამ ცოდვებს. მხოლოდ ასე მიიღწევა უფლის წყალობა. და, რაც მთავარია, გამორჩეულთა ცოდვები შეეფარდება მათ ნაღვაწ სიკეთეს. მათ მიერ ერისთვის, ქვეყნისთვის გაკეთებული სიკეთე ხშირად გადასწონის მათსავე ცოდვებს. ცოდვები კი არის „ნებსითი თუ უნებლიეთი“.

რა ვიცი ჩვენ იმქვეყნიერი სასუფეველის შესახებ?

ცოდნით არავინ არაფერი იცის. ამ საიდუმლოების კლიტე-გასაღები ღმერთს არავისთვის, ზორციელად მოვლინებულიისთვის, არ გაუნდვია. მაგრამ რწმენა იმისა, რომ სული განშორდება და არ მიჰყვება ზორცს, ეს ყველას გვაქვს. მით უმეტეს ნათელი, სიკეთის მქმნელი სულები ღმერთისაგანაა, ღმერთმა მოიყვანა, ღმერთმა წაიყვანა. ცოდნით არ ვიცი, რწმენით კი ვგრძნობთ, რომ უფლის სამეფო მარადიულია და იქ რაღაცნაირი თავშესაფარი მოგველოდება.

ამ წიგნში მკითხველი ბევრგზის შეხვდება ქართულ სუფრას. ბევრი მასში წარმოდგენილი პიროვნება ბრწყინვალე თამადაც იყო. ქართული სუფრის მიმართ ეშმაკეულთა აგრესია შემთხვევითი არაა. ქართული სუფრა საერო ეკლესიაა. ესაა წესების, ტრადიციის, კულტურის ფენომენი. უგვანი კაცების არც სუფრა ვარგა და არც პარლამენტი. თუმცა ქართულ სუფრაზე საოცარი რამ ხდება. თუ ფსიქიკა მორღვეული არა აქვს კაცს, მტრის პირისპირ რომც აღმოჩნდება სუფრაზე — ან ადღეგრძელებს მტერს, ან წესიერად დაუკრავს თავს სადღეგრძელოს; კრიტიკას მაინც არ დაუწყებს. მე ვლაპარაკობ ნორმალურ ქართველზე. ღვინის ჯანსაღად მსმელი კაცი არ ჭიჭყინებს. ან კარგს გეტყვის, ან

არაფერს. ქართული სუფრის ყველაზე ღრმა ფენომენია ქელებ-ის სუფრა. აბა, გადახედეთ, როგორი სევდა, სათნოება, მოწიწება და წესი სუფევს! ეშმაკს ეს შეუნიშნავი არ დარჩენია და მოისურვეს ღვთიეკურთხეული ღვინო შეეცვალათ იმ სასმელებით, რაც სიყვარულის, ურთიერთმოფერების, გამხნეების ლამაზ რიტუალს ვერ შესძლებდა, ჩაშლიდა. წარმოიდგინეთ ქართული ქელები ასეთი — სამ-სამი კაცი ზურგ-შექცევით, პაპიროსის კვამლში... მათ აღარც მიცვალებული გაახსენდებათ და აღარც მისი ჭირისუფალი. ქელები ქართველთა თანაგრძნობის, თანადგომის ლოცვაა, შეხსენებაა მამა-პაპური წესის მოვალეობისა... უკანასკნელი ღარები მოიჩხრიკა, ჩხოროწყუდან, ოზურგეთიდან ჩამოვიდა თბილისში, ბიძაშვილი დაიტირა. ევროპელები ამაყობენ, არა?!... არც დედა ახსოვთ არც, მამა?! იამაყონ! ჩვენ კი იმით ვიამაყოთ, რომ კაი კაცები არ გვავიწყდება, კაიკაცობა არ გვავიწყდება.

არ გაგიკვირდეთ, ამ წიგნში ბევრგზის ნახავთ მათ სიცილს, სიცოცხლის ხალისის გამოხატულებას. ამით ვებლაუჭებით მათ ამ ქვეყანაზე ყოფნის წარმოდგენას. მათეული ხუმრობა, სიცილი ცრემლმომგვრელია და იმ ღრმა ტკივილს გაგვახსენებს, რომ ისინი ჩვენთან არ არიან. მაგრამ არ გვავიწყდება, რომ ჩვენც გზა იქეთ გვაქვს. დღეს, როცა მთელი მსოფლიო სიყვარულის საშინელ სიმწირეს განიცდის, მატერიალურად უღარიბესი ხალხი ჯერ კიდევ ვინარჩუნებთ იმ სიმდიდრეს, რაც ციფრებში არ დაითვლება, არც ანგარიშით, არც ანგარიშით გაიზომება. ჩვენ გვათბობს ჩვენი წინაპრების თბილი სული, ჩვენ ძალას გვმატებენ იმ ქვეყნის მკვიდრნი, რათა ღირსებით ვიაროთ წინ.

დღეს კაცობრიობას პირზე აკერია „აპოკალიფსი“, „მეორედ მოსვლა“, „საშინელი სამსჯავრო“, „განკითხვის ჟამი“. განრისხებული ბუნება ტექნიკურად აღჭურვილ და გათამამებულ ცივილიზაციას აშკარად აგრძნობინებს თავის უმწეობას: ვაი,

შე საწყალო, დიდგულო ადამიანო! ყოვლისშემძლე რომ გეგონა თავი, დაგავიწყდა, პრაქტიკულად დაგავიწყდა, რომ ყოვლისშემძლე ღმერთია მხოლოდ. დღეს ამ აბოზოქრებულ ქარიშხალში რაც არ უნდა მოხდეს, ყველა გზა სულისაკენ მიდის.

სჯობს არ ვიფიქროთ მწარე ფიქრებით, არ ვიდარდოთ სადარდებელი, მივენდოთ წუთისოფელს... ასეთი გულარზეინობის „ფილოსოფიასაც“ აქვს არსებობის უფლება. ამ მხრივ ყველაზე დიდი „ფილოსოფოსი“ სირაქლემბა: თავს დამალავს — არ დაინახოს საშიშროება. მაგრამ საშიშროება არ მალავს თვალებს.

დღეს ყველა ვეძებთ საყრდენ ძალებს, რაც დაგვაიმედებს. გულგატეხილი, ხელჩაქნეული ადამიანი ღმერთის რწმენას ჰკარგავს და ესაა ყველაზე დიდი უბედურება. სად ვეძებოთ ოპტიმიზმის წყარო? ძლიერნი ამა ქვეყნისანიც დაეჭვდნენ მამონას ყოვლისშემძლეობაში. ამ დროს, როცა კაცობრიობა ყოველ დღე ელოდება მოულოდნელ ცუნამებს გლობალურ მასშტაბებით, რა დროს წარსულია? უნდა ვეძებოთ ზვალინდელი დღისკენ მიმავალი პრაქტიკული გადარჩენის გზები — ასეთი აზრებიც, ალბათ, არაშემთხვევითია.

რამდენად პარადოქსულიც არ უნდა ეჩვენოს პოპულარულ ცნობიერებას, აპოკალიფსი განკითხვაა და არა განუკითხაობა. უფლის სამსჯავროს, სასამართლოს ვერვინ მოისყიდის მილიარდებით. უზენაესი სამართლიანობის წინააღმდეგ არ შეიძლება იყოს მორწმუნე ადამიანი.

ღმერთის რწმენა ზედაპირულობიდან სულის სიღრმეებში ინაცვლებს. ღმერთის რწმენა მაშინაა ჭეშმარიტი, როცა იმქვეყნიური სასუფეველის არსებობა გეწამს. სიკვდილით არ მთავრდება სულის ცხოვრება, სულის ცხოვნება. ეს რწმენა განსაკუთრებით გამინათდა გულში, როცა „ჩემი“ პანთეონის შენებას შევუდექი. ამდენი მშვენიერი ქართველი ერთად, მშვენიერი ადამიანების გალერეა, რამდენადაც არ

უნდა გაგვიკვირდეთ, მომავლის იმედით აღმავსებს. ერთობ მწირია ჩემი წვლილი, მაგრამ მათ სახეებს მომავალი მოქანდაკენი ელოდებიან.

ეს არის ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის პრაქტიკული გაღერება. ყველა ერს ჰყავს თავისი გამოჩენილი და ღირსეული ადამიანები. მეც მხიბლავს ჩემი ერის, ჩემი ხალხის მრავალფეროვანი და ერთსულოვანი ბუნება. ერთსულოვნებაში არ ვგულისხმობ საზოგადოებრივ სახალხო კოლექტიურობას. ამ ერთსულოვნების მეტაფიზიკური სახელია სიკეთე-სიყვარული. ღვთის სიყვარულის შარავანდი მოსავდეს ყველა მამულიშვილს, ჩვენს თანამემამულეთა ხსოვნას.

გრიგოლ აბაშიძე (1914-1994)

გრიგოლ აბაშიძეს თვალსაჩინო ადგილი უკავია მეოცე საუკუნის ქართული პოეზიის, პროზის, პუბლიცისტური აზროვნების ისტორიაში. პოლიტიკურად რა სახელიც არ უნდა დაერქვას თუ შეეცვალოს იმ ეპოქას, რომელშიც გრიგოლ აბაშიძე მოღვაწეობდა, დასახელება მისი შემოქმედების სულისკვეთებისა არასოდეს შეიცვლება. ესაა ჰუმანიზმი – ხალხის წიაღიდან მოსული შემოქმედი ხალხისა, რომელიც ადამიანის სიყვარულს ემსახურა. მისი შემოქმედების თვალსაწიერი, სამყაროს გააზრების დრო კარგად შეიძლება დავასათაუროთ მისივე პიესის სახელწოდებით – „მოგზაურობა სამ დროში“. მან ვრცელი ყურადღება დაუთმო საქართველოს ისტორიულ წარსულს – მისი ერთი ყველაზე კრიზისული ეპოქის ასახვით (XII-XIII საუკუნეების მიჯნა).

გრიგოლ აბაშიძემ უძლერა თავის ხალხს თავის მრავალწლოვან თამომძიებებთან ერთად. მისი ნაწარმოებები მრავალ ენაზე ითარგმნა და მრავალი ხალხის სიყვარულიც მოიპოვა. ეს კარგად გამოჩნდა მისი გარდაცვალების ჟამს. იგი დაიტირა არამხოლოდ თავისმა ხალხმა. მწუხარება გამოხატეს სომეხი თუ აზერბაიჯანელი ხალხების წარმომადგენლებმა. მწუხარება და თანაგრძნობა გამოხატა პირადად აზერბაიჯანის პრეზიდენტმა გეიდარ ალიევმა.

ბატონი გრიგოლის შემოქმედება უფლებამოსილად არის დამკვიდრებული ქართველი ხალხის გულში, ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. მისი ღვაწლ-შემოქმედების შეფასება ჩემს ახლანდელ მიზანს ალემატება. თავს ნებას ვაძლევ მხოლოდ იმით შემოვიფარგლო – გავიხსენო, რა მაკავშირებს ადამიანური ურთიერთობის თვალსაზრისით ბატონი გრიგოლის ბიოგრაფიასთან და რანაირი გახლდათ

მწერლის გულისმხმდებლობა იმ დროს ჩემნაირი ახალგაზრდების, მკითხველის მიმართ.

41 წლის წინანდელი მადლიერება რომ არ გაცივდება, ესაა ჭეშმარიტად მადლიერება. ბატონი გრიგოლი იმ დროს გახლდათ მთავარი ლიტერატურულ-პოლიტიკური ჟურნალის „მნათობის“ რედაქტორი. იმ დროს ამ ჟურნალში უცნობი გვარის ავტორის გამოჩენა ადვილი არ იყო. იგი მწერალთა კავშირის ორგანოა და შეიძლება გაღიზიანებდნენ მწერლები, ლიტერატორები, მით უმეტეს თუ სკანდალურ წერილს მიიტან, მას ნაკლები პერსპექტივა აქვს. ეს არ არის გამოწვეული მარტოოდენ პოლიტიკური თავისუფლების შეზღუდვით, კომუნისტური ცენზურით. ცენზურა მრავალპლანიანია. მარტო უხეში პოლიტიკური დიქტატისაგან გადახვევა კი არა, საზოგადოების მიერ შემუშავებული სტერეოტიპის დარღვევა გახლავთ არაფორმალური ცენზურის დარღვევა. იმ დროს უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის მეხუთე კურსის სტუდენტი გახლდით. მივიტანე რედაქციაში წერილი სათაურით „ლიტერატურის თეორიის კრიტიკისათვის“. ეს საგანი საბჭოთა კავშირის ყველა უმაღლესი სასწავლებლის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე სავალდებულოა, როგორც გაბატონებული იდეოლოგიის – სოციალისტური რეალიზმის ერთ-ერთი თეორიული საყრდენი. სტატია ერთობ დონკიხოტური ხასიათისაა. კარგა ხანს „იწვალა“ მან სარედაქციო კოლეგიის წევრებში. თითქმის ერთი წელი.

განყოფილების გამგე, ძალიან განათლებული ინტელიგენტი შალვა ალხაზიშვილი მონდომებულია დაიბეჭდოს სტატია. ბატონი გრიგოლი ფრთხილობს – ჩემმა მტერმა გადაიკიდა ლიტერატორების არმია, რევოლუციონერები მონაგონია. ავიღე და პირადი წერილი მივწერე. წერილის ასლი აღარ მაქვს, მაგრამ მახსოვს, მასში მთელი სული ჩავბერე, რაც მქონდა. მეორე დღეს ბატონი გრიგოლი შეს-

ულა განყოფილების გამგესთან, — როგორც თვითონ ბატონმა შალვამ მიაბო, — მოუთხოვია ჩემი სტატია, — ხელახლა უნდა წავიკითხოო, ისეთი წერილი მომწერა, არ ჩანს ეს ყმაწვილი შემთხვევითი კაცი.

დავამთავრე უნივერსიტეტი და დაიბეჭდა კიდეც ჩემი ნანატრი მეამბოხე სტატია. ბატონ გრიგოლთან მივედი და ლამის თვალცრემლიანმა სიკეთისა გამო მადლობა გადავუხადე. ბატონი გრიგოლი ძალიან მომეფერა, ლოყაზეც მამაშვილურად მომითათუნა ხელი და მითხრა: — მე მზად ვარ კვლავაც დაგიბეჭდო. შემდეგ კიდეც უფრო მეტიჩარა სტატია მივუტანე სათაურით: „პოეტურისა და ფილოსოფიურის შესახებ“.

დაბეჭდვა იმხანად ნიშნავდა, — ღირს თუ არა შენი ნაფიქრ-ნააზრევი საზოგადოებისათვის და ღირს თუ არა ისწავლო, იკითხო, იშრომო, რომ შენ ქვეყანას შეიძლება გამოადგე. ეს სასიცოცხლო სტიმულია. ბატონი გრიგოლის ბევრი მადლიერი ადამიანი მინახავს. იგი ძალზე ერუდირებული კაცი იყო.

გაგახსენებთ ერთ ცნობილ ანეკდოტს:

საავადმყოფოში ერთ პალატაში მოხვდნენ აღიარებული მწერალი და უღიარებელი მკითხველი. მკითხველი დნება მოულოდნელობისაგან — რა აზრისაა მწერალი, ვთქვათ, თომას მანის „დოქტორ ფაუსტუსის“, კაფკას „პროცესის“ თუ ბევრი სხვა ნაწარმოების შესახებ. მწერალი კი ყველაფერზე პასუხობს — არ წამიკითხავს, არ წამიკითხავს. თავი რომ მოაბეზრა მკითხველმა, გაგულისებულმა მწერალმა დაიყვირა — რა გამიწყალე გული, მე მწერალი ვარ და არა მკითხველი!

მე კარგად მახსოვს, ბატონი გრიგოლი რა გატაცებით მესაუბრებოდა ჩემს სტატიაში ციტირებული გოეთეს და ჰეგელის გამონათქვამზე. ასე რომ, ბატონი გრიგოლი არა

მხოლოდ მწერალი, ძალზე ნაკითხი მკითხველიც გახლდათ და მრავალი უცხოური ნაწარმოების მთარგმნელიც. კიდევ კარგი, რომ ადამიანს ყველაფრის წარმოდგენა არ ძალუძს. რას წარმოიდგენდა ან თვითონ, ან მე, რომ ბატონი გრიგოლის ერთ-ერთი ჭირისუფლობა მეც დამეკისრებოდა – სამთავრობო დამკრძალავი კომისიის თავმჯდომრეობა. მაგრამ მინდა მისი სულიერი შემოქმედებისა და ზესთასოფელში დამკვიდრების ფორმულად მისივე 1964 წელს დაწერილი ნაწარმოების სათაური მივუსადაგო – „ცხოვრება წინ არის“.

ირაკლი აბაშიძე (1909-1991)

ირაკლი აბაშიძე მონუმენტური ფიგურა გახლდათ — შემკული სულითა და ხორცით. ერს შეენოდა და შეენის ეს კაცი. მე მის შემოქმედებას ვერ განვიზილავ. ან რას შევმატებ მისი განხილვით. იმდენი თქმულა და დაწერილა კონსტანტინე გამსახურდიას თუ შალვა ნუცუბიძის, ელგუჯა ამაშუკელისა თუ ჯანსუღ ჩარკვიანის პირით...

ირაკლი აბაშიძეს შეეძლო მოეხიბლა სახელმწიფოს საჭეთმპყრობელნი. თუნდაც მისი გონებამახვილობით, ხუმრობითაც. იგი თავის ხუმრობებში უფრო სერიოზული გახლდათ, ვიდრე მრავალნი ცნობილნი თავიანთ სასაცილო სერიოზულობებში... თუნდაც პალესტინის ისტორიული ექსპედიცია რად ღირს, რუსთველის საფლავის მიგნება (ირაკლი აბაშიძე, აკაკი შანიძე, გიორგი წერეთელი). ამ დიდი საქმის საზღაურად იგი მუშამ დააჯილდოვა „პალესტინური ლექსებით“, რომელსაც კონსტანტინე გამსახურდიამ „მინანქრული ლექსები“ უწოდა.

დედა ენისადმი მისი ჰიმნი უბადლოა:

„შენ, აკვნის ჰიმნო, ცრემლო სამარის,
იბერის ენავ, ენავ თამარის,
შენ ნიჭო ჩემო, სრბოლავ და ფრენავ,
დედაო ენავ, დედაო ენავ“.

ერთი ფოტოსურათი მიღვეს თვალწინ, თბილისის II ექსპერიმენტალურ საშუალო სკოლაში გადაღებული. მე და კორნელი დანელიას სვანური კოშკივით დაგვყურებს თავზე ბატონი ირაკლი. ეს დიდი კაცი ფარად და ჯავშნად ედგა ქართველ მწერლებს. იგი პატრონობდა მათ მძიმე და ეჭვიანი პოლიტიკური ვითარების ჟამს. ეს მისია დიდი რისკის საფასურად ეძლეოდა მას.

ბატონ ირაკლის დიდ პატივს სცემდნენ მოსკოველი თუ უკრაინელი პოეტები, საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწენი. ყველაფერი ეს გამოადგა მის ქვეყანას, როგორც ახლა განსაკუთრებით დავრწმუნდით. მაშინ ხომ დიდი კულტურა ვითარდებოდა საქართველოში, თუმცა დიდი მსხვერპლის ფასად. თავისუფლების ხარისხი შემოქმედთათვის ერთობ მძიმე იყო. ასეთი კაცი პატრონივით სჭირდებოდა ქვეყანას. იგი დიდი თამადა იყო სუფრაზე თუ უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე. 80 წელს გადაცილებული ბატონი ირაკლი კვლავ ხმალშემართული იცავდა ქართული კულტურის კორიფების სულს. მას სიბერეში დისიდენტის უსიამოვნო ტრაგიკული როლიც ერგო. 1997 წლის 17 ნოემბერს დიდი გალაკტიონის მე-100 წლისთავზე ძეგლის შემკობისა და მიტინგის ცერემონიალი ასე ჩატარდა: აქ მოვიდა მხოლოდ ორი მწერალი ბატონი ირაკლი და ბატონი რეზო მიშველაძე. დანარჩენი – 25 კაცი, მკითხველები, ვუკრავდით ტაშს. ბატონი ირაკლი ამ მცირეცხოვნების კომპენსაციას თავისი დიდი ღირსებების წყალობით ახდენდა. იგი ისე უძღვებოდა ამ ზეიმის უკვდავებას, ვით მრავალათასიან მქუხარე ზეიმს. ისტორიას თვალებს ვერავინ დაუხუჭავს.

ვინ აღნუსხავს ირაკლი აბაშიძის მიერ საქართველოსათვის, თაობებისთვის დანატოვარ სიკეთეს. თუნდაც „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“ რად ღირს!

დიდი კაცები სადღა არიან! ამ დეფიციტის ჟამს მათი მოგონებებით თუ ავწევთ სულს მაღლა. ირაკლი აბაშიძე ამშვენებს ერს.

თენგიზ აბულაძე (1924-1994)

— ბატონო თენგიზ, სულ მაკვირვებდა თქვენი და რეზო ჩხეიძის უშურნებელი წმინდა მეგობრობა, რაც იშვიათია ჩვენს სინამდვილეში.

— რას ამბობთ, რეზო თავის ფილმს გვერდზე გადასდებს, სხვას რომ უშველოს. რაც შეეხება „მონანიებას“, მისი სცენარი რეზომ წაუღო შევარდნაძეს. მე არც კი მჯეროდა, რომ საბჭოთა პერიოდში შეიძლებოდა მისი გადაღება. კარგა ხნის შემდეგ ისევ რეზომ მიაკითხა. თურმე შევარდნაძე გეგმას აღგენდა, გვერდი როგორ აგვევლო ცენზურისათვის...

ეს საუბარი ბატონი თანგიზის სახლში შედგა 1986 წლის 23 ოქტომბერს. ეს დღე ძალზე მნიშვნელოვანია უნივერსიტეტის ცხოვრებაში. ეს მოხდა ასე: ოქტომბრის დასაწყისში თითქმის ერთი კვირა კინოთეატრ „ამირანში“ გადიოდა „მონანიება“. ფილმმა შესძრა მთელი თბილისი. კინოთეატრში ტევა არ იყო, ბილეთები არ იშოვებოდა და აი, ერთი კვირის შემდეგ ფილმი მოიხსნა ეკრანიდან. ფილმის ჩვენება აიკრძალა. ჯერ მხოლოდ აღშფოთების ჩურჩული დადიოდა საზოგადოებაში, მაგრამ ფილმის გაშვების მოთხოვნის კოლექტიური, ბოზი ხმა არ ისმოდა. დაიწყეს ჩემთან სიარული „საეჭვო“ ინტელიგენტებმა, ახალგაზრდებმა. წინა წელს რისკი გავწიეთ და უნივერსიტეტში მოვიწვიეთ ოთარ იოსელიანი თავისი „მთვარის ფავორიტებით“. პარიზში შექმნილი ეს ფილმი იმ დროს დისიდენტურ ნაწარმოებად ითვლებოდა. ბატონი ოთარი უნივერსიტეტის სახელით, რექტორატის უფლებამოსილებით ივანე ჯავახიშვილის სახელობის მედლით დავაჯილდოვე... მაგრამ მაშინ ცკ-კგბ-ს კლანჭებისაგან მოიხსნა კგბ-ს პოლკოვნიკმა მურმან შელიამ, რომელიც ოფიციალურად კურირებდა უნივერსიტეტს უშიშ-

როების ხაზით. მურმანი იყო (და არის) კულტურული, განათლებული კაცი, რომელსაც მართლა უყვარს თავისი ქვეყანა. რა უთხრა, რით დააჯერა ალექსი ინაური არ ვიცი, მაგრამ სუსხმა გადაიარა. შემდეგაც გვქონდა უნივერსიტეტში პატრიოტული მოძრაობის მადის აღმძვრელი ღონისძიებები, როგორც ჩანს, ახალი ნიავი აქაც აღწევდა. ჩვენ არ ვიცოდით, რომ გორბაჩოვს ვეხმარებოდით ქვეყნის დაქვევებაში. მაგრამ კულტურისათვის ასეთი პერიოდი უაღრესად სასარგებლოა. აი, მაშინ თუ მოასწრებს ხელოვანი და მოაზროვნე ამოისუნთქოს. საბჭოთა ცენზურა მკაცრი იყო შემოქმედებისათვის. აი, ამ მოშვებულობის პერიოდში ბევრმა მხატვრულმა ნაწარმოებმა ნახა დღის სინათლე. ყოველ ეპოქას ასე უნდა შევხედოთ. რენესანსის დროს ხომ არ ჰგონია ვინმეს, რომ საამური ცხოვრება ჰქონდათ. გარდატეხის ეპოქაში იქმნებოდა შედეგები.

ერთი სიტყვით, უნივერსიტეტს საოცრად მოსწყურდა ენახა ფილმი, რომელმაც ეპოქა შესძრა. საკითხი იდგა, თუ ვიშოვიდით კინოფირს. ბატონი თენგიზი დაგვეხმარებოდნენ... ბატონ თენგიზს გავუგზავნე წერილი, სადაც გავახსენე თავი „მორეული“ ხევსურეთიდან და ვეპატიჟებოდი უნივერსიტეტში. მართლაც, დაგვეხმარა რომელია, მთელი ფილმის კოლექტივით მოვიდა 23 ოქტომბერს... მე წინასწარ საქმის კურსში ჩავაყენე რექტორი, ბატონი ნოდარ ამბულაძე. ეუთხარი ცკ-კგბ კი აკანკაწებენ კბილებს-თქო... — ერთი მაგათი... სულ მაგათ დუდუკზე ხომ არ ვიცეკვებთო. მან გამოთქვა სურვილი, რომ ამ აკრძალულ ფილმს არათუ დაესწრებოდა, მონაწილეობას მიიღებდა მის განხილვაში. ასეც მოხდა. ერთი წელი არ გასულა, იფეთქა ფილმმა, მართლა მსოფლიო აღიარებაც ამას ჰქვია. ჩემს პატარა წერილს „უნივერსიტეტის გახეთიდან“ (29 აპრილი, 1988 წ.) დავესესხები:

„უნიკალურია ქართული ხასიათის არტისტული გენი.

იგი არა ოდენ თეატრალურ ხელოვნებას, აზროვნებისა და მოღვაწეობის თითქმის ყველა სფეროს მოიცავს. არტისტულობა ძვეს პოლიტიკოსის აზროვნების საძირკველში. ესაა გარდასახვის უნარი, ზეგრძნობა და შეგრძნობა, მილიონთა ფიქრისა, ისტორიულ მოვლენათა წაძღოლის ზეგარდმო ძალა. სხვა ამბავია, ვინ საით — სიკეთისა თუ ბოროტებისაკენ! ქართული პოლიტიკური, მხედართმთავრული ენერგია ასპარეზს დიდ ისტორიულ სივრცეებზე იძიებდა — ახლო აღმოსავლეთსა თუ რუსეთში. თეატრალური ხელოვნებაც ვერ ჩაეტია თავის კანში და საფრანგეთის ქალაქ კანში მსოფლიო აღიარება ჰპოვა. ახლა, როცა ზოგ-ზოგები საქართველოს ტირანთა საჯიმედ თვლიან, რაოდენ სასიხარულოა, რომ სწორედ აქ, საქართველოში, შეიქმნა უბადლო ჰიმნი თავისუფლების უბადლობისა. თენგიზ აბულაძემ შექმნა ქმნილება, ფილმი, რომელშიც ეპოქამ ამოისუნთქა. განსაკუთრებით ახარებს ეს უნივერსიტეტს. 1986 წლის 23 ოქტომბერს უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში, ფილმის ნახვის, განხილვისა და აღფრთოვანებების შემდეგ, ბატონ თენგიზს ბატონმა რექტორმა, ნოდარ ამაღლობელმა ივანე ჯავახიშვილის მედალი გადასცა. რეჟისორის საპასუხო სიტყვიდან: — სითამამეში ნუ ჩამომართმევთ, მაგრამ მე მჯერა, რომ ჩემი ფილმი ბევრ ჯილდოს მოიპოვებს როგორც ჩვენში, ასევე საზღვარგარეთ. მაგრამ ჩემთვის არ არსებობს უფრო ძვირფასი რამ, ვიდრე უნივერსიტეტის ეს ჯილდო, დიდი ივანე ჯავახიშვილის მედალი რომ გახლავთ.

ვულოცავთ თენგიზ აბულაძეს ლენინურ პრემიას, ქვეყნის მასშტაბით ყველაზე პრესტიჟულს. იგი დიდი ხელოვანი და დიდი კაცია.“

„მონანიება“ ეპოქალური ფილმია. იგი არაა ისტორიას მიჯაჭვული. იგი დიდი განზოგადოების ფილმია. ერთ ხანს ეგონათ, რომ იგი ჩვენს თანამემამულე ტირანებზე იყო

გათვლილი. არამხოლოდ! ის ყოველნაირ ტირანias გამოსახავს. თენგიზ აბულაძეს სინამდვილე ერთ ბოროტებაზე არ დაჰყავს. იგი ემზადებოდა უფრო დიდი ბოროტების კინო-ტრილოგია შეექმნა აპოკალიფსის შესახებ. ეს ნიშნავს ანტიქრისტეს კიდევ უფრო რთულ ასპექტს სინამდვილისას. ბატონ თენგიზთან საათობით მისაუბრია. 1989 წელს მას ჩემი სტატიები „ჩერნობილი აპოკალიფსში“ და „ანტიქრისტე“ გადავეცი. წავიკითხეო, მითხრა. რა კარგია, რომ მე ახლა ვემზადები კინო-ტრილოგიისათვის, რომელშიც ერთი ფილმი მიეძღვნება ილიას. ილიას აპოკალიფსურ მსოფლიო განკითხვის კონტექსტში აბულაძისეული დანახვა ჩემთვის აუსრულებელი ოცნებაა. საოცრად დამწყდა გული ბატონი თენგიზის ამ კოლოსალური ჩანაფიქრის ვერსიულყოფაზე. ერთხელ მითხრა, ფილმის კონსულტანტობა უნდა გთხოვო. — კონსულტანტობას მე ვერ შევძლებ, ჩემს კომპეტენციას აღემატება, მაგრამ „შავ მუშად“ ჩემი თავი გენაცვალოთ, — ასე დავემშვიდობეთ ერთმანეთს მაშინ.

რა ვიცოდი, რომ ეგეთი ანგელოზი კაცის დარკძალვის კომისიის თავმჯდომარეობა დამეკისრებოდა:

„ბატონმა თენგიზ აბულაძემ მოიპოვა როგორც მარადიულ-იმქვეყნიური, ასევე ამქვეყნიური სასუფეველიც. მისი სული, გასპეტაკებული ქრისტიანისა, უფალს ეკუთვნის, მისი უკვდავი შემოქმედება, — საქართველოს, საკაცობრიო კულტურის ისტორიას. იგი მანამდე იცოცხლებს, სანამ საქართველო იარსებებს. თენგიზ აბულაძე, ქართული ხელოვნება — ზოგადკაცობრიულისა და ეროვნულის ერთიანობის განსახიერებაა. ამიტომაც, დაეწაფა მის ფილმებს მსოფლიო საზოგადოებრიობა... მასში ამოიკითხეს კაცობრიობის ყველაზე უფრო მღელვარე პრობლემა — როგორ უნდა სძლიოს კეთილმა ბოროტს, ჰუმანიზმმა — დიქტატურას. მან შესანიშნავად გვიჩვენა, რომ ქართული ხასიათის

უნიკალურ თვისებას წარმოადგენს არაჩვეულებრივი არტისტულობა, რაც არა მხოლოდ საკუთრივ თეატრალურ კულტურაში ვლინდება, არამედ იგია პოლიტიკოსის აზროვნების საძირკველი. სამწუხაროდ, პოლიტიკურ-არტისტული ყოველთვის სიკეთის გზით როდია წარმართული. კაცობრიობის ამოცანაა, პოლიტიკური ძალა სიკეთეს, ჰუმანიზმს ემსახურობდეს.

თენგიზ აბულაძემ განუზომელი ღვაწლი დასდო თავისი ქვეყნის, ხალხის, ეროვნული სულის მშვენიერების მსოფლიო ასპარეზზე გატანას. მისი ფილმები, განსაკუთრებით წმინდა სამებისაგან ნაკურთხი ტრილოგია, კაცობრიობას უჩვენებს — ვინ ვართ ჩვენ, როგორია ამ პატარა ქვეყნის დიდი თვალსაწიერი. თუ დღეს მსოფლიოში უყვართ ქართველები, საქართველო — დიდია ამაში ღვაწლი ღვთივკურთხეული ხელოვანისა.

ხანდახან, პარლამენტის სხდომაზე მჯდომ ხელოვანისაკენ მზერას რომ მივაპყრობდი, თითქოს არ მჯეროდა, რომ ასე წყნარი, მოკრძალებული კაცი იყო ავტორი იმ შემოქმედებისა, რომელმაც ეპოქა შეძრა. იუბილეს ცნება ბიბლიური ისტორიის მიხედვით, ყველაზე ზუსტად 70-ს უკავშირდება. ვერ მოგაგეთ ღისეული სითბო და სიყვარული, ბატონო თენგიზ, თქვენი დაბადების 70-ე წლისთავზე, მაშინ, როცა თქვენი სული ემზადებოდა უფალთან შესახვედრად.

მშვიდობით, ბატონო თენგიზ!“ (სიტყვა წარმოთქმული სამგლოვიარო მიტინგზე 1994 წლის 19 მარტს)

ნოდარ ამაღლობელი (1930-2004)

– ბატონო ნოდარ, დაკვირვებული ვარ, თეოფილე (პირობითი სახელი) არასგზით ცუდს არ გეტყვის არავისზე, – ვუთხარი რექტორს პრორექტორმა შინაურულ საუბარში.

– არ გეწყინოს, მაგრამ არ გენდობა ალბათ, – ვიცინეთ იმ პიროვნების წარმოდგენის გამო. – არ არსებობს, თეოფილე ადამიანების სიგლახეს ვერ ამჩნევდეს ისეთი ჭკვიანი და ეშმაკი კაცი, როგორიც თეოფილეა. ხომ ხვდება ცუდების ცუდობას? არ არსებობს ვილაცასთან გული არ დაიცალოს. ეს ისეთი მოთხოვნილებაა, რომ განთქმულ მზვერავებსაც კი უჭირდათ საიდუმლოების ბოლომდე ტარება ვილაცისთვის გაუზიარებლად...

როცა ბატონი ნოდარი ვერ იყო ხასიათზე, ეშმაკობას მივმართავდი, შევეკითხებოდი რაღაცას ფიზიკის საკითხზე – კიდევ რამდენად შეიძლება, ვთქვათ და, დაიყოს ატომი... ბატონ ნოდარს დაღლილობა დაავიწყდებოდა და კარგა ხანს როლებში შესული ისე გასაგებად მიხსნიდა ამ საკითხებს, ლამის ფიზიკის სპეციალობით ჩამებარებინა, მაგრამ ასაკი აღარ მიწყობდა ხელს. ბატონმა ნოდარმა დააფუძნა უნივერსიტეტთან (ცოტა ადრე რექტორობამდე) მაღალი ენერგიების ინსტიტუტი, რომელსაც ის გარდაცვალებამდე ხელმძღვანელობდა. ზოგიერთები კეთილად ხუმრობდნენ, ბატონმა ნოდარმა თავის ინსტიტუტს თავისი შესაფერი სახელი დაარქვაო. მართლა მაღალი ენერგიის კაცი იყო და სიმაღლითაც ორი მეტრი სიმაღლისა გახლდათ. ძალიან აზარტულად თამაშობდა ფრენბურთს. მეცნიერებაში სპეციალისტები ერთობ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ მას, როგორც მეცნიერს. ბატონი ნოდარი უწყესიერესი კაცი იყო. რაიმე ანგარებაზე ზედმეტია ლაპარაკი. დისციპლინას იგი ისე

ამყარებდა ისე, რომ არ მიმართავდა რაიმე მკაცრ ღონისძიებას და არც მუქარას. ამისთვის მას მიაჩნდა შრომის სწორი ორგანიზება. ნოდარ ამაღლობელს ფართო სამეცნიერო კონტაქტები ჰქონდა უცხოეთის მნიშვნელოვან სამეცნიერო-პედაგოგიურ ცენტრებთან ამერიკაში, გერმანიაში, საფრანგეთში, რუსეთში, პოლონეთსა და სხვა ქვეყნებში. ერთად ვყოფილვართ საარბრიუკენში, ერთად ვილოცეთ პოლონეთში ჩენსტახოვოს მონასტერში, ჩენსტახოვოს ღვთის მშობლის ხატის წინაშე. მოსკოვში ყოფნისას ერთ დილას ადრე გამაღვიძა და მითხრა — 3-4 საათი გვაქვს და მივასწრებთ ღონის მონასტრის მონახულებას. მე არ მქონდა ნანახი ქართველების მიერ დაარსებული ეს ტაძარი, ისტორიულად ქართველთა პანთეონიც XVII-XVIII საუკუნეებში. ფართო ინტერესების კაცი იყო ბატონი ნოდარი. ადრე რატომღაც ტრადიცია არსებობდა უნივერსიტეტის რექტორი არაჰუმანიტარული დარგის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო. ერთის მხრივ ეს საწყენია, მაგრამ მეორეს მხრივ ხელისუფლება ისეთ მეცნიერებს ნიშნავდა რექტორებად, რომელთაც ფართო ერუდიცია და კულტურა გააჩნდათ. ასეთები იყვნენ ვიქტორ კუპრაძე, ევგენი ხარაძე, ილია ვეკუა თუ სხვები, რასაც მე მოვესწარი.

ბატონი ნოდარი კარგად ერკვეოდა ისტორიასა და ფილოლოგიაში, ფილოსოფია, განსაკუთრებით კი ბუნების ფილოსოფია ძალიან უყვარდა. მასთან მუშაობა სიამოვნება იყო. ერთხელ გამოსული ვარ დერეფანში 40-45 წლის „ბიჭებთან“, ლექტორებთან გვაქვს კამათი, რა თქმა უნდა, ფეხბურთზე (აბა, პოლიტიკა სად იყო მაშინ, ან დეპუტატი რა იყო, მგონი ისიც არ ვიცოდით). ჩამოიარა ბატონმა ნოდარმა. — ბატონო ნოდარ, დემოკრატიული საათი მაქვს, მეგობრებმა რომ არ იფიქრონ, ნამეტანი გაგვიდიდკაცდაო. თვითონაც შემოგვიერთდა, ფეხბურთიც უყვარდა და არც ფეხბურთელებს აკლებდა ყურადღებას. იგი ალაღად თავმ-

დაბალი იყო. ხელოვნურ თავმდაბლობას ხანდახან გულ-
წრფელი თავხედობა სჯობია. ბატონ ნოდარზეა ზედგამოჭ-
რილი: დიდთან დიდი, პატარასთან — პატარა.

1989 წელს ბატონი ნოდარი სსრკ სახალხო დეპუტატ-
ად აირჩიეს. მე მისი ნდობით აღჭურვილი პირი გახლდით
(სხვათაშორის, კიდეც ორი პიროვნების „ხელისმომკიდე“
გახლდით ამ არჩევნებში: ბატონი აკაკი ბაქრაძისა და ბატო-
ნი ვახტანგ შამილაძის). ერთი პროფესორი მეუბნება, შენ
თუ დამიდგები ნდობით აღჭურვილ პირადო, სსრკ დეპუტა-
ტი მინდა გაეხდეო. ახლა ხომ არაა არჩევნები, ოთხი წლის
შემდეგაა. დავიცდი, კაი ხელის ყოფილხარო. იმ კაცმა კი
დაიცადა, მაგრამ სსრკ-მ არ დაიცადა.

ბატონი ნოდარი 1989-90 წლებში ხშირად იმყოფებოდა
მოსკოვში და რექტორის მოვალეობის შემსრულებლად
მტოვებდა. მაგრამ ძილშიაც არ ეძინა უნივერსიტეტზე
ფიქრით, ნანობდა კიდეც, ამდენ ხანს მაცდენენო.

1993 წელი საშინელი წელია საქართველოს ისტორია-
ში, ჩემი მეგობრების ცხოვრების ბიოგრაფიაში. აფხაზეთში
დაიღუპნენ შესანიშნავი, მამულისათვის მართლა გულანთე-
ბული ვაჟკაცები: არჩილ ნოდარის ძე ამაღლობელი, არჩილ
რევაზის ძე მიშველაძე... სხვა ბევრი შესანიშნავი ახალ-
გაზრდის სიცოცხლე შეიწირა ამ ომმა. რა გააზრებაც არ
უნდა ჰქონდეს ამ ომს, იქ დაღუპული ბიჭების ხსოვნას
მუდამ სანთელს დაუნთებს ერი. ისინი სამშობლოს დაცვას
შეეწირნენ ზვარაკად...

ბატონი ნოდარ ამაღლობელი ქართული მეცნიერების
საზოგადო მოღვაწეობისა და უნივერსიტეტის რექტორთა
ისტორიაში შევიდა როგორც უზადო მამულიშვილი. ნა-
თელში იყოს მისი სული!

ნოდარ ახალკაცი (1938-1998)

ახლა, როცა მთელ კაცობრიობას დაუდგა კაცობის დიდი დეფიციტის უამი, ნოდარ ახალკაცის გახსენება თითქოს საკურნებელია სულისა და სხეულისა. ნოდარ ახალკაცი ჭეშმარიტად დიდი კაცი გახლავთ...

1978 წლის 27 აგვისტოს არჩილ გოგელია, თამაზ კვაჭანტირაძე, გია გუგუშვილი დიღმის საწვრთნელ ბაზაზე ვეწვიეთ ნოდარ ახალკაცს. აჩიკო უკვე მასთან მეგობრობდა, ჩვენ კი პირველად შევხვდით. თუმცა, უკვე ყველანი ვიყავით ახალკაცის თაყვანისმცემლები. შემდეგში ჩვენმა მეგობრობამ ბევრ ქარცეცხლში გამოიარა.

საუბარი შეეხო კვების რეჟიმს, საკვების კალორიულობას, ჯანმრთელობის ცვალებადობას წვრთნის პროცესში და თვით სექსუალურ თავშეკავებას (სუბლიმაციის ფროიდისტულ თეორიას). იგი მსჯელობდა როგორც ექიმი, პედაგოგი, ფსიქოლოგი... ერთმა იკითხა, — თქვენ ხომ გყავთ მოწვეული ფსიქოლოგი?... ნოდარმა მცირე პაუზა გააკეთა, რაც საკმარისი გახდა ერთ-ერთ ჩვენთაგანს დაესწრო და ეთქვა: — ბატონი ნოდარი თვითონაა ფსიქოლოგი, აქ თეორიული ფსიქოლოგია უზნადის ან ეუნდტის წიგნებით ხელში რას გამოდგება. ბატონი ნოდარი არის პრაქტიკოს-ფსიქოლოგი... ყველანი დავეთანხმეთ წამოჭრილ აზრს, ბატონ ნოდარს კი გაეღიმა, თითქოს რაც მას ედო გულში, ის გაუხმოვანესო...

ერთ-ერთ ფეხბურთელს (დაასახელა) მთელი ღამე საშინელი უძილობა დაემართა, შევედი ოთახში, გავუსინჯე წნევა. დაბალი წნევა ჰქონდა. გამოვუწურე ბროწეული. ერთი საათის შემდეგ გემრიელად ხვრინავდა.

— რაც შეეხება სუბლიმაციის (დაბალი სექსუალური აქტივობების გადართვა მაღალ ფსიქო-შემოქმედებით სამყარო-

ში) პრობლემას, ეს არაა სახუმარო საკითხი (ჩვენ ცოტა მხიარულ ნოტზე ვკითხეთ)... შარშან ჩვენი ორი ფეხბურთელი (დაასახელა ცნობილი წამყვანი ახალგაზრდა ფეხბურთელები) დაქორწინდნენ. 6 თვე они еле-еле ташили ноги, а потом хамство проходит, энергия отрегулируется и все войдет в колею. Иногда бывает и так: футболист ночью уходит в гулянку, на другой день выходит на поле, играет нормально, но потом портится его режим. Для того, чтобы восстановить энергию, нужно 72 часа. Футболист должен быть в постоянной форме, — გვიხსნიდა იგი ქართულ-რუსულად.

მოგვიანებით ჩვენ დავახლოვდით. მე ძალიან მაინტერესებდა წვრთნის პროცესის საიდუმლოებანი. იმდენად, რომ ერთხელ, ვეუბნები ნოდარს, — სიამოვნებით გავცვლიდი პროფესორ-პრორექტორობას, თქვენთან რომ რიგით მწვრთნელად ვმუშაობდე-თქო. ნოდარს გაელიმა და მითხრა, წვრთნის პროცესი საინტერესოა, მაგრამ მძიმეა ძალიან, ხანდახან წონასწორობიდან გამოხვალ, დიდი ნერვებია საჭირო. გავიდა ხანი (1995 წელია) ბატონმა ნოდარმა უეფას პრეზიდენტი მომიყვანა პარლამენტში სტუმრად. იქ ზოგიერთი დეპუტატიც მოვიწვიე ჩემს კაბინეტში. ნოდარი და მისი სტუმარი კმაყოფილნი დარჩნენ მიღებით, მაგრამ ახლაც თვალში მიდგას შეხვედრის შემდეგ, გამოცილების წინ, კაბინეტის კარზე ცალი ხელით მიყრდნობილი ნოდარი, სახით ჩემსკენ მობრუნებული, ზურგით — დეპუტატებისაკენ.

— ბატონო ვახტანგ, როგორ უძლებ ამდენ... რა ნერვები გყოფნით!

— რას იზამთ, ბატონო ნოდარ, ასეთია მწვრთნელის სვედრი. მე პარლამენტის ხელმძღვანელი კი არა, ძნელად აღსაზრდელთა კოლონიის დირექტორი ვარ.

ნოდარს გაელიმა.

– ჰოო, იმას გიყვებოდი, წვრთნის დროს, ზოგი ფეხბურთელი ჭკუიდან ლამის შეეშლის, ცოფმორეული რას არ დაიყვირებ. ამას წინათ ქალბატონი ნინო რამიშვილი შემხვდა, შემჩვილა თავისი მოცეკვავეების წვრთნის პროცესის სიძნელეზე:

– Нодар, говорят, что ты здорово ругаешься у ребят.

– Эх, бывают иногда у меня такие грехи, но ради бога, моя ругань персонально ни к кому не обращена. Это просто словесная разрядка, более подходящая для русской речи.

– Не надо, дорогой, извиняться, был бы у меня тот орган...

ფეხბურთი პოლიტიკასავითაა. რომ ჰკითხო, ყველას ესმის, ყველა ლაპარაკობს მასზე. მართლა ესმით თუ არა?

ნოდარისათვის ასეთი ლაზღანდარობა არ იყო სასიამოვნო მოსასმენი. უბრალო გულშემატკივრებისაგან იგი არაფერზე ბრაზობდა, მაგრამ სახელმწიფო დიდჩინოსნების გაბლენძილ დარიგებებს აშკარად ვერ იტანდა. ერთხელ ბევრი აშაყირა ცეკას მაღალჩინოსნები, ბევრიც ვიცინეთ, მაგრამ ვუთხარი, ეჰ, ბატონო ნოდარ, ძალიან ვერაგი ხალხია ეგენი, კვანტს დაგიდებენ... – თამაშები უნდა მოიგო და გაჩუმდებიან. – კი მაგრამ, მოგაგებინებენ?.. პასუხი გაუცემელი დარჩა. იგი გავიხსენეთ 1986 წელს თავის სახლში (პავლოვის ქუჩაზე) ძალიან დანადვლიანებულმა მითხრა, – რვა თამაში თვალწინ „გამისუხარესო“. მას ვერ ათქმევინებდი ფეხბურთელზე სიტყვა „ლაღატს“. აი მათი შემკვეთნი ირჯებოდნენ ქართული ფეხბურთის სამტროდ. ნოდარი გარკვეულ საბაბს იძლეოდა გაღიზიანებისათვის თავისი შეუვალობითა და პრინციპულობით. ისედაც მკაცრი სახე ჰქონდა. ალბათ, სწორი იყო მისი არდამთმობი პოზიცია. როგორც ჩანს, მაინც არ დაანებებენ თავს ჩხავილს, რაც არ უნდა დაუყვავო ყვავებს.

ნოდარმა იცოდა ქვეყნისთვის სასარგებლო გონივრული კომპრომისიცი. ნეტავი ქართველ პოლიტიკოსებს ჰქონდეთ იგი. მაგალითად, თბილისში „დინამოს“ ერთ თამაშს მსა-

ჯობდა ლიპატოვი... მან საზიზღრობის რეკორდი მოხსნა ლამის. მაყურებელი გუგუნიბდა. ბუნებრივია, ყველაზე მეტად ნოდარ ახალკაცი იქნებოდა აღშფოთებული. თამაშის შემდეგ ტრადიციული პრესკონფერენცია შედგა მსაჯების, გუნდის ხელმძღვანელებისა და ჟურნალისტების მონაწილეობით. ყველასათვის გასაოცრად მსაჯის მიმართ სიტყვა არ დასძრა ნოდარმა, სხვები კი უტყველნენ. თამაშის მერე თავის ნაცნობ მოსაყვედურებს უთხრა, — ამ თამაშს აღარაფერი ეშველება. ლიპატოვი არის მსაჯების ბრიგადირი. მან უნდა დამინიშნოს ამ სეზონში ათი თამაშის მსაჯი... გამომშვიდობებისას ლიპატოვი მივიდა ნოდართან, ბოდიში და მადლობა შეაზავა. მართლაცდა მომდევნო ათი თამაშის ობიექტური მსაჯობით ნებივრობდა „დინამო“

თუ რუსეთში რომელიმე სფეროში ფესვგადგმული იყო შოვინიზმი, შუღლი, ეს იყო საფეხბურთო სამყარო. შოვინიზმი რუსი ხალხის თანამდევი უცხოური მინარევია. კაცმა არ იცის, რა სისხლის ხალხი არ ურევდა ხელს, ხალხები რომ წაეკიდებინათ ერთმანეთისთვის. ნოდარი ძალზე განათლებული, ერუდირებული კაცი იყო, მას მოსკოვში მტრებიც კი პატივს სცემდნენ. იშვიათად მინახავს კაცი, პოლიტიკის მუღამი რომ ისე ესმოდეს, როგორც ამას ნოდარი სცნობდა.

ერთხელ მოსკოვიდან ახალდაბრუნებული ნოდარი გვიყვება სკკპ-ს ცეკაში — ალექსანდრე იაკოვლევეთან ჩატარებული თათბირის შესახებ. — გაოცებული ვარ, ეს იაკოვლევი არის ცეკას სექტორის გამგე, ეგ არაფერი, მაგ თათამდებობის ხალხს, ჭკუა მაინც და მაინც არ აწუხებთ, მაგრამ იგი არის ამავე დროს აკადემიკოსი. მეცნიერი გქვია, ამის ღმერთი გაწყრეს, ისეთი რამეები იბოდიალა, რომ გაგიკვირდებოდათ. ილაპარაკა ყველაფერზე და არაფერზე. ფეხბურთი სულ ფეხებზე ჰკიდია, არ უყვარს, ეტყობა ეგ საქმე...

ეეჰ, რა წინასწარმეტყველურად იგრძნო და იცნო ნოდარმა,

ლებში შექმნა რწმენა დიდი საფეხბურთო პოტენციალისა. დიდ ნაფუძარზე კელავ აღორძინდება ახალკაცის ფეხბურთი, როცა თვით საქართველო წამოდგება ფეხზე.

ძალიან სწუხდა ფედერაციის ბელზე ნოდარ ახალკაცის უახლოეს-უერთგულესი მეგობარი ღურმიშხან ცინცაძე. ერთხელ გავიხმე გვერდზე და ვეუბნები:

— ჩემო ღურმიშხან, გაგიკვირდება, ისეთი რამ უნდა გითხრა. დაანებე თავი ფედერაციის პრეზიდენტობის კანდიდატად ნოდარის ერთგული კაცის გაყვანის ცდას. — რას ამბობ, კაცო, შენგან მესმის ეგ?

— ახლავე გეტყვი და კარგად დაიხსომე. ახლა უახლოესი წლები ქართულ ფეხბურთს არავითარ პერსპექტივას არ ჰპირდება. მოდის ისეთი რეალობა, თვითონ ნოდარი რომ გაცოცხლდეს, მასაც გაუჭირდება. დეე, ჩაიბარონ ნოდარის მლანძღველებმა ეს პოსტი. რასაც მიაღწევენ, აგერ ნახავ. ღმერთმა ჰქნას და გამოვიდეს, მაგრამ მე არ მინდა ვისმინო — აი, ახალკაცისტებმა ჩააგდეს ქართული ფეხბურთიო... ღურმიშხანი კარგა ხანს დარჩა გაკვირვებული და მერე კარგად დაკვირვებულიც: „ალიაშიც“ დაწერა ჩვენი ამ უცნაური დიალოგის შესახებ ამ ორიოდ წლის წინათ.

ძალიან მენატრება ნოდარის წარმოსახვა თავის სტუმართმოყვარე ოჯახში, ქალბატონი ნელი უპურმარილოდ როგორ გაუშვებდა სტუმარს. დიდმა მწვრთნელმა ტალანტური შვილები აღუზარდა მამულს: მედიკო, ანუშკა, ნოდარიკო. ეს ოჯახი მთელ საქართველოს უყვარს, იმათი ჩათვლით, ფეხბურთს რომ უწუნებდნენ გროსმაისტერს.

ნოდარის ფეხბურთში საქართველოს ისტორია დულდა, მასში სამშობლოს გული ძგერდა. მალე დავიბრუნებთ ამ გულის ძგერასა და ფეხბურთის ეროვნული სიყვარულიც აღორძინდება. აი, მაშინ შეიძლება ველოდოთ ნოდარისმაგვარი ტალანტის გამოჩენას. ისე კი, ნოდარ ახალკაცი საუკუნეში ერთი იბადება.

გელა ბანძელაძე

(1927-1985)

— ვახტანგ, რას შვრება შენი დისერტაცია? — მკითხა კათედრის გამგემ, პროფესორმა გელა ბანძელაძემ 1967 წლის დეკემბერში კათედრის სხდომაზე.

— დისერტაცია დავამთავრე, ბატონო გელა.

— მერე რატომ არ მოგაქვს?

— არა, იცით რა, ჯერ დამრჩა მომარქსვა, მოენგელსება.

— რაო, რა თქვი?

— მომარქსვა, მოენგელსება. მათ ციტატებს ვეძებ, მარილივით რომ მოვაყარო ვაჟა-ფშაველას შესახებ დაწერილ დისერტაციას.

გელამ ნახევარი წუთი მშვიდად დაატრიალა ცნობიერებაში ნათქვამი, შემდეგ იმდენი იცინა, რომ ცხვირსახოციტ იწმენდდა ცრემლებს. გავიდა ერთი კვირა, ისევ კათედრის სხდომა გვაქვს.

— ვახტანგ, შენ, მართლა, პარტიის წევრი არ ხარ? ვინ დაგიმტკიცებს, ბიჭო, ფილოსოფიაში ხარისხს უპარტიო კაცს. რატომ არ შემოდიხარ?

— ბატონო გელა, ცუდი ფეხისა ვარ, სადაც ფეხი შევდგი, ყველგან ინგრევა იქაურობა.

— ა, ბიჭო, ჩქარა შემოდი მაშინ!

ახლა გელას თავის ხუმრობაზე აუტყდა სიცილი... როგორც ვხედავთ, ამ ქვეყნის იდეოლოგიური ლპობა ხრუშჩოვიდან იყო დაწყებული. საბჭოთა კავშირი დაღრღნა ანეკდოტებმა. სიცილით დაბობვა არანაკლები ყოფილა ატომურ დაბობვაზე. გელა სიმართლის კაცი იყო, გაბედული პრინციპული. მე იშვიათად მეგულება საქართველოში პიროვნება, რომელიც ამდენჯერ აღმატებოდეს თავის თანამედრობას, როგორც გელა ბანძელაძე.

ბოლოს და ბოლოს გელა ბანძელაძე იყო კომკავშირის ცკ-ს

მდივანი იდეოლოგიის დარგში. 1956 წელს მისი გმირული შემართებით ეს თანამდებობაც მიატოვა და ვაჟკაცურად შეუკურთხა ხრუშჩოვიზმს. ხშირად გაისმოდა საზოგადოების დიდი სურვილი: — აი, ვინ უნდა იყოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელი. გელა მეცნიერი კაცი გახლდათ. მას მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (“МГУ“-ში) სთავაზობდნენ ეთიკის კათედრას. იგი მრავალი საკავშირო ღონისძიების ავტორი იყო, მას ეთიკოსთა აღიარებულ ლიდერად იცნობდნენ. მისი „ეთიკის“ მიმართ გერმანელმა თეოლოგებმაც გამოიჩინეს ინტერესი და თარგმნეს მისი ერთ-ერთი ნაშრომი ადამიანის ეთიკური ღირებულებების შესახებ. ყოველ შემთხვევაში, მას მომადლებული ჰქონდა ორგანიზატორის იშვიათი ნიჭი. მთლად შეუნიშნავი მაინც არ რჩებოდათ გელას ასეთი საზოგადოებრივი წონა და იგი ერთ ხანს ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორად განამწესეს.

ერთმა ახლობელმა ძალიან მთხოვა ერთი ყმაწვილის დაუსწრებლიდან დასწრებულ განყოფილებაზე გადაყვანა. გელას ძალიან გაუხარდა ჩემი მისვლა. ვუთხარი, ისეთი რამე მთხოვეს ჩემმა ახლობლებმა, რომ თქვენს კაბინეტამდე ადვილი მეგონა იგი. მითხრეს, არაფერი არაა მაგი ბატონი გელასთვისო... მითხარი, მითხარიო, — ვიდრე თვითონ არ მთხოვა, არ ვთხოვე პროტექცია. მოიმარჯვა კალამი. ვკარნახობ: — გონიერი, — სახელი მითხარი! — სახელია სწორედ გონიერი. — გონიერი? — ჰო, აბა ერთი „გონიერი“ მაინც ხომ უნდა გყავდეთ პუშკინის ინსტიტუტში?.. ახლაც მესმის გელას სიცილი. — ვახტანგ, შენ ამისთანა ორიგინალურ ფენომენებს აგროვებ, თუ თვითონ ქმნი ამისთანა ადამიანებს...

გელა ბანძელაძემ ბევრი სიკეთე მოუტანა თავის სამშობლოს. იმ დროს არ იყო მოდაში პატრიოტობაზე ლაპარაკი. მაშინ პატრიოტული საქმე ფასობდა. გელა ბანძელაძე დიდებული ქართველი კაცი გახლდათ.

ახგია ბოჭორიშვილი (1902-1982)

მე იშვიათად მინახავს ისეთი ძლიერი გამომეტყველების ადამიანი, როგორც ბატონი ანგია გახლდათ. ჭორებიც დადიოდა, ბატონი ანგიას ჰიპნოზი აქვსო. მე პირველად ერთგვარი შიშიც მქონდა, მაგრამ როგორც კი დაილაპარაკებდა, დაგატყვევებდა ეს მართლაც და ფსიქოლოგიურობით ძალმოსილი კაცი. ფსიქოლოგია რომ დიდი მეცნიერებაა თავისთავად, ამის შესახებ მსჯელობაც ზედმეტია. მაგრამ ბატონი ანგია თითქოს ვერ ეტეოდა ფსიქოლოგიაში. ამიტომაც მისი კვლევა-ძიების მთავარი სფერო ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური პრობლემები გახლდათ; ფსიქოლოგიაში ფსიქოლოგიაში და ა. შ. მაგრამ მოღვაწეობის მეორე ეტაპზე ბატონი ანგიას კვლევა-ძიების მთავარი სფერო ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური პრობლემები გახლდათ; ბატონი ანგია მაინც ფილოსოფიამ გადასძალა. იგი გახლდათ ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ფუძემდებელი ჩვენში და ფილოსოფიის ინსტიტუტში ამ განყოფილებას ხელმძღვანელობდა.

XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს ბაკურიანში კომკავშირის ცკ-ს ინიციატივით იმართებოდა ახალგაზრდა მეცნიერთა და შემოქმედთა ზამთრის შეკრებები. იმ ღონისძიებებზე არც ძველგაზრდობის ნაკლებობაც იყო. საინტერესო, პოპულარული ადამიანები საინტერესოდ საუბრობდნენ, კამათობდნენ. დისკუსიები და დროსტარება კარგად ერწყმოდა ერთმანეთს. მოკლედ, ვიყავით ნამდვილ სამოთხეში და კინაღამ მოგვეწყინა ეს სამოთხე. ერთხელ ელიზბარ ჯაველიძემ შეკრების ტრიბუნიდან თქვა: — მე თურქეთში წიგნის მაღაზიაში ვნახე — თავისუფლად იყიდებოდა ჰიტლერის „მაინკამფი“. რატომ არ უნდა იყიდებოდეს ჩვენში?.. ელიზბარს გამოსვლა დამთავრებული არ ჰქონდა, „სამოქალაქოში“ გა-

დაცმულმა გადაგვიჩურჩულა — მოსკოვიდან დარეკეს — რავა, მოგეწყინათ კაი ცხოვრება, „მაინ კამფიც“ მოგინდათო?.. ერთი სიტყვით, არც ცელქობა აკლდათ ბაკურიანის შეკრების მონაწილეებს.

ბაკურიანში დიდი ინტერესით, პირდაღებულნი ეუსმენდით ბატონ ანგიას მოხსენებას ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის შესახებ, ასე სამი საათი გაგრძელდა კითხვა-პასუხიანად. დარბაზის შესასვლელთან „ექსკლუზიური“ კედლის გაზეთი დაგვხვდა მინაწერებით. ვხედავთ, ბატონ ანგიასთან ერთად შეჯგუფებულნი კითხულობენ:

„ანთროპოლოგია დარგია, ბატონო ანგია?“

ეს თამაზ კვაჭანტირაძის შემოქმედება გახლდათ. დიდხანს იცინა ბატონმა ანგიამ. — კაცო, სამი საათი ტყუილად ვილაპარაკეო? ბატონმა ანგიამ ხუმრობის ფასიც კარგად იცოდა.

1963 წელს ბატონ ანგიას წააკითხეს ჩემი თორმეტგვერდიანი ნაწერი „ანთროპომორფული წამოსახვა ვაჟა-ფშაველას „ქუჩის“ მიხედვით“. ვეცადე, ეს პაწაწკინტელა გენიალური მოთხრობა განმეხილა შთაგრძნობის თეორიის პოზიციიდან. ბატონმა ანგიამ დამიბარა სახლში (პეკინის ქ. დასაწყისში). მე შეამაყება, რომ ასპირანტურაში ბატონ ანგიას წერილობითი რეკომენდაციით შევედი. მე სხვა სიკეთეც მახსოვს მისგან, მაგრამ ეს რა მოსატანია. სიკეთე იყო თავისთავად ანგია ბოჭორიშვილი — მაღალი სვანეთიდან (მესტიიდან) ჩამოსული კაცი მაღალი სულის ადამიანი და ნამდვილი მეცნიერი. აკადემიკოს ანგია ბოჭორიშვილის სამეცნიერო რეგალიებს რა ჩამოთვლის. ის იყო ნიკო მუსხელიშვილის აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი. ამ ტიტულებმა დღეს მეტისმეტი იუმორისტული ხასიათი მიიღო. საშუალო სკოლის ატესტატთან ერთად არიგებენ ორლობის აკადემიების ტიტულებს. მაგრამ მაშინ კაცი კაცობდა, აზრი ფასობდა და ერიც ერობდა.

თენგიზ ბუაჩიძე (1926-1994)

თენგიზ ბუაჩიძეს დიდი თანამდებობებიც ეკავა და პერიოდულად ხელისუფლებისაგან არც შერისხვა აკლდა. სხვადასხვა დროს იყო კულტურის მინისტრი, მწერალთა კავშირის მდივანი, უცხო ენათა პედინსტიტუტის რექტორი. დამოუკიდებელი საქართველოს პარლამენტში ეთიკის კომისიას ხელმძღვანელობდა.. თანამდებობას ძალიან უხდებოდა ბატონი თენგიზი, მან საქმის გაძლოა ღირსეულად იცოდა, არ იყო სკამს გამობმული კაცი. იგი უფრი პოეტი, მწერალი, მთარგმნელი და, რაც მთავარია, ავტორიტეტული მეცნიერი — ქართული, რუსული, უკრაინული, ბელორუსული მწერლობის შესანიშნავი მცოდნე — სპეციალისტი გახლდათ.

გვინახავს დაწინაურებული თენგიზი, ხუმრობის გუნებაზე „უნივერსიტეტის გაზეთის“ რედაქციაში მჯდომი. გვინახავს მოხსნილი თენგიზი — ისევ ისეთი უდრტვინველი თავისი სფინქსური ღიმილით, თითქოს გეუბნებოდა: ვიცი, ვიცი რაღაც რომ იცუღლუტეო. ბატონი თენგიზის მრავალი პიკანტური ხუმრობა ახსოვს ჩვენს საზოგადოებას.

ერთხელ ბატონ თენგიზს თამალობა სთხოვა მასპინძელმა. სუფრაზე (ოჯახში) იქნებოდა ასე 100-მდე სული. აღლეგრძელებენ თენგიზს. ერთმა მისმა შეხუმრებულმა მეგობარმა ასწია ჭიქა: — გილოცავ, თენგიზ, ხმათა უმრავლესობით თამადად არჩევას,

— ვაი, შე სულელო, შენ ახლა გგონია კარგი რამ მითხარი? როდის იყო უმრავლესობას ჭკუა ჰქონდა. ჭკვიანი არის უმცირესობაში. მერე-და, როგორც მეფეს არ ირჩევენ, არც თამადას, თამადა ინიშნება მასპინძლის მიერ. ეს ხუმრობა ქალაქებზე გადატანილი აღარაა ის, რაც თენგიზთან ერთად ხდებოდა, ამ საინტერესო აზრს სიცილით რომ ვისმენდით...

თენგიზი კონტრასტულ თვისებებს ითავსებდა. შეხვდებოდა უცხოეთის დელეგაციას, იხიბლებოდნენ მისი არისტოკრატიულობით, ერუდიციით... მოიხსნიდა ჰალხტუხს. ბიჭებთან ქეიფობდა ბოჰემურ-ყარაჩოლელი თენგიზი.

1979 წლის ზაფხულში, უცხო ენათა ინსტიტუტში მისაღები გამოცდების დამთავრების შემდეგ (ბატონი თენგიზი რექტორია) წავედით ქალაქგარეთ (ცხვარიჭამიაში). სულ ოთხნი ვართ: ბატონები თენგიზ ბუაჩიძე, ლადო ჭანუყვაძე, გრივერ ფარულავა და ამ სტრიქონების ავტორი. ერთ პატარა დელეს პირას მთელი დღე მოუწყინებლად ვიჭუჭუკუკეთ. წვეთი არ დარჩენილა, ოცბოთლიანი ბოცა გადმოვაყირავეთ. ოთხმა კაცმა (მძლოლი არ სვამდა). მოწილე არა გვყოლია. ამოუწურავი იყო თამადის, ბატონი თენგიზის რეპერტუარი. მუცელი ხელით გვეჭირა...

1986 წელა. მივუტანე სტატია „Старец Зосима и отец Сергей“. იქვე წაიკითხა, დრო და დრო თავს გადააქნევს ხოლმე. ერთი-ორჯერ ეტყობოდა აშკარა შეცდომა დაიჭირა, ჩაასწორა: „შენ ძაან გაგირეკია აი! არ გეშინია? ეს სპეციალისტებს ვინმეს წააკითხე? — არა! — არა მჯერა, რომ ეს საკითხი „РУССКОВОВЕДЕНИЕ“-ში ცნობილი არ იყოს. კარგი, მეც ვნახავ ლიტერატურას. ისე არ გამოვიდეს, ველოსიპედს ვიგონებდეთ. ეს სტატია დაიბეჭდა. ერთი წლის შემდეგ, ჩემთვის მოულოდნელად, გერმანიიდან (ვიურცბურგიდან) რომ მივიღეთ სტატიის გამოქვეყნებული გერმანული თარგმანი, თეოლოგების მიერ შესრულებული, ჩემზე მეტად, მგონი, თენგიზმა გაიხარა... ეეჰ, „ბევრი, ბევრი სადღეგრძელო დაგვრჩა დაუღეველი, ჩემო თენგიზ!“.

ვალერიან გამყრელიძე (1904-1995)

„ხმალი გამყრელიძისა...“
კარგი ოჯახი ერის ფუძეა

გასულ წელს მოსკოვში (1983 წ.) ა. ფ. ლოსევის 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო სხდომაზე იუბილარმა ომახიანი დეპეშები მიიღო 105 და 107 წლის მეგობრებისაგან. ვალერიან გამყრელიძეს ამ ასაკამდე ბევრი აკლია და, საზოგადოდ, როდის იყო, კაცის ცხოვრების გრძლივობა არითმეტიკით იზომებოდა? კაცმა იმდენ ხანს უნდა იცოცხლოს, სანამ სჭირდება სიცოცხლე საქვეყნო საქმეებისთვის. ბატონმა ვალერიანმა ესესაა დაიწყო მეშუალების წერა და რაც 80 წლის მანძილზე იგრძნო და იცნო ამ წუთისოფელში, ყველაფერი უნდა ასახოს თავის ნაწერებში. მრავალი წელი მოუნდება მის დასრულებას ეს არაჩვეულებრივად განათლებული კაცი. თუმცა, არ მინდა მართო განათლებულობას მივაწერო ის იშვიათი ნიჭი ნანახისა და გაგონილის გადმოცემისა, რაც მისთვის ბუნებას უბოძებია. რამდენჯერ მინახავს მასთან ჩამომსხდარი პროფესორები, ლექციაზე შესვლა რომ გადავიწყებიათ ბატონ ვალიკოსთან საუბარში გართულთ. შეიძლება რაღაც სენსაციური ან საისტორიო ფაქტის შუაგულში ნამყოფ კაცს ვკითხოთ, გვიამბოს, თუ რა მოხდაო იქ, იმ დროს და საოცრად გაწბილებულიც აღმოვჩნდეთ მისგან მოსმენილი ინფორმაციის სიმწირით.

ბატონი ვალერიანის მემატრიანისებურ ხედვას, ნიჭთან ერთად, სოციალური აზროვნებისა და ცოდნის მაღალი კულტურა განაპირობებს. როდესაც იგი გვიამბობს, ვთქვათ, ვიტტეს ოჯახურ ამბებს, საინტერესოდ უკავშირებს მას იმ

წესებს, რაც რუსეთის მეფის კარზე იყო მიღებული, მოვლენებს, რაც ევროპის ვითარებებს ენასკვებოდა და ასე საინტერესო ოდისეადის შემდეგ ჩამოგვიყვანს საქართველოში — რა ხდებოდა და რატომ ხდებოდა ჩვენში ესა თუ ის მოვლენა; ეს მოწვდილია ემოციურად, დასახსომებლად.

ვალერიან სამსონის ძე გამყრელიძე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის დირექტორია 1957 წლიდან. ეს თანამდებობით, ხოლო მეცნიერული წიგნის დიდი მეურვე — მოღვაწეობით. როდესაც იგი ამ დაწესებულებას სათავეში ჩაუდგა, მაშინ გამომცემლობა წლის განმავლობაში აწარმოებდა 400 ათას ანაბეჭდს, ახლა — 11 მილიონს. უნივერსიტეტის გამომცემლობა მესამეა კავშირში — მოსკოვისა და ლენინგრადის გამომცემლობების შემდეგ. ბატონი ვალერიანის მიერ აღზრდილი კადრები ღღეს ნაყოფიერად შრომობენ ქართული წიგნის კეთილდღეობისათვის.

ტრადიციულად ამგვარი წერილის მიზანია ღვაწლის აღნიშვნა-დაფასება, მოვეფეროთ, სიყვარული და მადლიერება ვაგრძნობინოთ მას, ვინც თავის ცხოვრების წესად აქცია საზოგადოებისადმი ღირსეული სამსახური. მაგრამ აქ უფრო სხვა მიზანია საჩინო, ვფიქრობთ, რომ ეს საზოგადოებას, ჩვენ უფრო გვჭირდება ვიცოდეთ იშვიათი მაგალითი, რაც მორალურ და სულიერ ძალას ჰმატებს სხვებს. ცხადია, არ შეიძლება პირდაპირ გავიგოთ, რომ თუკი ბატონი ვალერიანი გაგვანდობდა აკადემიკოსების ფორმირების ტექნოლოგიას, თითქოს ჩვენს შვილებსაც ყველანი აკადემოკოსებად დავზრდილით. ხშირად ვამბობთ, ქართველებს ისედაც არ გვაკლია თავის თავზე დიდი წარმოდგენაო. გეთანხმებით: სხვაზე ნაკლები რითა ვართ, — ეს ფიქრი ჩვენს ფსიქოლოგიაშია, მაგრამ არის სხვა რიგის ჭეშმარიტებაც. თავის თავზე დიდი წარმოდგენა ხშირად აბსტრაქტულად დიდი წარმოდგენააო. გეთანხმებით: კაცს რომ მე-

ფობაზე უჭირავს თვალი, რეალურად, იგი რაზმის გაძლოლაზე შეიძლება დაფრთხეს. ჩვენი ძალების რეალური რწმენა უნდა გექონდეს, ასე სჭირდება საქმეს.

ჩვენ არ გვაკლია ხუროთმოძღვრის ტალანტისადმი თაყვანისცემა და განცვიფრების გრძნობა — თვალწინ ცხადი ფაქტი გვაქვს. ცოტა უფრო ძნელია წიგნი დავინახოთ, ვითარცა ტაძარი. გერმანელები ამბობენ: იმპერიები წავლენ, კარგი წიგნები დარჩებაო. უნდა ნახოთ ბატონი ვალერიანის სახე, როდესაც თავის გამომცემლობაში დაბეჭდილი ივანე ჯავახიშვილის, ღიმიტრი უზნაძის, სერგი დანელიას, აკაკი შანიძის ტომეულების სასიგნალო ცალს აიღებს ხელში; პროფესიონალის თვალით ამოწმებს და თუ წიგნი უხინჯოა, ბედნიერების ღიმილი გაუნათებს სახეს.

არის ქართული ანდაზა: „ჯარი ჯაფარიძისა, ხმალი გამყრელიძისა“. ხმალი გამყრელიძეებმა მუზეუმს ჩააბარეს და ახლა ვალერიანის „ხმალი“ შესანიშნავი მოღვაწეობა, ჩინებული მოქალაქეობა და გამორჩეული მამობაა. დამეთანხმებით, არ არის ცოტა რამ თუნდაც ის, რომ ორი მეცნიერი, ორი აკადემიკოსი აღუზარდო ქვეყანას.

„— ჩვენს წინაპართაგან ყველაზე დიდ პოსტს მიაღწია აზნაურმა გამყრელიძემ — იმერეთის მეფის სოლომონ I დიდის კარზე მინისტრის პოსტი, მეჯინიბეთუხუცესის თანამდებობა ეჭირა. ეს იყო და ეს. ისე კი ჩვენი გვარი არ არის რიცხვმრავალი“.

რიცხვმრავლობა ჩვენი ეროვნული ოცნება იყო ყოველთვის. და თუ ბედმა ჩვენი ხალხი გაუსაძლისს გამოატარა, პირველ ყოვლისა, ეს თვისებრივი სიტმკიცითა და ღირსებით უნდა აიხსნას. როდესაც ლეგენდარული ფორმით ვამბობთ, ერთ ქართველზე 10 მტერი მოდიოდაო, გარკვეული პირობებით უნდა გავიგოთ იგი. ე. ი. ერთი კაცი ათის ჭაპანსა სწევს. ამიტომაც გვახარებს საერთაშორისო არე-

ნაზე ქართული ტალანტის გამოჩენა ხელოვნებაში, მეცნიერებაში, საზოგადოებრივ ცხოვრებასა თუ სპორტში.

ბატონი ვალერიანის შვილებმა, რევაზ და თამაზ გამყრელიძეებმა, ინტელექტის ამ ჩინებულმა ფალავნებმა, ჭეშმარიტად გვასახელეს; ეს ჩვენ გვალონიერებს, რამეთუ გვაქვს ოპტიმიზმის საფუძველი — როგორია ქართული მეცნიერული გონების გამწეობის ძალა. გავიხსენოთ მათი სამეცნიერო რეგალიების არასრული ნუსხა. რევაზი (დაბადებული 1927 წელს) მოსკოვში, სტეკლოვის სახელობის მათემატიკის ინსტიტუტში მუშაობს, არის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მართვის თეორიის კათედრის გამგე, მოსკოვის საკავშირო მათემატიკური ჟურნალის „მათემატიკის“ მთავარი რედაქტორი; იგი არის აგრეთვე მთავარი რედაქტორი მონოგრაფიათა სერიებისა: „მათემატიკის თანამედროვე პრობლემები“ (მოსკოვი); „თანამედროვე საბჭოთა მათემატიკა“ — გამოდის ინგლისურ ენაზე (ნიუ-ორკი — ლონდონი); „საბჭოთა მათემატიკოსები“ (გამოდის გერმანულ ენაზე, გფრ); „მათემატიკის რუსი კლასიკოსები“ (ნიუ-იორკი); „სიახლენი მათემატიკაში (ნიუ-იორკი — ლონდონი). 1969 წელს იგი არჩეულ იქნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად, 1982 წელს — საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად. იგი არის მთელი რიგი მათემატიკური საზოგადოების უცხოელი წევრი და ჟურნალების სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

თამაზ გამყრელიძე (დაიბადა 1929 წელს) — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის დირექტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი ლინგვისტიკის კათედრის გამგე — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრად აირჩიეს 1969 წელს, საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად — 1979 წელს. იგი არის: ამერიკის

მეცნიერებათა და ხელოვნებათა აკადემიის საპატიო წევრი (1978 წ.); ბრიტანეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცხოელი წევრი (1979 წ.); ავსტრიის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრი (1983 წ.); ევროპის ლინგვისტთა საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი (1981 წ.); ამერიკის ლინგვისტური საზოგადოების საპატიო წევრი (1982 წ.); რამდენიმე საერთაშორისო ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრი. როგორც ეხედავთ, საგამომცემლო-სარედაქციო საქმეში შვილების აქტიური მონაწილეობა მამისეული გენის გაცხადებაა. საზოგადოდ, ეს ისეთი იშვიათი შემთხვევაა, როდესაც შეიძლება ითქვას, რომ რეალობამ აჯობა ოცნებასაო.

განსაკუთრებით დიდი ინტერესისა და ბჭობის საგანია დღეს თამაზ გამყრელიძის თეორია. „გლობალურ თეორიას“ პოლიგლოტური ნიჭი სჭირდებოდა, ასე უხვად რომ გამოვლინდა თამაზ გამყრელიძეში. მას თარჯიმანი არ ახლავს ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში. გარდასულ ხალხთა ენების ჩამოთვლაც კი, ბატონი თამაზი რომ ფლობს, შორს წაგვიყვანდა. თამაზ გამყრელიძეს ქება არ სჭირდება. ვერც ჩვენ გაკადნიერდებით — ვიკისროთ ამ თეორიით გაკვირვება-აღფრთოვანება, თითქმის ყოველი ოკეანის ბოლოდან რომ გვესმის. მის შესაფასებლად არათუ მეზობელი დისციპლინების, თავისივე კოლეგების კომპეტენციაც ვიწროვდება, რამეთუ ისე მაღლა მიდის ეს თეორია, მისი ოპონენცია უჭირთ ვიწრო სპეციალისტებსაც, მაგრამ მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ყველა დიდი მეცნიერული მიგნება-აღმოჩენა ვერ ეტევა დარგის ფარგლებში და უთუოდ ფილოსოფიის მიჯნაზე გადის.

აკადემიკოს თამაზ გამყრელიძის მიერ (პროფესორ ვიაჩესლავ ივანოვთან ერთად) შექმნილი ფუნდამენტური მნიშვნელობის მეცნიერული ნაშრომი, რომელსაც ჯერჯერობით ნაწილ-ნაწილ იცნობს სამეცნიერო წრეები და სრულად გამოდის წლეულს, ენათმეცნიერული ნაშრომია. მა-

გრამ იგი ეხება არა მხოლოდ ინდოევროპულ ენებს, არამედ თვით ინდოევროპელებსაც. ამდენად, მასში გაანალიზებულია არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ანთროპოლოგიური თუ სხვადასხვა სახის არსებული ცოდნა ამ ურთულესი პრობლემის დასამუშავებლად.

XVIII საუკუნის ბოლოდან ფართოდ მოიკიდა ფეხი „კავკასიური რასის“ ტერმინმა. ესაა ეთნოგრაფიული სახელწოდება, რომელიც ევროპულ მეცნიერებაში შეიტანა და კიდევ დაამკვიდრა ბლუმენბახმა, ვიდრე შემდეგ მას ფ. მიულერის ტერმინი – „ხმელთაშუა ზღვის რასა“ – შეცვლიდა. ბლუმენბახი იყო ფიზიოლოგი, ზოოლოგი. სწორედ მის ანთროპოლოგიურ-ფიზიონომიურ პრინციპს ემყარება ჰეგელი, კავკასიური რასის შესახებ რომ მსჯელობს (და რასაც ქვემოთ შევახსენებთ კიდევ გაზეთის მკითხველებს). „კავკასიური რასის“ ქვეშ იგულისხმებოდნენ არიელები (ინდო-ევროპელები), სემიტები და ნაწილობრივ ქამიტური ტომები, ე. ი. ის მოიცავდა ევროპის, დასავლეთ ევროპისა და ჩრდილოეთ აფრიკის მცხოვრებთა უმეტესობას. როგორც ვხედავთ, თამაზ გამყრელიძის მიერ შემოხაზული ინდო-ევროპელების არეალი მნიშვნელოვანწილად ემთხვევა კავკასიური რასის ძველებურ გაგებას. თანამედროვე ლინგვისტური კვლევის აპარატთან შედარებით, სიზუსტის თვალსაზრისით, ანთროპოლოგიური კვლევის პრინციპები მნიშვნელოვნად მოიკოჭლებდა. იგი ძირითადად ეფუძნებოდა თავის ქალის კუთხის ანალიზს: „კავკასიურ რასას“ დასახელებული კუთხე აქვს სწორი, ან თითქმის სწორი. ეს განსაკუთრებით სამართლიანია იტალიელების, ქართველებისა და ჩერქეზების ფიზიონომიის მიმართ“ (ჰეგელი, თხზ., ტ. III, მოსკ. 1956, გვ. 73, რუსულად). ე. ი. ჰეგელის მიხედვით უმაღლესი რასის იდეალური ნიშნის მატარებელია ზემოჩამოთვლილი ხალხები. მიუხედავად იმისა, რომ მარქსიზმი მასში არ ხედავს არავითარ რასისტულს,

ეს თვალსაზრისი მაინც იდეალისტურია და ჩვენი იდეოლოგიისათვის მიუღებელი. მით უმეტეს, იქვე ამბობს ჰეგელი: „პროგრესი ხორციელდება მხოლოდ კავკასიური რასის წყალობით“ ეს არის იგივე ინდო-ევროპელების, იგივე ხმელთაშუაზღვის ხალხთა ეთნოგენეტიური ძიების სხვადასხვა ფორმები. ვგრძნობთ, შეკითხვა ვრცელი გამოგვივიდა და პასუხიც ვრცელი დაგვჭირდება, რაც სხვა დროისათვის ვთხოვით ბატონ თამაზს.

დავუბრუნდეთ ვალერიან გამყრელიძის საკუთრივ მოღვაწეობას. ფრიად ილბლიანია მისი განსწავლის წლები. ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მას ასწავლიდნენ: დიმიტრი უზნაძე, გიორგი ახვლედიანი, ეუკოლ ბერიძე, სილოვან ხუნდაძე, გინმაზიის დირექტორი გახლდათ იოსებ ოცხელი; უნივერსიტეტში: ივანე ჯავახიშვილი, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, შალვა ნუცუბიძე, ნიკოლოზ ქოიავა, გიორგი გეხტმანი.

— ბატონო ვალერიან, თქვენი და თქვენი შვილების ფსიქოლოგია ყურადღებას იპყრობს საქმისადმი მაღალი პასუხისმგებლობითა და ძლიერ კონცენტრირებით, რისი დასტურიცაა თითოეული თქვენგანის ინტელექტი, შრომა და მთელი ცხოვრება. კიდევ რას უსურვებთ შვილებს?

— ჯანმრთელობას, ადამიანის, თავისი ერის წმინდა სიყვარულს. მათ აქვთ წარმატებები, მაგრამ არა მგონია მედიდურობისათვის ჰქონდეთ საფუძველი. რა უნდა გააკეთო იმაზე მეტი, რაც უკვე გაუკეთებიათ, რით უნდა გააკვირვო ქვეყანა? ამიტომ ბუნებრივი და არა მოგონილი თავმდაბლობა მიმაჩნია მეცნიერის პირველ მოქალაქეობრივ, ზნეობრივ-ფსიქოლოგიურ ღირსებად.

— ყველაზე საინტერესო მოგონება თქვენი ბავშვობიდან?

— მე დავიბადე ქუთაისის იმ რაიონში, ე. წ. „საფიჩხი-აზე“, სადაც არის ეკლესია, რომელიც რუსეთის იმპერა-

ტორმა ალესანდრე III ააგებინა სარკინიგზო კატასტროფისას თავისი ოჯახის სასწაულებრივი გადარჩენის გამო. ეს მოხდა სწორედ იმ დღეს, როცა მე დავიბადე, 1904 წლის 19 ოქტომბერს. ამ დღის აღსანიშნავად საფიჩხიის ეკლესიის მოედანზე ყოველწლიურად იმართებოდა რუსის ჯარის დიდი აღლუმი. მე ხუმრობით ვეუბნებოდი ახლობლებს: — ხომ ხედავთ, ჩემი დაბადების დღე როგორ აღინიშნება მთელი რუსეთის იმპერიაში-მეთქი.

დაილოცოს ვალერიან გამყრელიძის დაბადების დღე.

ცხოვრების განუყრელ მეგობართან, ქალბატონ ოლიმპიადასთან ერთად გისურვებთ მზეგრძელ ბედნიერებას, გამარჯვებები ნუ მოშლოდეს თქვენს სახელოვან შთამომავლობას, ძვირფასო ბატონო ვალერიან!

P. S. ბატონი ვალერიანი...

იგი იყო მეცხრამეტე საუკუნის ტიპი ქართველი ინტელიგენტ-არისტოკრატი (აბა მეოცე საუკუნე რას შეედრება მეცხრამეტეს სულიერებით!). ჩვენ დიდი მეცნიერი მეტი გკყავდა, ვიდრე დიდი ინტელიგენტი. ვალერიან გამყრელიძის მაღალმა ინტელექტმა, ერისაღმი სიყვარულმა დიდად ასწია წიგნისა და აზროვნების ღონე. იგი ხომ თითქმის 40 წელი ხელმძღვანელობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობას.

არ ვიცი, როგორი გამოვიდა ბატონი ვალერიანის შოგონებები, მაგრამ იშვიათად მინახავს მსგავსი მთხრობელი. მეოცნებეა, ერთი ჩამოჯექი, ალაპარაკე ეს კაცი და ჩაწერე ნანახ-განცდილი. იგი ხომ ჩვენს დიდ მამულიშვილ მეცნიერთა წრეში მოღვაწეობდა... ჩამოსხდებოდნენ აკადემიკოსებიცა და დოცენტებიც ბატონ ვალერიანთან — საათობით საუბრობდნენ... ერთხელ ერთი ავტორი, ჯუნგლებიდან გამოვარდნილსა ჰგავდა,

— აუყვირდა ბატონ ვალერიანს: რატომ არ იბეჭდება ჩემი წიგნი, მე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ვარ, თქვენ კი აქ ლოცენტებს უბეჭდავთ წიგნებს... ბატონმა ვალერიანმა დააწყნარა და უთხრა — ვნახავთ, დამშვიდდი, ისე კი, იცოდე, სახლში ორი ვაჟი მყავს საქართველოს და საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრები და ხანდახან მათაც ვუწევ ყურს...

პატარა გახსენება: 1976 წელს საქართველოს ცეკამ დაადგინა — ვებრძოლოთ მავნე ტრადიციებსო. ის, რაც მავნე იყო ცეკასთვის, ხშირად, მაღლი იყო ერისთვის. დავ-ალევისამებრ, ერთი წლის მუშაობის შემდეგ ბატონ ვალერიანს წარუდგინე 10-ფორმიანი წიგნი, რომელიც გამოვიდა სახელწოდებით — „ერი გულადი, პურადი“ (1977 წ.). წიგნი რომ დავუტოვე, მეორე დღიდანვე სინანული ამეკვი-ატა — უხერხულობაში ხომ არ ვაყენებ გამომცემლობას, ცეკამ დაადგინა ვებრძოლოთ ტრადიციებს, შენ წიგნი მი-გაქვს — გაუმარჯოს ჩვენს ტრადიციებსო... ამ ეჭვებით ერთი კვირის შემდეგ შევედი მოადგილესთან, ბატონ ნიკო ბერძენიშვილთან... ამ დროს სწორედ კარი შემოაღო ბა-ტონმა ვალერიანმა, მაშინვე წამიყვანა თავის კაბინეტში. ხმას არ მცემს. ვიფიქრე, მშვიდობით ტრადიციებო. უჯრა გამოაღო, ერთი ფურცელი ამოიღო და მიკითხავს: „ღიღი ინგლისელი ბუნებისმეტყველი ჩარლზ დარვინი აღნიშნავს, რომ არ არსებობს არც ერთი არისტოკრატიული გვარი ოსმალეთსა და ირანში, რომლის სისხლიც გაკეთილშო-ბილებული არ იყოს ჩერქეზთა და ქართველთა სისხლით“ („სახეთა წარმოშობა“), — ვახტანგ, ეს ციტატა შეიტანე, კავკასიური რასის შესახებ რომ მსჯელობ, და თვითონვე მოძებნა ჩემს წიგნში ის ადგილი...

ასეთი ფეშქაშიც იცოდა ბატონმა ვალერიანმა...

ძალიან მსიამოვნებს ბატონი ვალერიანის გახსენება. მის

შესახებ ხშირად ვესაუბრებოდი ბატონ თამაზს ყველგან – გერმანიაში, ირანსა თუ ჩინეთში. ჩემს პუბლიცისტურ ნაწერებში ხშირად ვიმოწმებ ბატონი ვალერიანის სიტყვას და საქმეს. ქართული სიტყვის სამჭედლოს მაღლიან თავკაცს ყველა მოიგონებს სიყვარულით, ვინც წიგნის ყადრი იცის.

კორნელი დანელია (1933-1997)

უკვე შორიდან მიმზერს ახლო მეგობრის ნაღვლიანი თვალები. სიკეთით და სიბრძნით იყო იგი აღსავსე. უბრალო საუბარი, სადღეგრძელოები, ჩვენს მეგობრებს ხშირად შეუნიშნავთ, ჩასაწერიაო. ხშირად გვითქვამს, კორნელიმ მისი ღონის მეცნიერის აღიარებისათვის სიცოცხლის ნორმა ვერ შეასრულა. ამიტომ მან ხმამაღლა, ქვეყნის გასაგონად ვერ მოისმინა ის აღიარება, რაც მას ეკუთვნოდა. ის დიდი სპეციალისტი, აკაკი შანიძის ერთი გამორჩეული და საყვარელი მოწაფე გახლდათ. „ქართული სამწერლო ენის ისტორიის საკითხები“, „პავლენი“ და სხვა ფუნდამენტური გამოკვლევები მას ღირსეულ ადგილს უმკვიდრებს ჩვენს საამაყო ფილოლოგთა ისტორიაში.

ერთხელ ბატონ კორნელის სახლში წვეულებაა. ბატონი შოთა ძიძიგური აკადემიკოსი, ჩვეულ ფორმაშია – სიცილმხიარულება არ აკლია სუფრას. ბატონი აკაკი შანიძის სადღეგრძელოს ამბობს. ამ დროს ქართული ფილოლოგიის პატრიარქი ჯერ მხოლოდ 92 წლისაა. – დაბოლოს, – ამთავრებს ბატონი შოთა, – მინდა ჩვენს დიდ ბატონ აკაკის ვუსურვო ხანგრძლივი სიცოცხლე, გრიგოლ ხანძთელის ხნისა გეცოცხლოთ, ბატონო აკაკი... – რაო, რაო. რა თქვი შოთა? – ჰკითხა ბატონმა აკაკიმ. მანაც გაიმეორა სურვილი. – შე კაცო, (გრიგოლ ხანძთელი აღესრულა 102 წლის ასაკში), რავა ჩემთვის 10 წლის მეტი არ გემატება? სიტუაცია იხსნა ბატონი აკაკის გულიანმა სიცილმა. მან თითქმის შეასრულა ბატონი შოთას დალოცვა და ბატონმა აკაკიმ 101 წლამდე იცოცხლა.

კორნელის ძალიან უყვარდა ბატონი აკაკის ცხოვრების ღვაწლის შესახებ საუბარი, განსაკუთრებით კი მის პოლი-

ტიკურ ქარაგმებზე ვკუჭკუჭებდით (კორნელის შინაურობაში კუჭკუჭის ეძახდნენ)... ერთხელ რაღაც ღონისძიებაა უნივერსიტეტში, სხდომათა დარბაზში ტევა არ არის. გამოდის მოგონებით აკაკი შანიძე... პეტერბურგში ვარ. 1917 წელია. ერთხელ გამოვედი ქუჩაში და რას ვხედავ — ხალხი მიდის და მოდის, მიდის და მოდის. მეეტლეს ვკითხე — რა ამბავია-მეთქი. მეეტლემ გაკვირვებით მითხრა — რავა, არ გაგიგია? სახელმწიფოს სათავეში ლენინიაო! — მე ვკითხე — ვინაა მაი ლენინი-მეთქი... ეს ისეთი კილო-გრიმასით წარმოთქვა ბატონმა აკაკიმ, შემთხვევით ღვინის ნაცვლად რომ ძმარს მოსვამს კაცი. დარბაზი კარგა ხანს ვერ დაწყნარდა სიცილისაგან. არ დაგავიწყდეთ. ჯერ ლენინს ჰქონდა ბრჭყალები... ერთხელ კორნელის მე თვითონ ვუამბე: 1965 წელს მჭადიჯვრის (დუშეთის) სკოლაში შანიძეს შეხვედრა მოუწყვეს. თან ახლდნენ პროფესორები, მეც რატომღაც წამიყვანეს როგორც ასპირანტი. ვათვალიერებთ სკოლას, მეორე სართულზე ვართ. შემთხვევით ახლოს აღმოვჩნდი ბატონ აკაკისთან იმ დროს, როცა იგი მიაჩერდა ღერეფანში კედელზე ლენინის სურათს. მან თავისი ორიგინალური ჩახველებით (მილიონ ჩახველებაში რომ იცნობდით), მომიბრუნდა და მეუბნება: ეს (ლენინზე) აქაც ამოსულა, რავა მთვარესავით ყველგან დაგვლევს, ა?

კორნელიმ მეგობრის არამართო სიყვარული იცოდა, პატივისცემის ლამაზი კულტურა ჰქონდა. არც დაგამადლიდა, არც ხაზს გაუსვამდა თავის ღვაწლს. 1978 წლის დასაწყისში გამოვიდა ჩემი წიგნი „ერი გულადი, პურადი“. გასაჩუქრება არ მქონდა დაწყებული, კორნელის უყიღია რამდენიმე ცალი და თვითონ ასაჩუქრებდა სხვებს. ეს არაფერი! ვიღაცა მირეკავს — წავიკითხე „ლიტერატურული საქართველო“. — მერე რა წერია? — როგორ? კორნელის რეცენზია წავიკითხე შენს წიგნზე. მართლა არ ვიცოდი. გავვარდი. ვიყიდე

გაზეთი და 2-3-ჯერ წავიკითხე კორნელის რეცენზია. დავურეკე კორნელის და ვეუბნები, – ეგ რა გიქნია, შე კაცო. შენი რეცენზია ჩემი წიგნს სჯობია-მეთქი.

– კორნელი, შენს სახლში რომ ვიყავით წვეულებაზე, ბატონმა აკაკიმ ერთსა და იმავე სიტუაციაში, მიცემით ბრუნვაში, ერთხელ თქვა „კორნელს ვთხოვე“, მეორეჯერ – „კორნელის მინდა ვუსურვო“.. შენი დასკვნა?

– ჩემი დასკვნა ასეთია: აკაკი შანიძის გარდა არცერთი გურული სახლში შემოსაშვები არ ყოფილხართ!...

ეეეჰ, როგორ მომენატრება ხოლმე, კორნელი, შენი ტკბილბუბუნა საუბარი.

ნოდარ დუმბაძე (1928-1984)

„...რომ სიმღერით ვკვდები!“

მშვენიერი სიკვდილი მშვენიერ სიცოცხლესა სჯობსო. ნოდარ დუმბაძის სიკვდილთან შეხვედრამ დაგვანახა „სიკვდილისა სიკვდილითა დამარცხება“, დაგვარწმუნა — საქვეყნო სიკეთის ქმნა და მოფენა ამგვარ უტეხსა და ნატიფ სულს შეუძლია.

ერთმა ინგლისელმა კრიტიკოსმა დიკენსის შესახებ გამოკვლევა ასეთი ფრაზით დაიწყო: — სამწუხაროდ, ჯერ დიკენსი ცოცხალიაო. ავტორის სიცოცხლე მართლაც უშლის ხელს შემოქმედის შეფასებას — იგი ან მეტი ერვენებათ, ან ნაკლები. ნოდარ დუმბაძის შემოქმედება რომ მომავლის შემოქმედებაა, ნოდარ დუმბაძის პიროვნებას რომ კიდევ მეტი ნათელი მოეფინება, — მისი გარდაცვალებიდან მცირე პერიოდშიც გამოჩნდა.

ბევრი ტრაქტატი შექმნილა — ვინ როგორ ხვდებოდა სიკვდილს: აიაქსი, ფილოკტეტი, სოკრატე, კატონი, კანტი, ჰეგელი.. არაფერს ვამბობ რელიგიურ პირებზე. თითქმის არსად შევხვედრივარ ფაქტს — გალაკტიონის სიტყვები პირდაპირ აღესრულებინოს — „...რომ სიმღერით ვკვდები!“.

თეორიულად ყველანი ვამბობთ, იუმორი ზეგარდმო ნიჭიაო. საქმე საქმეზე რომ მიდგება, იგი გარკვეულად გვიშლის ხელს, ჯეროვნად შევაფასოთ იუმორში ამოქსოვილი სიბრძნე და სიღრმე აზრისა. იუმორით გადმოიცემა რა გინდა რა სიღრმის ფილოსოფიური აზრი. მარგარიტა ეუბნება მმართველს: ეგ-მონტი თავის ხუმრობაში უფრო სერიოზულია, ვიდრე ჩვენ ჩვენს სასაცილო სერიოზულობაშიო (გოეთეს „ეგმონტი“).

უზარმაზარი რომანები დამაშვრალან — ნაკეთები ხასი-

ათებით. ლიტერატურაში დიდი იღბალია იმ ხასიათის პოვნა, შენს ახლოს რომ ყოფილა თითქოს და საუკუნეების შემდეგაც ახლობლად რჩება. ნოდარ დუმბაძემ საოცნებო ხასიათები ჩვეულებრივობაში იპოვნა იმგვარი ურთიერთობა ადამიანებისა, თეორეტიკოსები რომ ოცნებით ეძებდნენ. ასე გამოდევნილი ეგოიზმი, ასე ლამაზად გადალახული „ჩემია“, „მე მეკუთვნის“ — იშვიათია ლიტერატურაში.

ნოდარ დუმბაძემ — არა ნასესხები გრძნობით, არა ნათხოვარი თვალებით, თავისი წრფელი ქართული გულით შეხვდა სინათლეს და ამ გულში სითბო იპოვნეს უშორეულესმა ხალხებმაც.

თხუთმეტი წლის წინათ უნივერსიტეტის ეზოში შევხვდი. ბაღში გავისეირნეთ. პეტრე მელიქიშვილის ძეგლის ხელმარცხნივ გრძელ სკამთან შეჩერდა და მითხრა.

— აი, ეს იყო ჩემი კაბინეტი. ნიკო კეცხოველმა ერთხელ ნადიას (მდივანს) უთხრა, წადი, ნოდარა მომიძებნეო (ხმით დააჯავრა ბატონ ნიკოს). სად არ მეძება ნადიამ თურმე, გაწბილებული დაბრუნდა რექტორთან.

— ბატონო ნიკო, მთლად გადავაბრუნე ყველა კაბინეტი და ვერსად ვნახეო. ნიკომ ჰკითხა ნადიას, ნოდარის კაბინეტში თუ იყავიო. რექტორმა დაბნეულ ქალს ხელი მოჰკიდა, ფანჯარასთან მიიყვანა და ამ მერხისაკენ გამოიშვირა ხელი: — აი, ნოდარას კაბინეტიო.

ნოდარს დღეს უნივერსიტეტში ბევრი კაბინეტი აქვს, მეტი ექნება. მას მუდამ პირზე ეწერა უნივერსიტეტი და როცა სიტყვა „უნივერსიტეტს“ ახსენებდა, ყოველთვის იგრძნობდი მის მოწიწებას. სწორედ ბაღში სეირნობისას მის გმირებზე ჩამოვუგდე ლაპარაკი და დავსძინე, — იქნებ ჩემი კუთხურ-წარმომავლობის გამო არ ვიყო სწორი მსაჯული, ასე შინაურებად რომ მიმაჩნია ისინი, — მეთქი.

შემომხვდა და მითხრა:

– ბიჭო, მაინც და მაინც არ გავხარ იაპონელს. ამას წინათ ერთმა იაპონელმა მწერალმა მომწერა: – შენი ზურიკელა იაპონელი ბიჭი მგონიაო.

ნოდარისეული პირადი იუმორი, ერთი უმდიდრესია ჩვენში. ზუმრობის ცდუნებას არ აყვებოდა. ძალას არ ატანდა თავს. ბევრი ზუმრობის შესახებ, რომელიც მისთვის შეუხსენებიათ, უთქვამს, აღარ მახსოვსო. ბევრი შექმნილა მასთან დაკავშირებული მეგობრული შარჟი – ზუმრობები, ჯერ არ მინახავს მათში, დელიკატურობას მოკლებული.

ნოდარ ღუმბაძემ იმდენი ტკივილი იგემა, თითოეულ მათგანს შეეძლო გაენადგურებინა ჯანმრთელი კაცი. მაგრამ მას ჰქონდა სულის ჯანმრთელობა, ნამდვილი მწერლის ხვედრი – ტანჯვა-ტკივილი და ბედნიერება. ნოდარ ღუმბაძე ბედნიერია თავისი ფრთამავალი ტალანტის წყალობით.

ნოდარის სამწერლო კურთხევა უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრეში მოხდა. მისი ინტელექტუალური ხედვა უნივერსიტეტში დაიტვირთა. მას უყვარდა ჩვენი გაზეთი, ჩვენი და თაობათა სიყვარული არ მოაკლდება სიყვარულის უშრეტ მფენელ მგოსანს.

28 სექტემბერი, 1984 წ.

„უნივერსიტეტის გაზეთი“

ილია ვეკუა (1907-1977)

ილია ვეკუა წელს 80 წლისა გახდებოდა. 10 წელი დააკლდა მას ამ ასაკამდე. თუმცა, ბატონი ილია „იმათი გორისაა“, ვისაც ამქვეყნიურ არსებობას მხოლოდ ერთი თარიღი ესადაგება. დიდი სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის გზა განვლო და ამიტომაც დიდია მისი ბიოგრაფიული ფაქტების მოცულობა და მნიშვნელობა. მე კი რამდენიმე, ერთის შეხედვით ნაკლებშესამჩნევი, შტრიხით მინდა ამ კაცის დიდ ხასიათში შევიხედო.

აი, ერთი მცირე დეტალი:

ბატონი ილია უნივერსიტეტის რექტორია (1966-72 წწ). დაურეკა ერთმა დიდი თანამდებობის პირმა და სთხოვა, ქულადაკლებული მისი ნათესავისათვის ყურადღება მიექცია.

— ეს საკითხები პრორექტორ ჭილაშვილს აქვს დავალებული და ის გაგარკვევთ, რაა შესაძლებელი და არა. ძალიან გთხოვთ, მეტი აღარ შემაწუხოთ ამ საკითხზეო, — და ცივად დაუკიდა ყურმილი.

ბატონი ილია უაღრესად პოეტური პიროვნება გახლდათ. წვრილმანობისა არ ეშინოდა და ამიტომაც ვერ ჩაითრევდა მას ცხოვრების პროზა. ხელმძღვანელობდა შინაგანი პატიოსნებითა და შინაგანი ძალის შეგრძნებით. საინსტრუქციო ნორმებისაგან გადახვევების გამო მუქარას მასთან ვერავინ ბედავდა, რეალობის გრძნობა ქაღალდებში არ ჰქონდა გახვეული. ერთხელ ავტორიტეტულმა ლექტორ-მეცნიერებმა მას მიუყვანეს რამდენიმე ახალგაზრდა, რომლებზეც გასაუბრების შედეგად მაღალი შთაბეჭდილება შეექმნათ (იმ ფაკულტეტზე გასაუბრება მაშინაც გახლდათ!). ქულა დაკლებოდათ. რექტორის რეკომენდაციით ერთი წელი ისინი კანდიდატებად

ჩაირიცხნენ, ყველას აჯობეს და სტუდენტებად იქცნენ.

ბატონი ილია ყოვლის უფლებამოსილი პიროვნების შთაბეჭდილებას ტოვებდა. ამიტომაც ამ სიძლიერის წყაროებზე ხშირად ბჭობდნენ. ასახელებდნენ დიდ, საკავშირო მასშტაბით ცნობილ გვარებს, მძლავრთა აქაც და სხვაგან. სინამდვილეში მას ზურგი სხვათაგან კი არ ჰქონდა განმტკიცებული... მას სინდისის გარდა არაფრისა ეშინოდა, ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნიდა, თითქოს განგებას მისთვის მოეცალოს ყველა სურვილის შესასრულებლად. უმძიმესი ცხოვრება შეხვდა, მაგრამ ძალამ მსუბუქად აზიდა ის ტვირთი, რომელიც ჩვეულებრივებს ჩვეულებრივად გაჭყლეთს. ილია ვეკუას კორიოლანოსის მწარე გვირგვინიც არგუნეს. უმტრეს არამხოლოდ ცუდმა კაცებმა, რა გვიჭირდა, კარგ კაცს მარტო ცუდი რომ მტრობდეს: „მახინჯიც კლავს, ლამაზიც კლავს, ლაჩარიც კლავს, მამაციც კლავს და იღვრება მამათ სისხლი ნაგროვები მამასისხლად. განა მარტო კაენი კლავს, თუ დასჭირდა, აბელიც კლავს“ (ტარიელ ჭანტურია).

არავის ბოლმას დაუხრავს ბატონი ილიას გული მტრობისთვის რომ მოეცალა, როგორ დათვლიდა რიცხვთა სამყაროს. როცა ერთმანეთის დანდობა-ატანაში ემეცადინებოთ, ბატონი ილიას ცხოვრების მაგალითებიც გვინათებს გზას...

გაჭირვების მდინარეს რომ გადალახავენ, უკან მოხედვა და გაჭირვებულისათვის ხელის გაწვდენა ეზარებათ ხოლმე. ბუნებით რჩეულნი თანამგრძნობნი და კეთილშობილებით გაწონასწორებულნი არიან ყოველთვის, ცად ამალლების უამსაც არ ავიწყდება მოძმეთა ხვედრი. ნაღდი პიროვნების შინაგანი სვეტი მყარია, მუდმივია... რამდენიმე ახალბედა უბინაო დოცენტმა კოლექტიური წერილით მივმართეთ ბატონ ილიას. პირადად არცერთს გვიცნობდა. წერილის შემდგენელს ზოგმა ხელისმომწერმა დავა დაუწყო, ამ წერილისათვის გარეთ გამოგვყრის, შენ ეს პოეტი ხომ არ გგონიაო. მაშინ ავტორ-

მა განაცხადა, — ამ წერილის ტექსტში მარცვალსაც არ შევცვლი, თუ არ მოეწონა და დაგვცინებს, მაშინ მე ვიყტივი, რომ ეს წერილი ჩემი დაწერილია, თქვენ არაფერ შუაში ხართო. დათანხმდნენ. წერილი იწყებოდა ასე:

„ღრმად პატივცემულო ბატონო ილია! თუ ამ წერილის წაკითხვის შემდეგ ცოტათი მსგავსი ეპიზოდი გაგახსენდებათ თქვენი ცხოვრებიდან, იმედია ჩვენი თხოვნა საწადელს მიაღწევს.

სპარტელები ტრაბახობდნენ, არ გვაინტერესებს სიმდიდრეო. სიმდიდრე არც ჩვენ გვხიბლავს და უფრო მეტად კი სიღარიბე. საკითხი ეხება ცხოვრების, არსებობისთვის საჭირო ელემენტარულ პირობებს...“

ბატონი ილია კარებში გამოგვეგება. შეგვრცხვა კიდევაც, იმდენად იყო აღელვებული, შეწუხებული. საოცრად მოგვეფერა და გაისარჯა. წერილის ავტორი კი იმაზე ოცნებობდა, ნეტავ, მრავალბინიანი სახლი მომცა და მაჩუქებინა ამ კაცისთვის, რომ უბინაო ლექტორებს დაურიგოს, მე კი ხის ქვეშ გავათევო.

ბატონი ილია ზოგჯერ სინანულით იგონებდა — ისტორიკოსი მინდოდა გავმხდარიყავიო. ახლა რომ შეიძლებოდეს, რას აირჩევდითო, ჰკითხეს, — მან უპასუხა: რა თქმა უნდა, ისტორიკოსობას. შენი ერის კულტურის ისტორიის სამსახურს რა სჯობსო! ბოლოს ღიმილით დააყოლებდა, აქ ვიღაცას მაინც გაახსენდებოდითო. ბატონ ილიას სახელს გახსენების პრობლემა არა აქვს. მაგრამ აქ სხვა რამეა საყურადღებო: ისეთი მცირერიცხოვანი ერისთვის, როგორიც ჩვენა ვართ, ეროვნული კულტურის ისტორიის კვლევის საქმე თვითგანმტკიცებისა და განვითარების პირობაა.

ბატონი ილია სიყვარულის შარავანდით იყო მოსილი. რატომ უყვარდათ იგი აგრერიგად რუსებს, ებრაელებს, უკრაინელებს, სომხებს?.. ამ კითხვის პასუხის დასაწყისს,

დარწმუნებული ვარ ასე არ ელოდება მკითხველი: „მას საოცრად უყვარდა თავისი კუთხის ადამიანები, გალელები, როგორც დიად გალილეველს გალილეა“. არავის ეგონოს ამნაირ კუთხურობას გმობდეს ვინმე. დიახ. საოცრად ახარებდა მათი დანახვა, მაგრამ მათთვის არასოდეს უბოძებია საქვეყნო ღარ-სარგებელი. იმგვარ კუთხურობას ვგულისხმობთ, ლევ ტოლსტოის რომ არ დავძრახავთ — გამორჩევით რად გვიყვარს იასნია პოლიანაო, ვაჟა-ფშაველას — ჩარგალიო... იგი იყო ქართული ფსიქოლოგიით სავსე, მოყვასი კაცური-კაცობის ღირსებისა.

ბატონი ილია წარმოშობით არ იყო არისტოკრატი. მას არისტოკრატობა მეფის სახელით კი არა, ღვთის სახელით ჰქონდა მინიჭებული. იგი სულითა და ნიჭით იყო არისტოკრატი. 1970 წლის სექტემბერში გლდანში ბატონი შალვა ნუცუბიძის სახლში საპატიო სტუმრებს მოეყარათ თავი: ნიკო მუსხელიშვილი, ილია ვეკუა, ირაკლი აბაშიძე, ვიქტორია სირაძე, ვენო ქვაჩახია და სხვანი... დარბაზში თამაღობს ირაკლი აბაშიძე, აივანზე კი ბატონი თემურ ბაღურაშვილი. სუფრა რომ დამთავრდა, უფრო საპატიო სტუმრებმა ჩვენს მაგიდას მთლად გულგრილად ვერ ჩაუარეს. იყო ქათინაურები. „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევა“, იყო მრავალჟამიერი. სუფრის თავთან შექუჩდნენ და მერიქიფეობა სიტუაციამ დამაკისრა მე. ვის არ დავუსხი ღვინო, მაგრამ ერთი რამ, ფსიქოლოგიური დეტალი არ დამავიწყდება: ბატონმა ილიამ ჭიქა გამომიწოდა, მე კი ღოჭი შევაშველე. ამ დროს ერთმა დიდმნიშვნელოვანმა კაცმა რაღაც ჰკითხა, პასუხის გაცემის დროს მე ღვინის დასხმა გავაგრძელე — ეს ხდება, ალბათ, წამნახევარში. ბატონ ილიას ხელი ჭიქით ჩემკენ აქვს გამოწვდილი, თავი კი მოსაუბრისაკენ. როგორც კი ჭიქის სიმძიმით იგრძნო, რომ დასხმას მოვრჩი, მყისვე მიატოვა დიდი კაცი, მომიბრუნდა პატარა ღო-

ცენტს და აჩქარებით, საოცრად თბილი მეგრული ტემპრით
მითხრა — გმადლობთ, გენაცვალე.

საარაკო იყო მისი სიკვდილთან შეხვედრის გრძელი გზა.
იმ ავადსახსენებელი სენის შესახებ, რომელსაც ჯერჯერო-
ბით გზას ვერავინ უღობავს, ბატონ ილიას როცა აუწყეს,
ასე მოიქცა: საოცარი სიმშვიდით მადლობა გადაუხადა ექიმებს
და სამუშაო მაგიდას მიუჯდა.

(1987 წ.)

მიხეილ ჯანდუკელი (1889-1968)

ბატონი მიხეილის ერთი ნამოწაფარი მეცა ვარ. იგი წლების მანძილზე ინდივიდუალურ კონსულტაციებს მიტარებდა, მისი ხელმძღვანელობით გამოვდიოდი სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე. მის ამაგს ვერანაირად ვერ ვზღავ. დიდი ბუნების, დიდი კეთილშობილების კაცი იყო, — საქართველოს თავისუფლებაზე ჩაუქრობელი მეოცნებე.

ადამიანი რომ სულიერი ღირებულებით ფასდება, დიდი კეთილშობილება რომ გვაეციწყებს მის გარეგნობას, ეს ყველა კარგად ვიცით. მაგრამ თუ გარეგნობაც სურათია შინაგანი სრულყოფილებისა, სულიერი სილამაზისა, ესეც არაა ურიგო. ბატონი მიხეილი ნაქანდაკევი ქართველი იყო, ახოვანი და ლამაზი კაცი, სიკვდილამე უჭკნობის სილამაზით ატარა სული, რუსეთის ცივ ციხეებში ნატანჯ-ნაგვეში სხეული.

არიან ადამიანები, რომელთა ნათელი სულების გამოხმობა ძლიერ მოგინდება — შეახედო დღევანდელ საქართველოს. ეს ის ადამიანებია, რომელთა საქართველოს თავისუფლებისა კი სჯეროდათ, მაგრამ თუ ასე ახლოს იქნებოდა, ძნელად წარმოედგინათ. რა თქმა უნდა, თავისუფლებამდე ჯერ გოლგოთა გვაქვს გასავლელი, მაგრამ მრისხანე კერპების მსხვრევა თუ ასე რევოლუციურად მოხდებოდა, ძნელად თუ ვინმე იწინასწარმეტყველებდა.

სწორედ ბრძანებს ბატონი სოლომონი, ბატონი მიხეილი არ იყო იმ ფილოსოფიისა — ყველასთან კარგად იყავიო. გამოხედვითვე მეტყველებდა მისი პოზიცია. არ დამავიწყდება სურათი: კორნელი კეკელიძე, გრიგოლ კიკნაძე, სოლომონ ხუციშვილი, ჯუმბერ ჭუმბურიძე და თავად ბატონი მიხეილი კორნელი კეკელიძის სახელობის კაბინეტში სხედან.

ბატონი მიხეილი თავისი ცნობილი ღიმილით ეფერებოდა ყველას, — საუბარი შეწყვიტა, დაავლო ქუდს ხელი და ჩქარი ნაბიჯით გავიდა კაბინეტიდან: ერთი ძველი დამბეზღებული პროფესორი შემოვიდა!

ყველას გვაქვს ჩვენ — ჩვენი გადაუღებელი, მაგრამ ოცნებაში არსებული ფილმი. აი, ზოგიერთი ასეთი კადრი კიდევ უნდა აღვადგინო. ბატონი მიხეილის ყველაზე ახლო მეგობრები იყვნენ იშვიათი მამულიშვილები — ნიკო მგელაძე და მისი მეუღლე ოლია ღუმბაძე. აქ ხშირად ეხვდებოდი ბატონ მიხეილს. რა ლამაზი იყო ის არისტოკრატიული საუბარი, კულტურა ცხოვრებაში, ცხოვრება კულტურაში. ვცდილობდი, სადილი ამეცდინა, რადგან ბატონი მიხეილი თავის გვერდით დამისვამდა ხოლმე. ეს იყო დახვეწილობისა და არისტოკრატიზმის განსახიერება.... იგონებდნენ პეტერბურგსა და მოსკოვში გატარებულ წლებს, ქართველი ინტელიგენციის მიერ იქ გაწეულ შრომას.

საბჭოთა საქართველოს პერიოდში მე არ ვიცი სწავლების მეთოდის ორიგინალობის თვალსაზრისით ვინ შეედრება „ზანდუკელის სკოლას“. იგი ბატონი მიხეილის თაოსნობით და წინამძღოლობით შეიქმნა და არსებობდა 1921-1929 წლებში — ძველი გიმნაზიის ბაზაზე რუსთაველის პროსპექტზე რომ პირველი სკოლაა. ამ სკოლიდან გამოვიდნენ ქართველი ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები. ეს იყო ჰარმონიის სკოლა — ყველაფერი რომ გათვალისწინებული იყო — კლასიკური საგნებით — ფიზიკური კულტურისა და სპორტით. ვიდრე ბიუროკრატიზმის კლანჭებს იგერიებდა ბატონი მიხეილი, მანამ იარსება ამ სკოლამ. შემდეგ კი ის დაემართა, რაც დაემართა.

ბატონი მიხეილის მოღვაწეობა განუყოფელია უნივერსიტეტისაგან. ეს წმიდა კაცი ამშვენებდა უნივერსიტეტს. მან, ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის ერთ-ერთ-

მა ფუძემდებელმა, დიდი შრომა გასწია. იგი ქართული ლიტერატურის ისტორიას ქართველი ხალხის ცხოვრებასთან კავშირში, ქართველი ხალხის ეროვნულ სვებედთან კავშირში განიხილავდა. განსაკუთრებით ასტკივდებოდა ხოლმე ნაიარევი ქართული რომანტიზმის სოციალურ – პოლიტიკურ წინამძღვრებს რომ იხილავდა, კახეთის 1812 წლის აჯანყების მიმოხილვისას, როგორც ხშირად, თავის გულისტკივილს ვერ ფარავს: „...გულის სიღრმემდე აღმაშფოთებელია ოფიციალური ენით დაწერილი დოკუმენტიც კი ერთიმეორეზე შემზარავი ფაქტისა ხალხის ეკონომიურად განადგურების და ზნეობრივად შელახვისა... პირდაპირ გასაკვირია, როგორ შეეძლო მოეთმინა მთელ ხალხს, რომელსაც დიდი ხნის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ტრადიცია, დიდი ხნის კულტურა, საკმარისად მდიდარი მწერლობა ქონდა, გარდა ისეთი მატერიალური შევიწროებისა და შელახვისა, ეს ზნეობრივი შეურაცხყოფა და შეგინება, რომელსაც მეფის რუსეთის მოხელეები უპასუხისმგებლოთ აწარმოებდნენ ქართველების მიმართ“ (მ. ზანდუკელი, თხზ., ტ. I, 1972, გვ. 72).

მიხეილ ზანდუკელი, ქართული ლიტერატურის მკვლევარი, ქართველი ინტელიგენციის ერთ-ერთი მამშვენებელია. დადგა ჟამი შეიქმნას არა პროფესორების ისტორია, არამედ ინტელიგენციის ისტორია. მით უმეტეს, ბევრი გაუჩინარდა იმ უცნაური კრიტერიუმების გამო, რითაც დგებოდა ნეკროლოგები – ცრუ ტომეულებით. მიხეილ ზანდუკელი თავის აზრით, თავისი ღვაწლით მხოლოდ ერს, მხოლოდ ეროვნულს ემსახურებოდა და არც ქართველი ერის მატთანე იქნება უმადური. ნათელი ეფინოს ბატონი მიხეილის ნათელ სახეს.

16 თებერვალი, 1990 წ.

რეზო თაბუკაშვილი (1927-1990)

ბატონი რეზოს მოღვაწეობის ყველა სფერო ეროვნული სულით სუნთქვას. ხშირად ჩნდება კითხვა: — როგორ ახერხებდა იგი იმ პოლიტიკურ ვითარებაში ერისადმი ეგზომ თამამი სიყვარულით სამსახურს. პასუხს ამ კითხვაზე ყველა მისი მცნობელი გაგცემთ: იშვიათი გონიერებითა და პიროვნული ხიბლით, იმ ხიბლით, რითაც მოწინააღმდეგეთა სატანურ სიფხიზლესაც მოადუნებდა ხოლმე: იშვიათი არისტოკრატიზმით, ვაჟკაცობითა და განათლებულობით, გაბედულობითა და დახვეწილობით... საზოგადოდ ძნელია ქართველი კაცის ღირსებათა ნუსხაში დაასახელო თვისება, რომელიც მას არ ჰქონდა. ორივე სამყარო ლამაზად ერწყმოდა მასში — ზეცისა და ამ ქვეყნის მადლი.

ბატონ რეზოს საქართველოს განყენებული ცნება კი არა, რეალური საქართველო უყვარდა თავისი ფესვებითა და მომავლით. მას უყვარდა ქართველები, სათითაოდ ახლობელნი თუ პირადად არნაცნობნი. იგი გახლდათ შეუდარებელი ჭირისუფალი სვეგამწარებული მამულიშვილებისა. ცხოვრების ბოლო პერიოდში იმ იდეით იყო ანთებული, თითქოს რუსთაველის მიერ დასმული ამოცანა უნდა ამოეხსნა:

„სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხერი სადით ძირსა“.

სიძნელეებითა და ფათერაკებით აღსავსე ამ გზაზე მას რაღაც მისტიური მიზანი ამოძრავებდა — მოებრუნებინა გაფანტული ქართული სული, მოებრუნებინა მადლი ქართული ნიჭისა და სულიერ ენერგიისა — ეგზომ უმისამართოდ დახარჯული.

ჩვენს ისტორიულ თანდაყოლილ ძნელბედობას რა ვუთხრა, თორემ ბატონი რეზო, როგორც არასდროს, ახლა სჭირდებოდა აღელვებულ საქართველოს. არავინ გვიწყინოს და

დღეს არავის შეეძლო საზოგადოების განწყობის ისე მართვა, როგორც ბატონ რეზოს. მას არ ეშინოდა სიმართლისა. იგი თავის ერს ეუბნებოდა იმას, რაც სიმართლე იყო და ხვალ შესაცვლელი აზრი არ გახლდათ. იგი კი არ ჩამოდიოდა აუდიტორიის დონეზე, თავის დონეზე აჰყავდა აუდიტორია. ამიტომაც, მასთან შეხვედრაზე ხალხი სხვანაირად ფიქრობდა შეხვედრის ბოლოს, ვიდრე დასაწყისში. განსაკუთრებით ლაღად შლიდა ფრთებს მისი მართალი სიტყვა უნივერსიტეტში.

რეზო თახუკაშვილს სიყვარულის მაღლი ღვთისაგან ჰქონდა ნიჭად მიღებული. ასეთ სიყვარულს ვერ ისწავლი, რამდენიც არ უნდა იმეცადინო. რა პარტიები, ასოციაციები და გაერთიანებები არ იქმნება ჩვენს დროში. სულის გასაყარზე ბატონმა რეზომ საფუძველი ჩაუყარა უნიკალურ ინსტიტუტს – მაღლიერების ინსტიტუტს. ქართველმა ერმა ეროვნული კეთილშობილების მსოფლიოს წინაშე წარდგომის საუკეთესო ფორმა მოძებნა. ქართველი ხალხი არასდროს ყოფილა უმადური, ეგოისტი ხალხი, მას ლამაზად უყვარდა მთელი მსოფლიო შეძლებული თუ გაჭირვებაში მყოფი ხალხებით. ასე ესმოდა ამ მორწმუნე ვაჟკაცს, რაინდს ქართველი ხალხის მოღვაწეობის მისია. ამიტომაც, როგორც ჩვენი ეკლესიის მამამ, უწმინდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქმა კურთხევისას ბრძანა, ბატონი „რევაზი იყო დიდი მამულიშვილი და ჭეშმარიტი ქრისტიანი“. ბატონი რეზო არ მოკვდება მანამ, ვიდრე ქართული კულტურა იარსებებს. მარადიული სასუფეველი ჩვენ სასიქადულო მამულიშვილს.

ვახტანგ კალანდარიშვილი (1924-1997)

ბატონი ვახტანგი არ გვიკითხავდა მომხიბვლელ საგანს, მაგრამ გვიკითხავდა მომხიბვლელად. მთელი წელი, ორი სემესტრი, ვუსმენდით ისტორიულ მატერიალიზმს და არ მეგულება თანაკურსელი, ვისაც ბატონი ვახტანგი არ უყვარდა. მან საინტერესო გახადა საგანი, ფაქტიურად ისტორიის ფილოსოფიად აქცია იგი. რად გინდა „საღვთო სჯულს“ გვიკითხავდეს უღვთო კაცი? სტუდენტებთან ისეთი „ფილოსოფია“ ჰქონდა: თუ სტუდენტი კარგად აზროვნებს, ნიჭიერია, მაშინ იგი მარქსისტი ყოფილა, უნდა დაეუწეროთ ხუთიანი, ხომ?! ამ სიტყვებს ისეთ ღიმილს დააყოლებდა, რაც ნიშნავდა – კარგი, რა მარქსო, ნუ შეგვკვამეო. მე გამოცდაზე ჰეგელის ფილოსოფიის ისტორიაზე ვესაუბრე (რასაც მატერიალიზმთან თითქმის არაფერი აქვს საერთო), მარქსი არც მე გამხსენებია, არც მას. ამით, მინდა წარმომიდგინოთ ეპოქის ნიშანიც.

ეს აზროვნების ისტორიის თვალსაზრისით ეს გახლდათ, შეიძლება ითქვას, მოშვებული და არა შემოჭერილი მარქსიზმის პერიოდი. როგორც ჩანს, წინარე პერიოდიდან, საფუძველშივე იყო ჩატანებული მძიმე შეცდომა: აზროვნებას არტახებით ვინ დაიჭერს? აზროვნების სტიქია თავისუფლებაა; ოღონდ არა აღვირახსნილობის გაგებით, როგორც ეს დღეს გვესმის; მიზანია თავისუფლება სულისა და არა პირუტყვული ვნებებისა. როგორ გვესმის თავისუფლება, იმის მიხედვითაც მივხვდებით, რანაირ საზოგადოებაში გვიხდება ცხოვრება.

„პერესტროიკის“ საჭიროება რომ მომწიფდა, ამის შესახებ დენ სიאו პინამდეც ხვდებოდნენ თვით საბჭოთა კავშირშიც. მაგრამ ეს წყურვილი გარდაქმნისა და ამავე დროს

გრძნობა სოციალურ-პოლიტიკური დაავადებისა ეშმაკმა უკეთ გამოიყენა, ვიდრე ანგელოზმა. წამლის ნაცვლად საწამლავი შეაპარეს ქვეყანას. აღმშენებლობის რეფორმების ნაცვლად — ნგრევისა და ძარცვის არნახული დეფორმაცია იწყებოდა თურმე. მიუხედავად ამისა, ასეთი გარდამავალი პერიოდი ძალზე ხელსაყრელია შემოქმედებითი აზრის სითამამისათვის. უკვე აღარ ეშინოდათ ეროვნული ღირებულებების თამამი პროპაგანდისა.

პროფესორმა ვახტანგ კალანდარიშვილმა ამ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში გადაინაცვლა და ფილოსოფიის კათედრას ჩაუდგა სათავეში. მისი ინიციატივითა და რექტორატის სრული მხარდაჭერით დაიწყო ერთმანეთზე საინტერესო კულტურული ღონისძიებები. 1978 წლის მაისში „ერი გულადი, პურადი“-ს განხილვაც მოაწყო. იმ ღონისძიებაში მონაწილეობა მიიღო იმჟამად განსაკუთრებით პოპულარულმა ალექსი ჭინჭარაულისა და ვახუშტი კოტეტიშვილის შემოქმედებითმა ღუეტმა. პოპულარობა მათ, თავისთავად, არც ისე აკლდათ. მაგრამ იგულისხმება ფოლკლორის, გნებავთ, კაფიობის ჟანრის წარმატება — უშრეტი სიცილის, მხიარულებისა და ეროვნული აზრის პოპულარობა.

ამასთან ხელისუფლებაც შეაჩვიეს გაშარყებას. ხელისუფლების წარმომადგენლები მაღიანად იცინოდნენ ხელისუფლების კრიტიკაზე. მოკლედ, იყო „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევა“.

ბატონ ვახტანგ კალანდარიშვილს უნივერსიტეტელები ეხუმრებოდნენ, — თუ კაცი ხარ, არ დაღუპო სოფლის მეურნეობა, შენ, როგორც ჩანს, კულტურის უნივერსიტეტად გინდა აქციო აქაურობაო. ვახუშტი და ალექსი ნახევრადხუმრობით ჰკვირობდნენ იმ არნახული ეროვნული ენთუზიაზმის შესახებ, რაც მაშინ გახდა კარგად თვალში საცემი: ჩავდივართო რაიონებში და რაიკომის მდივნები მარქსიზმში

კი არა, კაფიობაში გვეჯიბრებიან, მგონი ლენინის სახელიც დაავიწყდათო.

ბატონი ვახტანგი ნამდვილი სიმპოზიუმისტი იყო. იგი შესანიშნავად ათავსებდა ერთმანეთთან პირველ-მეორე განყოფილებას: აზრი პურ-მარილიანი და პურ-მარილი აზრიანი. მას უყვარდა „გზებზე სუფრის გადაფენა“. თავისი სადოქტორო დისერტაციის დაცვის შემდეგ მცირე კონსპირაციით (მაშინ აკრძალული იყო „დესერტაცია“) ღიდი პურ-მარილი გამართა თბილისის ზღვაზე. იმ „დესერტაციასაც“ „ზღვა პურ-მარილი“ უწოდეს...

მოლხენის დაწყებამდე ბატონმა ვახტანგმა გვერდზე გამიხმო და გამაცნო ხარკოვიდან ჩამოსული ერთი ლამაზი ქალბატონი დოცენტი და მომცა დავალება: დაუჯექი გვერდით, გაართე, არ მოაწყინო, იცოდე! ვიტვირთე მასწავლებლის ეს დავალება, რაც ერთობ სასიამოვნოც აღმოჩნდა: ვიმღერეთ, ვიცეკვეთ, ვიცინეთ, ვილხინეთ და სუფრაც მთავრდება. მოდის ბატონი ვახტანგი და მეუბნება: — მოიყვანე ხომ ხასიათზე? — რაც კი შემეძლო. — ჰოო, ყოჩაღ, მადლობა, ახლა შენ კარგად იყავი, დანარჩენს მე გავაგრძელებო და გუნებაზე მოსულ ქალბატონთან ერთად, ხელკავით და დაუვიწყარი ღიმილით დამიქნია თავი. ხშირად ვიგონებდით ერთად მასწავლებლის ამ პიკანტურ ისტორიას. ღმერთმა შეგარგოთ, ბატონო ვახტანგ, მაღლი და სიხარული ამქვეყნიურ-იმქვეყნიური.

ჯანსუღ კახიძე (1936-2002)

80-იანი წლებიდან ამეკვიატა ოცნება: უნივერსიტეტის პირველ კორპუსში მენახა-მესმინა ბეთპოვენის ცხრა სიმ-ფონიის ცხრა დღე. ეს ასე მესახებოდა: მძლავრი ღინამიკებით დღეში ერთი სიმფონია მუსიკისმცოდნის მცირე შესავლით და მერე ფირფიტების მეშვეობით შუადღის შესვენების ჟამს რომ იგუგუნებდა ღერეფნებში. 20-25 წლის წინათ ეს სურვილი რატომ იქნებოდა ცუდი, მაგრამ საფუძველი არ ჰქონდა მაშინდელი ტექნიკური მდგომარების გამო. ახლანდელი ტექნოლოგია და მაშინდელი სიმფონიური მუსიკალური წყურვილი მშვენიერად შეავსებდა ერთმანეთს. ეს სურვილი გავაცანი 1982 წელს პროფესორ პავლე ხუჭუას. ცხადია, დიდ დარბაზს, ვერ გავრისკავდით. დავიწყეთ VI კორპუსში, ჟურნალისტიკის კაბინეტში. აფიშა აუწყებდა მსურველებს ამ მუსიკალური ლექტორიუმის შესახებ. მაგრამ ერთობ მცირერიცხოვანი აღმოჩნდა ინტერესი – 30-40 სტუდენტ-თანამშრომელი ესწრებოდა ღონისძიებას...

გავიდა ხანი. რექტორი, ბატონი ვაჟა ოკუჯავა, მეძახის. 1985 წლის მარტია. გამაცნო ჩემთვის კარგად ცნობილი ჯანსუღ კახიძე, მისთვის კი უცნობ პრორექტორს. მისი ვიზიტის მიზანი: – რა ხდება, მაინტერესებს, რატომ არ დადის სტუდენტობა ოპერაში. მე მერკანტილურ-პრაგმატული ინტერესი სრულად არ მაწუხებს. აბონემენტები გაყიდულია, გეგმა შესრულებულია, მაგრამ დარბაზი ნახევრად ცარიელია. მოვილაპარაკეთ, ერთი კვირის შემდეგ ბატონი ჯანსუღი სხდომათა დარბაზში შევახვედრე ფილოლოგიის ფაკულტეტის მეორე-მესამე კურსის სტუდენტებს (სურვილის მიხედვით და არა ადმინისტრაციული ვალდებულებით). ახლაც მრცხვენია მაშინდელი სურათისა. იქნებოდა ასე 70-

მდე სტუდენტი. კითხვაზე — რამდენი თქვენგანი ხართ ოპერის თეატრში ნამყოფი? — ხელი ასწია ოთხმა თუ ხუთმა სტუდენტმა. მანამდე ზოგიერთმა გამოთქვა აზრი მიზეზის შესახებ-ალბათ, თქვენი სპექტაკლები არ იმსახურებს მაყურებლის ინტერესს. — შეიძლება თქვენ მართალი ბრძანდებით, მაგრამ ერთი-ორი სპექტაკლი გენახათ, უნახავი სპექტაკლის დაწუნება მთლად ლამაზი არ არის... ასე რომ, სულიერი კრიზისის სათავეებს ცოტა შორს გადაყვართ. ჰარმონიისადმი ინტერესი უკვე უთმობდა კაკაფონიას, იაფუფასიან ესტრადას (და არა ისეთს, როგორიც თვითონ ჯანსუღ კახიძის საესტრადო რეპერტუარი გახლდათ). მე ვგულისხმობ ტენდენციას, თორემ ახალგაზრდობას მაშინაც და ახლაც ჰყავს ჯანსაღად მოაზროვნეთა ნაწილი. თუმცა, ასეთი ნაწილი მცირეა. უმრავლესობა, რა თქმა უნდა, ზურგით დგას კლასიკური მუსიკისადმი და აი, მივიღეთ ასეთი გადაწყვეტილება: ბატონი ჯანსუღი თავისი 80-კაციანი ორკესტრით, კვირაში ერთხელ უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში ატარებს შესავალი საუბრის შემდეგ, ცხადია, მისივე ღირიჟირობით, სიმფონიური მუსიკის ციკლს „ბეთჰოვენის ცხრა სიმფონიის ცხრა დღე“. გავაფორმეთ ხელშეკრულება და ისეთი ანშლაგით დავიწყეთ, თუმცა სიტუაციამ გარკვეული კორექტივი შეიტანა პროცესში. გარდა ბეთჰოვენისა მრავალი კლასიკური ნაწარმოები იქნა მოსმენილი. ამასთან დაკავშირებით გთავაზობთ 20 წლის წინ გამოქვეყნებულ ჩემს ერთ მოკლე ინტერვიუს (29.XI.1985).

„— რას იტყვით ღონისძიების პირველ დღეზე და რატომ აირჩიეთ საკუთრივ შაბათი, ამ დღეს, ნაშუადღევს ზომ უნივერსიტეტში სიცარიელეა, ყველას სადღაც პირად საქმეზე, ჭირსა თუ ლხინში მიეჩქარება?

— ვისაც მართლა უყვარს კლასიკური მუსიკა და არა პირის დასამშვენებლად, ბევრ რამეს გვერდზე გადადებს.

მით უმეტეს, აქ სრულიადაც არ არის საჭირო შემთხვევითი ხალხი. გვინდა ასეთი სახეგაბრწყინებული და მაღალი კულტურის სტუდენტები და თანამშრომლები, როგორიც ამ დღეს გახლდათ და რის გამოც კონცერტ-მეცადინეობის შემდეგ კმაყოფილება გამოხატა ბატონმა ჯანსუღმა. ყოველ შემთხვევაში, ვერ დამისახელებთ 16 ნოემბერს თბილისში რაიმე ესთეტიკურ-კულტურულ ღონისძიებას, რომელიც თავისი სიღრმითა თუ სივრცით, ღონითა თუ სიამოვნებით შეედრებოდა ჯანსუღ კახიძის მიერ ახსნილსა და მისი ღირიურობით შესრულებულ ბეთჰოვენის მე-7 სიმფონიას. რა უნდა მოისმინო და ნახო უკეთესი!

— ვინ შეიძლება ამ კლუბის წევრი გახდეს?

— ყველა, განურჩევლად სქესისა თუ ეროვნებისა, ვინც უნივერსისიტეტში სწავლობს, ასწავლის და მუშაობს. პირველი ორიენტირი, ჩვენი უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლებია.

— თქვენი აზრით, ვისთვის, მუსიკასთან ნაზიარევი როგორი კაცისათვის არ არის ეს ღონისძიება აუცილებელი?

— ჩემს გვერდით ისხდნენ მუსიკის მასწავლებლები. მათი აღფრთოვანების მიხედვით ვერ ვიტყვი, რომ მათთვის ზედმეტად ჩავთვალო ეს ლექცია-კონცერტი. ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ ითხოვეს, მომავალ მეცადინეობას ჩემი შვილი (სხვა ინსტიტუტის სტუდენტი) თუ შეიძლება დავასწორო.

— კლუბის შექმნას რა მიზანი აქვს, ჯერ-ჯერობით ხომ დასწრება თავისუფალია?

— კლუბის წევრობა მომავლის გარკვეულ ღონისძიებებს ითვალისწინებს. მათ შორის, გარკვეულ პრივილეგიებსაც, რაც ბატონმა ჯანსუღმა აღუთქვა მსმენელებს ზოგიერთ შეკითხვასთან დაკავშირებით. კერძოდ, აღიარებული გასტროლიორების კონცერტზე დასწრების შესაძლებლობა, ბილეთების შოვნაში რომ არ გვაჯობოს მეჯღანუაშვილმა.

— და მაინც, როგორ მოეწონა მაესტროს დარბაზი?

— დარბაზი-მსმენელი — ძალიან, დარბაზი-აკუსტიკა — პირიქით. აკუსტიკის ტექნიკური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლადაც დაიწყო ზრუნვა.

ის, რომ ბატონმა ჯანსუღმა საჩუქრად დიდი დრო და ენერგია მიუძღვნა უნივერსიტეტს, პასუხად ჩვენგან დიდ მადლიერებას მოითხოვს, მისი მამულიშვილობის კიდევ ერთ ნიუანსის საქვეყნოდ გამჟღავნებაა.“

ბატონ ჯანსუღთან არამარტო მუსიკალური ურთიერთ-მეგობრობა, პოლიტიკური მეგობრობაც დაგვჭირდა. 1988 წელს ერთი ამბავი ატყდა მისი ახალი სპექტაკლის „ბაბალეს“ თაობაზე. მუსიკალურმა კრიტიკამ ყოქმინა მორთო, — აქაო-და გაძარცვა „ქეთო და კოტე“-ო. ბატონ ჯანსუღს ყოველთვის ჰყავდა მუსიკალური ოპოზიცია არამარტო ხელმოცარულთაგან, სერიოზული მუსიკოსებისაგანაც. მაგრამ მუსიკოსების ჩხუბში ვერც ჩავერეოდი და არც ჩავერეოდი (რომც შემძლებოდა). ბატონი ჯანსუღი იხსნა ცკ-მ. გაგიკვირდებათ, თუ როგორ? ცკ-მ აშკარად ჯანსუღის ოპოზიციას დაუჭირა მხარი. ეს ის დროა, როცა გუგუნებს ახალი ეროვნული მოძრაობა, რომლის შტაბი არის უნივერსიტეტში და მისი საყრდენი არმია სტუდენტობაა. სტუდენტები რომ გაიგებდნენ, ცკ-ს აზრს — ყინული ცივია, რას ჰქვია, ყინულისაგან ხომ იწვის ყველაფერიო... ასეთი იყო განწყობილება. ბატონმა ჯანსუღმა საგანგებოდ დღის სპექტაკლი ჩაატარა სტუდენტებისათვის. 100 ბილეთი გამოგვიგზავნა უფასოდ. სპექტაკლის ნახვის შემდეგ შედგა მისი განხილვა. მეც მივიღე მასში მონაწილეობა. მახსოვს, რაც ვილაპარაკეთავაზობთ შემოკლებით: — სპექტაკლი, უდაოდ, სასიამოვნო მოვლენაა ქართული საოპერო მუსიკის რეპერტუარში. ეს არაფერს აკლებს „ქეთო და კოტეს“. მოგეხსენებათ, რომ „ფაუსტი“ მარტო გოეთეს არ დაუწერია. 100-მდე

მისი ვარიანტი არსებობს. 100-ზე მეტ „დონ ჟუანს“ იცნობს ხელოვნება... მუსიკალური ვარიაციები ამდიდრებს, ხომ არ აღარიბებს ჩვენს მუსიკალურ საუნჯეს...

მოკლედ, მაშინდელი უნივერსიტეტის გუგუნმა შეატორტმანა ცკ-ა, ხოლო ლაშქრობა ბატონი ჯანსულის წინააღმდეგ მაშინვე შეწყდა.

ბატონი ჯანსუდი დიდი მოვლენაა ქართული მუსიკალური კულტურის ისტორიაში როგორც ღირიჟორი, კომპოზიტორი, მომღერალი. გარეგნობითაც ძალზე პლასტიკური გახლდათ, ძალზე უხდებოდა იგი ღირიჟორის პულტს. მას დიდი საერთაშორისო აღიარება ჰქონდა საზღვარგარეთ, მაგრამ ყველაზე ძვირფასია ის სიყვარული, რაც თავისი ხალხისაგან ერგო.

გრიგოლ კიკნაძე (1909-1974)

მაგალითი პიროვნებისა
პროფესორ გრიგოლ კიკნაძის დაბადების 70-ე
წლისთავის გამო

მეცნიერის გარდაცვალების შემდეგ მისი ნააზრევისადმი ინტერესის ზრდა თითქმის არასდროს ყოფილა შემთხვევითი; ცოცხალი პიროვნება კი, როგორც ამბობენ, ხშირად ხელს უშლის მისი შემოქმედების ობიექტურ შეფასებას — ის ან მეტი გვეჩვენება, ან ნაკლები.

ხუთი წლის წინათ გარდაიცვალა გრიგოლ კიკნაძე, მაგრამ მისი სულიერი სიცოცხლე კვლავ გრძელდება და, რაც დრო გადის, მით უფრო საგრძნობი ხდება ამ მოღვაწის პიროვნული მნიშვნელობა.

გრიგოლ კიკნაძემ ლიტერატურის თეორია, კრიტიკა და ისტორია ცალ-ცალკე დარგებად კი არა, ერთიან პროცესად წარმოგვიდგინა. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაშია შესაძლებელი ლიტერატურათმცოდნეობა ნამდვილ, ფუნდამენტურ მეცნიერებად მივიჩნიოთ. მან მოგვცა შესანიშნავი ნიმუში იმისა, რომ ლიტერატურის შესახებ მეცნიერება სწორედ ზოგადისა და კონკრეტულის ერთიანობაში კვლევას საამისოდ ყველაფერი ხელს უწყობდა მკვლევარს: როგორც საკვლევი მასალის შესანიშნავი ცოდნა, ისე სინთეზურ-ანალიტიკური ანუ ფილოსოფიური უნარი.

როდესაც ასეთ მეცნიერზე ვმსჯელობთ, როგორიც გრიგოლ კიკნაძეა, ბუნებრივად თავს იჩენს მოთხოვნილება: ღირსებათა საზომად გამოვიყენოთ არა მხოლოდ საშინაო, ეროვნული მასშტაბები, არამედ ლიტერატურისა და მეცნიერების თანამედროვე დონე. ასეთ შემთხვევაში ყველასა-

თვის ცხადია, რომ ერთნაირად მიუტყევებელია როგორც მკვეხარობა, ისე ზედმეტი მოკრძალებაც. დღეს ჩვენს მეცნიერთა შორის მომწიფებულია აზრი, რომ პროფესორ კიკნაძის გამოკვლევათა შესაფასებლად სწორედ ასეთი ფართო მასშტაბებიც გამოვიყენოთ. გრიგოლ კიკნაძის გამოკვლევები, სრული უფლებით შეიძლება ითქვას, არ ჩამოუვარდება თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის თვალსაჩინო ნიმუშებს. მომწიფდა აზრი, რომ მეცნიერულმა მემკვიდრეობამ, ერთის მხრივ, თავის თეორიული, განმაზოგადებელი ღირსებით, მეორე მხრივ, აღბეჭდილმა ქართული კულტურის ღრმა ანალიზით, უფრო ფართო ასპარეზი მოიპოვოს. ამას გვაფიქრებინებს მონოგრაფია „...ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების“ შესახებ, „რომლის მსგავსი ხშირად არ ჩნდება ლიტერატურათმცოდნეობის ჰორიზონტზე“ (აკად. კ. კეკელიძე). გრიგოლ კიკნაძის „მეტყველების სტილის საკითხების“ შესახებ აკად. ალ. ფრანგიშვილი წერს: „როდესაც ამ წიგნს ეცნობი, საკვებით გასაგები ხდება იმ განსაკუთრებული გულთბილი დამოკიდებულების საფუძველი, რასაც იჩენდა დ. უზნაძე გრ. კიკნაძისადმი ამ უკანასკნელის ცხოვრების მძიმე პერიოდში“.

აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავს: დიდსა და მრავალმხრივ ცოდნას ძლიერი სინთეზური ნიჭი ერთვოდა. ამას ნათლად გრძნობს მკითხველი, როცა ეცნობა გრიგოლ კიკნაძის ვრცელ მონოგრაფიებს: „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“ (I გამ., 1953, 439 გვ., II გამ., 1972, 451 გვ.), „მეტყველების სტილის საკითხები“ (1957 წ., გვ. 372) ვრცელი რეზიუმე რუსულ ენაზე (გვ. 329-366). ასეთი გამოკვლევები დაამშვენებდა ლიტერატურისმცოდნეობას რაგინდა რა ენაზე“.

გრიგოლ კიკნაძის მეცნიერული ინტერესი უმთავრესად მაინც ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას უკავშირდება. მისმა შრომებმა ვაჟას შემოქმედების კვლევა უფრო მკაცრი მოთხ-

ოვნების წინაშე დააყენა. ჭეშმარიტად რომ დიდია მისი ღვაწლი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების თეორიულად გააზრების საქმეში. ამ მხრივ მან აამაღლა მეცნიერულ-საზოგადოებრივი აზროვნების დონე და გააღრმავა ინტერესი დიდი პოეტისადმი, დასახა გზები — როგორ უნდა შეხედოს ამ დიად სამყაროს ქართველმა თუ უცხოელმა მკითხველმა.

რაოდენ სიმბოლურია ის ფაქტი, რომ დიდმა მგოსანმა ვაჟა-ფშაველამ ჩვენი საფიქარი ტაძრის — უნივერსიტეტის გუმბათის ქვეშ დალია სული, ხოლო გავიდა დრო, და 1962 წელს ამ ტაძარში გრიგოლ კიკნაძის ინიციატივით ვაჟა-ფშაველას კაბინეტი დაარსდა. მისივე ხელმძღვანელობით ვაჟას კაბინეტმა ბევრი სიკეთე შესძინა ჩვენს მეცნიერულ-კულტურულ საქმეს. „10 წლის მანძილზე ეს კაბინეტი გადაიქცა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების კვლევის ცენტრად. ერთი დიდი კვლევითი ინსტიტუტი ვერ გააკეთებდა იმას, რასაც ვაჟა-ფშაველას კაბინეტმა ამ ხნის განმავლობაში მიაღწია“, — ასე შეაფასა უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობამ ვაჟას კაბინეტის მუშაობა.

გრიგოლ კიკნაძე ფართო დიაპაზონის ლიტერატორი იყო. იგი არათუ ჩინებულად იცნობდა რუსულ ლიტერატურას, არამედ მისმა რამდენიმე გამოკვლევამ რუსული მწერლობის საკითხებზე სამეცნიერო საზოგადოების სათანადო ყურადღება მიიქცია. მათ შორის აღსანიშნავია 1960 წელს ლ. ტოლსტოისადმი მიძღვნილი საკავშირო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენება ქ. ტულაში, 1971 წლის ივნისში თბილისში პუშკინის დღეებისადმი მიძღვნილ საკავშირო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენება: „ბუნების გრძნობა ა. ს. პუშკინის ლირიკაში“.

გრიგოლ კიკნაძე ხელოვნების, პოეზიის არა მხოლოდ მკვლევარი იყო. იგი თავადაც აძლევდა სტიმულს ხელოვანთ, ვთქვათ იმგვარად, როგორც ეს ანა კალანდაძეს წარმოედგ-

ინა: „...მე თქვენი სულის სიღრმეებს მინდა კვლავ დავუბრუნდე, სიღრმეებს. დიოდა და ჩქეფდა დიდი სიყვარულის ცხოველი და უშრეტი წყარო, ღვიოდა მოყვასისადმი ის დიდი სიყვარული, რომელიც კრებდა თქვენს ირგვლივ უამრავ მეგობარსა და პატივისმცემელს. დიახ, თქვენ ამ კურთხეული მადლით იყავით ცხებული — თქვენ ხომ უმთავრესად მხოლოდ სხვათათვის არსებობდით, სხვათა ტანჯვათა და სიზარულთა გამზიარებლად...“

ნათელ იდეას, მრწამსსა და ქცევებს შორის სრული კავშირის მიღწევას იშვიათ თვისებად, პლასტიკურ ხასიათად მიიჩნევდნენ ფილოსოფოსები. ერთი ასეთი ხასიათის კლასიკურ განსახიერებად ძველად სოკრატე მიაჩნდათ. გრიგოლ კიკნაძის სოკრატული ხასიათი სიკვდილთან ქედუდრეკ შეხვედრაშიც გამოვლინდა. თავისი ცხოვრებითა და სიკვდილით მან დაგვარწმუნა, რომ ყველაზე დიდი უბედურება ადამიანისათვის შერცხვენაა და არა სიკვდილი. თავად ის, ხორციელად მიდიოდა ამა ქვეყნიდან იმ ფარული სიამაყის გრძნობით, რომ მის მიერ განვლილი გზა ნათლით არის მოსილი. უმძიმესი ტკივილები უტეხმა სულმა დაჯახნა, იმ კაცურმა უფლებამოსილმა სიამაყემ, რომელიც მისსავე სიტყვებს გვახსენებს: „თუ ყველა იმას გააკეთებს, რისი გაკეთებაც შეუძლია, მას საყვედური არ ეთქმის“.

ოქტომბერი 1979 წ.

P. S. გრიგოლ კიკნაძის ღვაწლის შესახებ მრავალ თვალსაჩინო მოაზროვნეს გამოუთქვამს კომპეტენტური, მაღალი აზრი: მასზე უფროსებს, მის თანამედროვეთ და უმცროსი თაობის მოწაფეებს. ბატონი გრიგოლის გარდაცვალების შემდეგ უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა მონოგრაფიული ხასიათის წიგნი „გრიგოლ კიკნაძე“ (1976 წ.). ავტორები: ვ. გოგუაძე, ი. ევგენიძე, ლ. მინაშვილი, ჯ.

ჭუმბურიძე. წიგნს დართული აქვს ცნობილ მოღვაწეთა მოგონებები: არნოლდ ჩიქობავა, ალექსანდრე ფრანგიშვილი, ანა კალანდაძე, ნათელა ურუშაძე, ნოდარ კაკაბაძე, გურამ თევზაძე, ალექსანდრე გვახარია.

ბატონი გრიგოლი მკაცრი პიროვნება გახლდათ. მას არ უყვარდა ფამილარულობა და პოლიტიკოსებისაგან განსხვავებით, განსხვავებულად ესალმებოდა კაცებსა და კაცუნებს. უფრო მეტად კი ამ უკანასკნელთ არც ამჩნევდა. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა სტუდენტებთან მუშაობას, არა მხოლოდ მისი მომაჯადოებელი ლექციებით, არამედ არასალექციო საათებში. დაისმებოდა საკითხი, ვიტრიალებდით, ვიწვალებდით ხელების ფშვნეგით — „იცით, რის თქმა მინდა, იცით, რის თქმა მინდა...“ და ბატონი გრიგოლი შეგვაშველებდა ერთ სიტყვას ან ერთ ფრაზას და ამოვისუნთქავდით. აი, სწორედ ეს მინდოდა მეთქვაო. სინამდვილეში კი ესაა სწორედ ლიტერატურისმცოდნეობა. ბატონი გრიგოლი ღრმა ფსიქოლოგი, განათლებითაც დიმიტრი უზნაძის საყვარელი მოწაფე გახლდათ. მისი რჩევა მიმართულებას გაძლევდა, სწორ გზაზე დაგაყენებდა... 1963 წლის ბოლო დღეებია. 3 დღის ასპირანტი ვარ. ბატონმა გრიგოლმა მეც სხვებთან ერთად წინასწარ მომცა „ხევისბერი გოჩას“ კინოსცენარი წასაკითხად. მისი ინიციატივით მოეწყო უნივერსიტეტში კინოსტუდიის კოლექტივთან შეხვედრა და კინოსცენარის განხილვა. მანამდე, განხილვამდე ერთი საათით ადრე დამიბარა და მკითხა: — როგორია შენი აზრი. — გამანადგურებელი! — ეუპასუხე მე. — იცი რა, სიყვარული აჩვენე და შენიშვნებსაც გაპატიებენ. „სიყვარული აჩვენე“-ო სულ შემიცვალა გამოსვლის ტონალობა. მაგრამ მას არ უთქვამს შენიშვნები არ მისცე ან შეარბილეო. ეს ორიოდ სიტყვა საკმარისი შეიქნა ჩემი გამოსვლის სრულიად სხვა ეფექტისათვის. განწყობა მართლა გამო-

მიმუშავდა, ან რას ვერჩოდი იმ საყვარელ მსახიობებს, შემოქმედებით კოლექტივს? მაგრამ ახალგაზრდას თავის გამოჩენა უყვარს იმით ხომ მაგარი ვარ, რომ დაგიწუნეო. თუმცა, ერთი კურიოზი მაინც მოხდა. ერთი ფილოლოგი პროფესორი გამოდის ჩემს შემდეგ და ტყავი გამაძრო — „ეს წმინდა კედლები, ეს თეთრი ტაძარი არ არის იმისთვის, რომ კინოსტუდიის ამ ნაცად კოლექტივს ჭკუა ასწავლონ გუშინდელმა გამოჩეკილმა ლლაპებმაო...“. გამოდის მრისხანე ბატონი გრიგოლი. უჩვეულოდ სქელი წარბები ზევით ასწია (მიხვდნენ უკვე, ვილაცას არ შერჩებოდა ტყავი) და მკაცრი ხმით დაიწყო: „ეს წმინდა კედლები. ეს წმინდა ტაძარი არ არის იმისათვის“, რომ ახალგაზრდას თავისი აზრის გამოთქმა ავუკრძალოთ... ის საწყალი პროფესორი ბატონ გრიგოლს რეპლიკას გაუბედავდა?!... ახლა დადგა ჯერი და გამოდიან კინოსტუდიიდან სცენარისტი, რეჟისორი, დირექტორი. მლიქვნელ პროფესორს არ დაუფასეს კუდის ქიციანი. მაღლობებიც კი მივიღე, ზოგიერთ შენიშვნასაც გავითვალისწინებთო. ეს იყო ბატონი გრიგოლის კომენტარზე განწყობის აწყობა, მისი დამსახურება...

ავტორიტეტულად დარჩა სახელი ვაჟა-ფშაველას კაბინეტთან არსებული სემინარის მუშაობის შესახებ. სემინარს ჰყავდა ორფენოვანი შემადგენლობა. აქ საპატიო წევრებად იყვნენ: აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, ივანე გიგინეიშვილი, მიხეილ კვესელავა, ნოდარ კაკაბაძე... მაგრამ სემინარის მუდმივი მუშაობა მაინც უფრო მოკრძალებულად შემადგენლობით მიმდინარეობდა. სემინარი განიხილავდა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას — თუკი რამ დაწერილა ათა-ბაბადან. გავიხედე და ერთ დღეს სემინარზე ბატონი გრიგოლი აცხადებს: — რაც შეეხება ჩემს მონოგრაფიას („ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება“), ვთხოვოთ მისი რეცენზირება აგერ ჩვენს გაფილოსოფოსებულ ფილოლოგს. ცივი ოფლი დამასხა.

ეს ის ლეგენდარული წიგნია, 1945 წელს ბრწყინვალედ რომ დაიცვა ბატონმა გრიშამ სადოქტორო დისერტაცია. აქაურმა ცეკამ კი აუკრძალა მას „ვაკ“-ში, მოსკოვში, საატესტაციო კომისიაში მისი გაგზავნა. ესეც არ აკმარეს და უპირებდნენ გაციმბირებას. მაგრამ კაცებს რა გამოლევს საქართველოში! მაგრად დაუდგნენ ნიკო ბერძენიშვილი, სიმონ ჯანაშია და სხვები. ერთხელ სიმონ ჯანაშიამ ბერიას ცოლი და შვილი დაპატიჟა სახლში, ახლობლობდა მათთან. როგორც ცნობილია, ბერიას დედა და ცოლი მორწმუნენი იყვნენ. მაგრამ ამ წვეულებაზე ვიწრო წრეში ბატონმა სიმონმა პოლიტიკურად დევნილი, უპარტიო გრიგოლ კიკნაძე დაპატიჟა. რაც არ უნდა ვიწრო წრე ყოფილიყო, ეს სენსაციური სვლა საკმარისი შეიქნა, რომ ცეკამ ბატონი სიმონის ამ ბრძნულმა, გმირულმა სვლამ ჩააჩუმა. ბატონი სიმონი დიდი ქართველი და დიდი ისტორიკოსი გახლდათ.

ახლა დაეუბრუნდეთ იმ ნაშრომის სარეცენზიოდ გადმოცემის ფაქტს. არ დამავიწყდება ჩემი ძმაკაცების იუზა ეგენიძისა და ლადო მინაშვილის გაკვირვებული სახეები. — რას გიპირებს, თუ იცი, ბიჭო, ბატონი გრიშა? — აბა, რა ვიცი? ბიჭებმა მითხრეს და მეც მეგონა, რომ ცნობილ მეცნიერ-კოლეგებს მისცემდა. მაგრამ მერე მე ეს ასე ავხსენი: ბატონი გრიგოლი მოერიდა პომპეზურ გახსენებას მისი გმირული ისტორიისას და თავი ისე დაიმდაბლა, რომ ნაშრომი განსახილველად გადასცა ერთ პატარა ასპირანტს.

მე ეს წიგნი, მეგონა, გადაღეჭილი მქონდა, მაგრამ ახლა ახალი თვალებით დავიწყე კითხვა. რაღაცა ვიპოვე, ვიფიქრე — ეს არ უნდა იყოს ასე. კიდეც, კიდეც და ამ დიდებულ ნაშრომში საკმაოდ მომიგროვდა შენიშვნები. მოვიდა სემინარის დღეც. მაგრამ წინა ღამე თეთრად გავათენე. ამხელა ნაშრომი, ბუმბერაზი მეცნიერი კაცი, რომელიც მამასავით მიყვარს და შენ ახლა დაუწყე შენიშვნები?!

ერთი გაგაბრტყელოს იქნება?! არც იუზას და ლადოს ვუმხელ ჩემს გასაჭირს. მერე ვიფიქრე, ბატონი გრიგოლი რომ ღვიძლი მამა იყოს ჩემი, მამას ხომ ეტყვი, თუ რამე არ მოგეწონა? თუ გიყვარს ადამიანი, რატომ ეპირფერები? მოკლედ, გადავწყვიტე — ვერ ვეცრუები!...

დავიწყე მოხსენების კითხვა, რა თქმა უნდა, წიგნის ფუნდამენტურ მნიშვნელობას შევეხე და მართლაც და ეს არის მწვერვალი ვაჟალოგიაში. გადავედი შენიშვნებზე. ერთი სული მაქვს შევხედო მის წარბებს, მოიდრუბლა თუ არა... დავამთავრე, მაგრამ ჩემი გულის ბაგა-ბუგი, მგონი, ყველას ესმოდა... აი, პირველი სიტყვებიდანვე როგორ მომიხსნა დაძაბულობა.

— რაც შეეხება შენიშვნებს, საფუძვლიანია, მაგრამ ერთი მიზეზიც მინდა გითხრათ. მძიმე დრო იყო და დრომ მოითხოვა კომპრომისები, ბევრი რამის თქმა არ შეიძლებოდა. აუცილებელი იყო საერთო ვითარებისათვის ანგარიშის გაწევა. თქვენ რომ ახლა ავტორებს უთითებთ თქვენს სტატიებში, ის წიგნები მერხში რომ ენახათ იმ დროს, გაგაციმბირებდნენ. მერე ერთი-ორი შენიშვნა თავის წიგნის წინააღმდეგ თვითონ ჩამაწერინა. მე კიდეც ერთხელ დავრწმუნდი, რომ ბატონი გრიგოლი მართლა დიდი კაცია, ასეთი კაცები იშვიათად იბადებიან.

ვაჟა-ფშაველას კაბინეტის მიერ ყოველ ზაფხულობით ტარდებოდა მოგზაურობა „ვაჟას ნაკვალევზე“. ძირითადად ფშავ-ხევსურეთი. ქისტეთი... ახალ დაბრუნებულები ვართ მთიდან და ვაჟას კაბინეტში ფშავ-ხევსურეთის შთაბეჭდილებებით ვტკებებით. აქ არიან კაბინეტის თანამშრომლები და აქტივი: ლონდა მამულაშვილი, ლია მდინარაძე, დათო წოწკოლაური, იუზა ევგენიძე, მერა ყუბანეიშვილი, ზაირა არსენიშვილი, ბატონი გრიშა. — აი, მე და ნოდარია სივ-სივაძე რომ დავედევნეთ ქისტეთში, ანატორიდან რომ გავყევით

ჩვენს მეგობრებთან ერთად იუსუფ ბორჩაშვილს, ქისტს, მესამე კურსამდე თურმე ფილოლოგიის ფაკულტეტზე უსწავლია... ჰოდა, ბატონო გრიშა, იცით რას დამპირდა?

— რას დამპირდა ასეთს? თქვი ნუ დამცტანჯე, ალბათ ცხვრის ფარას გაგინაწილებს.

— არა, დამპირდა, შემდგომში აქ, ჯარეგოში რომ ამოხვალ, ფოტოაპარატი იქონიე და სისხამ დილაზე კლდეზე ჯიხვი რომ გადმოდგება, იმის სურათს გადაგაღებინებო.

— აუჰ, შესანიშნავია... თუ გადმოდგა ოღონდ?!

მერაბ კოსტავა (1939-1989)

1960 წლის გაზაფხულია. ქაშუეთის მოპირდაპირე მხარეს, სახინკლეში შევდივართ სამნი-ასე, 20 წლის ბიჭები. ერთი მათგანი ახლა გამაცნო ორივე ჩვენგანის კარგად მცნობელმა ამხანაგმა. ქაბაბი მოვატანინეთ. ახალგაცნობილმა წყნარად მოაშორა ლულას ქაბაბი და ხახვთან ერთად ეს თხელი პური მიირთვა. მარხვას იცავდა. ამ თემას, ცხადია, არ შეეცხებივართ. გამიხარდა, რომ ეს ქვეყნის „დამაქცევარი“ გავიცანი, ერთი შავგერემანი, გამხდარი, ჭკვიანი გამომეტყველების ბიჭი. მე ამ „დამაქცევარის“ შესახებ მეტი ვიცოდი, ვიდრე სხვებმა – მერაბი და ზვიადი ჩემი დეიდაშვილის თანაკლასელები იყვნენ. მას შემდეგ ხშირად არ შეეცხვედრივართ. გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ ფილარმონიის წინ თბილად გადაეცხვიეთ ერთმანეთს.

1988 წლის 24 თებერვალი არის ახალი ეროვნული ტალღის ათვლის თარიღი – უნივერსიტეტის ეზოდან. ამის შემდეგ „სამოქალაქოში“ ჩაცმულნი ცალკე დასეირნობდნენ ამ ეზოში და თითო-ოროლა „საეჭვო“ ჯგუფის ახალგაზრდების გამოჩენა თავზარს სცემდა ხელისფულების ხილულსა თუ უხილავ ნაწილს.

მარტის პირველი დღეებია. უნივერსიტეტში დიდი საბჭოს სხდომაა. მე სხდომიდან გამომიძახეს ცკ-ში. ორი საათის შემდეგ ვბრუნდები და ვხედავ, რომ ივანე ჯავახიშვილის ძეგლის წინ მერაბ კოსტავა და ათიოდ ყმაწვილი წრიულად დგანან და მშვიდად საუბრობენ. ავედი მეორე სართულზე და ვიფიქრე – სხდომათა დარბაზში, დიდ საბჭოზე, ჩემს შესვლას აზრი არა აქვს და პირდაპირ პარტკომის კაბინეტში შევედი. პარტკომის მდივანს, თემურ ხუროძეს ორივე ყური დაკავებული აქვს ყურმილებით. მესამე ტელ-

ეფონის ყურმილი გადადებულია და ელოდება გამოთავისუფლებულ ყურს. შევედი თუ არა, თემური გახარებული ეუბნება ცეკას უფროსებს (მე ცოტა ხნის წინ იქ სხვა საქმეზე და სხვა სართულზე ვიყავი. ჩანს, აქ უფრო მიპოვნიდნენ, ვიდრე იქ), – აი, აი, შემოვიდა კიდეც.

თემური ორივე „დიდს“ გამოეთხოვა, მესამეც დაამშვიდა, – მალე დაგირეკავო.

– ვახო, თუ ძმა ხარ, სასწრაფოდ ჩადი ეზოში, მერაბ კოსტავაა მოსული ბიჭებთან ერთად და მიტინგს აპირებენ. არაფრით არ უნდა დაუშვათ მიტინგი.

– მერე მე რა უნდა ვქნა?

– შენი ძმაკაცია, შენ დაგიჯერებს, სთხოვე რა, თუ ძმა ხარ, წადი-თქო.

– მაგას მე კი არა, ანდროპოვმა ვერ გადაათქმევინა, რა უნდა ვუთხრა, ხომ არ გაგიჟდი.

– კარგი რა, ძმურად გთხოვ!

თემური ჩემი სტუდენტი იყო, მათემატიკოსს ეუკითხავდი ესთეტიკას. ეროვნული მოძრაობა რომ ამოძრავდა, მეხუმრა, შენი დრო მოდისო, ქე ხარ შენც დისიდენტი და იბაირამეთ ახლა. ჩვენ შევიმუშავეთ ერთი ცნობილი ჟესტი – „პოლიტიკური ღიმილი“. როცა უნივერსიტეტის პირველ კორპუსის, ვესტიბიულში უკვე მძვინვარებდა ემოციები ხელისუფლების წინააღმდეგ, ჩვენ ამ დროს მოვიკრებდით სიმშვიდეს და ამ საოცრად არამშვიდ ტალღაში დაყენებული ღიმილით, საუბრით მივსერირობდით, ვითომ ძალიან კარგად არის ჩვენი საქმე, თქვენი ვის ეშინიაო. თქვენ წარმოიდგინეთ, ხშირად გვიგვრძენია შედეგი.

– რომ არ წავიდეს კოსტავა ჩემი თქმით, ხომ შევრცხვები?

– არაფერს არ შერცხვები, მიდი რა, თუ ძმა ხარ.

კორპუსიდან რომ გავდივარ, უკვე შეცვლილია თითქოს

რაღაც შიდა ინტერიერში, იმდენი უხილავი ღანდით დაპქრიან შავტყავიანი „პლაშჩებით“. შენობიდან ფეხი გავდგი თუ არა, მოვიხედე და ყველა სართულის ფანჯრიდან იჭყიტებიან ცნობისმოყვარე ქალები. მაშინ კოსტავამ, გამსახურდიამ ხუთ მეტრზე ჩავიარაო, — პოლიტიკურ დეზინფექციას უკეთებდნენ... რა ცუდი მეხსიერება აქვს ისტორიას?! ახლა კი ყველაფერიც არაფერია...

პირდაპირ მერაბისაკენ ავიღე კურსი. მე და მერაბს ურთიერთში არა გვაქვს პრობლემა, მაგრამ ახლა უნდა გაიხსნას ფრჩხილები — ვისთან თამაშობს გოგუაძე? მერაბი წრეს ოდნავ გამოსცდა ჩემთან შესახვედრად, ძალზე ბუნებრივად გადავეხვიეთ ერთმანეთს. ბიჭებს ხელი ჩამოვართვი და ვუთხარი, — ახლა ცოტა ხნით მერაბი უნდა წაგართვათ-მეთქი.

მერაბს ხელკავი გავუკეთე და ეზოს სიღრმეში გამოვი-სეირნეთ.

— მერაბ, დათა თუთაშხია ხომ გახსოვს?

— რავა არ მახსოვს, შე კაცო.

— ჰოდა მე ახლა შენთან მოვედი, ვითარცა მუშნი ზარან-ღია. მერაბს გაეცინა, — რა იყოვო, მკითხა.

— რა და, ხომ ხედავ, მთელი ეზო და კორპუსი გაჭედ-ილია უშიშროება-საშიშროების თანამშრომლებით. კანკალი აქვთ ატეხილი, კოსტავა მოვიდა, მიტინგს აწყობსო. ჰოდა, თუ შენ გინდა მე მარკა ამიწიო, მოდი ჩემს ნათქვამზე გამოსდე ამ ბიჭებს ხელკავი და წაიყვანე...

— კი კაცო, ეხლავე... სიტყვაც არ დამამთავრებინა, ხელი ჩამომართვა და შეტრიალდა.

მე მოვბრუნდი უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის მთა-ვარი შესასვლელისაკენ. იქ უკვე გაეღოთ მთავარი კარები. შესასვლელთან კი ცნობისმოყვარე ქალბატონებმა დაინახეს ის, რაც ჩემს ზურგს უკან ხდებოდა (მე ხომ ვერ მივ-ბრუნდებოდი შესამოწმებლად, მერაბმა შეასრულა თუ არა

სიტყვაო, — ასეთი ეჭვი ბუნებაში არ არსებობდა). და აი, ქალბატონებმა გაკვირვების ინსტიქტით ლოყებზე ხელის გულები ჩამოისვეს. მათ ქცევაში. როგორც სარკეში, ისე დავინახე, დაახლოებით რამდენი მეტრით გასცილდნენ მერაბი და ბიჭები ეზოს. ახლა მე შემომანათეს პატივისცემის მზერა, — ყოჩაღო, — იკითხებოდა ამ შემოხედვაში. უფრო დაახლოებულებმა კი ვერ მოითმინეს და მაშინვე მკითხეს: — რა უთხარი ასეთი, ნახევარ წუთში რა იმოქმედე ასეთიო. ეზოში ამ დროს ამ სცენებს უყურებდა ახლადშექმნილი სტუდენტთა ჯგუფი, მომავალში რომ პრეს-კლუბი დაერქვა. ამ ჯგუფს ერთგვარი ეჭვიც გაუჩნდა, — ბატონი ვახტანგი რომ ასე თამამად იქცევა, ალბათ, „კგბ“-სთან არის შეკრულიო. ახლა ხომ მაინც დარწმუნდით, მეგობრებო?! ასეთი ეჭვი არასოდეს გასჩენია ჩემს მიმართ მერაბს და არც შეიძლება გასჩენოდა. ის კარგად მიცნობდა.

მთელი დღე მიტრიალებდნენ, პურ-მარილს, რას არ მპირდებოდნენ, გვითხარი, გვითხარიო... აქ მთავარი მთქმელის ვაჟკაცობა არ იყო, — „კაი მთქმელს კაი გამგონე უნდაო“. მერაბი იყო ალალი კაცი, თავს გაწირავდა შენთვის, თუ მართალი იყავი.

მე არ ვაპირებ მთელი ისტორია მოვყვე ჩვენი ურთიერთობისა ან ეროვნული მოძრაობის ამ ისტორიას მივუბრუნდე. მე ვლაპარაკობ იმ კაცზე, რომელმაც საკვირველი პოლიტიკური როლი შეასრულა ჩვენს ცხოვრებაში, მაგრამ იგი არ იყო პოლიტიკოსი. იგი მსხვერპლი, გმირი იყო ამ მოძრაობისა. მე პოლიტიკის მიღმა მის კაცურ ხასიათზე ვლაპარაკობ.

1988 წელს ფერგანადან გამოყარეს, დაარბიეს თურქი მესხები. არც ისე ადვილია ქართველებმა გულგრილად უყურონ ამ მოვლენას. ოქტომბერი თუ ნოემბერია, მერაბი მოდის ჩემთან უნივერსიტეტში და მეუბნება, — ვახტანგ, სასწრაფოდ უნდა წამოხვიდე კინოსტუდიაში. იქ საშუალება

არის ვნახოთ ფერგანის ტრაგედიის ფირები. გარეთ თამ-
რიკო გველოდება მანქანით.

— ვაიმე, მერაბ, რექტორი არ არის, მოსკოვშია, მე
ვასრულებ რექტორის მოვალეობას, აქ რაღაც „ჩპ“ არის,
წუთით ვერ ვტოვებ უნივერსიტეტს.

— ჰო, კარგი, — მითხრა და ჩამოჯდა. საუბარს შევეყვით.

— მერაბ, შენ უკვე დიდი პოლიტიკური ავტორიტეტი
გაქვს და დიდი პასუხისმგებლობაც. როგორ ფიქრობ, არ
გამოიყენებენ შენს პოლიტიკურ ავტორიტეტს, რომ აქ ნახ-
ევარმილიონიანი თურქი მესხები შემოგვისიონ?

— არა, აქ ლაპარაკია იმ პროქართულ ელემენტზე, რაც
მათ შორისაა.

— ჩვენ წელს მისაღებ გამოცდებზე ოთხი ახალგაზრდა
ჩავრიცხეთ თურქი მესხებიდან. ლამის ხელზე, მათსავე
კალამზე მეც მეჭირა ხელი და ერთად ეწერდით. უშუალოდ
მე ვკურირებდი ამ საქმეს. ძალიან კარგი ახალგაზრდები
არიან, მაგრამ შენ დარწმუნებული ხარ, რომ ამ, ყველაზე
სარისკო ჟამს, ისინი ჩვენს მხარეს დადგებიან?

მერაბი დაფიქრდა, ველოდები ჩემთვის კარგად ნაცნობ
არგუმენტებს, ვინც თავგამოდებულნი იცავენდნენ მათ
საქართველოში ჩამოსახლების პოზიციას. ვფიქრობ, თავს
ხომ არ გაიმტყუნებს, ის ეცდება დაასაბუთოს, რომ — მე
სწორი ვარ! და ამ დროს ხდება ჩემთვის საკვირველი რამ.
მე აქამდე ეს ბოლომდე არ გამიხსნია. ბევრგზის კი დამიწე-
რია მერაბის საოცარ არასიჯიუტესა და პრინციპულობაზე.
ჯიუტი კაცი ჰგავს პრინციპულს, მაგრამ ის არ შეიძლება
იყოს პრინციპული. პრინციპულია კაცია ის, ვისაც თავის
თავზე მეტი სწამს, რომელიც თავის თავში ემორჩილება
იდეას და არ ცდილობს დაიმორჩილოს იდეა. ჯიუტ კაცს
თავისი თავი აქვს აჩემებული, ვითარცა კერპი. კარგა ხნის
პაუზის შემდეგ მერაბი მეუბნება: — იცი, რა გითხრა?

ერთხელ მართლა შევეკრიბე ერთი იმათი ჯგუფი და ვუთხარი, არ დამიმალოთ, სიმართლე მითხარი. მათ მითხრეს: — მერაბ, შენ ხომ იცი, როგორ პატივსა გცემთ. შენ ვერ მოგატყუებთო და ალაღად მითხრეს, რომ...

მე გაოგნებული დავრჩი, მერაბმა თვალსაზრისთა ბრძოლაში თავისი იარაღი მომაწოდა. თავისი არგუმენტების წინააღმდეგ. კაცი, აი, ზნეობა.

1989 წლის 21 მაისია. მოსკოვიდან მირეკავს სახლში გივი გუმბარიძე, რესპუბლიკის ოფიციალური ხელმძღვანელი. — ბატონო ვახტანგ, აქ, როგორც დეპუტატს, ბევრი საქმეები დამაკისრეს და 26 მაისს დღესასწაულისათვის ვერ შევძლებ ჩამოსვლას. ძალიან გთხოვთ, შეხედეთ ბატონ ზვიადს, ბატონ მერაბს და მოილაპარაკოთ, რომ მშვიდობიანად ჩატარდეს ეს დღე... საქმე ისაა, რომ ჯერ 26 მაისი, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე, საბჭოთა საქართველოს ხელმძღვანელობას არ უცენია. ბუნებრივია, კომუნისტების ლიდერი განერიდება ამ დღეს, როგორც ხათაბალას. თუმცა, როგორც ჩანს, გორბაჩოვის გუნდიდან მას ჰქონდა უკვე მითითება: — მიუშვიტ, დროზე წადითო.

დავურეკე მერაბს. ეხლავე ჩამოვალო. — არა, მე ამოვალ შენთან, ასე სჯობს. ავედი მის ეზოში, პედაგოგიკის ინსტიტუტის კედელთან, უძიკროფონო ადგილას, ვისაუბრეთ თითქმის ნახევარი საათი. თუმცა, ეს ის დროა, როცა გაჩნდა ცნობილი ანეკდოტი: დღეს „პრავდა“ თუ წაიკითხე? — არა! — რა წერია? — ოო, ეგ არაა სატელეფონო თემა... ამ დროისათვის უკვე საიდუმლოებებიც კარგავდა მნიშვნელობას.

ვუამბე მერაბს, რა ითხოვა ცკ-ს პირველმა მდივანმა. მერე ჩემი ჯარი მკითხა. — ახლა თქვენ უნდა შეცვალოთ სტილი. თუ აქამდე საპროტესტო მოძრაობის ხასიათი შეტევითი იყო, ახლა თქვენ უნდა აჩვენოთ ხალხს, რომ შეგიძლიათ მშვიდობიანი გაძლოლა ქვეყნისა. წინააღმდეგობას

აღარავინ გიწევთ. ამიტომ, 26 მაისი, როგორც აღიარება საქართველოს დამოუკიდებლობისა, უნდა იყოს რაც შეიძლება მშვიდობიანი და ლამაზი. არავითარი აგრესია ამ დღეს არ უნდა ახლდეს.

— რას იტყვი, ქალაქის მუნიციპალიტეტის თავზე იმ დღეს ეროვნული დროშა რომ აღვმართოთ, ხოლო მათი დროშა მივუგდოთ იმ მოედნის მეპატრონეს (ლენინს).

ლენინი ჯერ არ იყო მოხსნილი „თანამდებობიდან“, ე. ი. თავისი სახელობის მოედნიდან.

— ჯერ ეს ცოტა ადრეა.

— მთავრობის სასახლის წინ?

— აააჰ, ეს ისეთი სისხლიანი ადგილია, ათეული წლები დასჭირდება მის გამოლოცვას. მე მგონია, აჯობებს იქ დასრულდეს ეს ზეიმი, საიდანაც დაიწყო ეს ახალი მოძრაობა, უნივერსიტეტის ეზოში.

— ოო, ეს მართლა კარგი იქნება. მაგრამ ზვიადი ნახე აუცილებლად.

იქედან ზვიადთან წავედი. იქ გარდა შინაურებისა იყვნენ ლუიზა შაკიაშვილი. ფეტვიაშვილი და სხვები. ზვიადმა სრული გაგებით მიიღო ეს წინადადება და მითხრა, მეც ასე ვფიქრობდიო.

დადგა მშვენიერი 26 მაისი. დღის პირველი ნახევარი მზით იყო განათებული, შუადღეზე კი წვიმა წამოვიდა. მერაბმა ცოტა დააგვიანა, თუ არ ვცდები, სოხუმიდან ჩამოვიდა. ამ დღეს მისი დაბადების დღეც იყო. მე წინასწარ მზად მქონდა „შუშანიკის წამების“ საიუბილეო გამოცემა. უნივერსიტეტის სახელით მივულოცე. უნივერსიტეტის ახალგაზრდა ფიზიკოსებს მზად ჰქონდათ ეროვნული დროშა. მე კომენტურა მზად მყავდა, კორპუსის ჭერი ღია იყო. ასე აღიმართა საქართველოში 1921 წლის შემდეგ პირველად დამოუკიდებელი საქართველოს ეროვნული დროშა იმ მთავარი

საერო ტადრის თავზე, რომელსაც უნივერსიტეტი ჰქვია.

1989 წლის 13 ოქტომბერი. შინაგან საქმეთა მინისტრს შოთა გორგოძეს სტუმრად ჰყავს სსრ კავშირის შინაგან საქმეთა მინისტრი ბაკატინი. რამდენიმე კაციც მიგვიწვია: ელიზბარ ჯაველიძე, არჩილ გოგელია და სხვები ვსაუბრობთ ძირითადად ეროვნული მოძრაობისთვის საინტერესო საკითხებზე, მესხეთ-ჯავახეთზე... ამ დროს შემოდის ცკ-ს პირველი მდივანი გივი გუმბარიძე. თავი დაგვიქნია და დაჯდა. უსმენს ვითარებას. მე რაღაცა ვეზუმრე ბაკატინს. გუმბარიძემ გვერდზე გამიხმო და მეკითხება: — თქვენ არაფერი გაგიგიათ? — რა უნდა გამეგო? — მერაბ კოსტავა დაიღუპა ავარიის, ზურაბ ჭავჭავაძე მძიმედაა დაშავებული... ეს უკვე დიდი ტრაგედიის ცუდი ნიშანი იყო.

მერაბი იმ დროს მოაშორა ღმერთმა ამ წუთისოფელს, როცა მას ამ ქვეყნად აღარ ეცხოვრებოდა. რატომ? წუთისოფელსო, — ამბობს იესო — თქვენ არ სძულხართ. იგი ეუბნება თავის ძმებს: „წუთისოფელს არ შეუძლია თქვენი შეძულება, მე კი ვძულვარ იმის გამო, რომ მე ვამოწმებ მასზე, რომ მისი საქმეები ბოროტია“. (იოანე, 7,7). ბოროტ საქმეთა მოწმედ არ სჭირდებოდათ მერაბი. იგი კონტრასტი ხდებოდა თავისი ხმაამოუღებელი არსებობითაც კი. ხალხს უყვარდაო მერაბი, მითხრა ერთმა. გახსოვთ იერუსალიმში იესოს შესვლა: „ოსანა, ოსანა!..“ (დიდება, დიდება!) — ხალხის ძახილი სულ რამდენიმე დღეში იმავ იერუსალიმში ასე შეიცვალა: „ჯვარს აცვით“. ხალხს ვინ რას ეკითხებოდა! არ დამავიწყდება, 50-ათასკაციანი მიტინგი, უნივერსიტეტის ეზოდან რომ დაიძრა არა მთავრობის სასახლისაკენ, არამედ იპოდრომისაკენ. იმ დღეს უნდა დაღვრილიყო სისხლი 9 აპრილისა... როგორ მოხდა... ამ საიდუმლოების გამჟღავნების 'ჟამიც მალე დადგება. ხალხი რომ ზღვად მოედინება ვაკეში, მერაბი გახარებულია, ნახე რა ზღვა ხალხია... მეც

მოვიხედე უკან და ვეუბნები, მერაბ, ესენი ყველანი პატიოსანი ადამიანები არიან, არა?! (ღიმილითვე) მიპასუხა: — აბა რა ვიცი?! იმ დღეს ყველას ჰქონდა, ალბათ, ეროვნული პათოსი (გარდა შენიღბული პროვოკატორებისა), მაგრამ სულ რამდენიმე თვე. 3 წელზე ნაკლები და საქართველო წავიდა, ვინ იცის საით?! მალე პრეზიდენტი ზვიად გამასხურდია მიხვდება, რომ დასავლეთი არ ყოფილა ის, რაც დისიდენტ ზვიად გამსახურდიას ეგონა... 9 აპრილის შემდეგ მე ხშირად მიფიქრია მერაბის მომავალ როლზე. ხან თეთრი სიზმარი მესიზმრებოდა — მერაბი ბერად აღკვეცილი. ყოველ შემთხვევაში მერაბი ბიზნესმენად არ ჰყავდა ღმერთს მოაზრებული. მერაბმა მოწამეობრივი გზა მოწამეობრივად დაასრულა. შეიძლება სუბიექტური აჩემებაა, მაგრამ მე იგი ბოლო წელს ერთობ ნაღვლიანი მეჩვენებოდა.

რომ საქართველო ერთი დამპყრობელიდან მეორესთვის ჩაებარებიანთ? ჯოჯოხეთში ჩავარდნილი ხალხი უბედობის ნაირ-ნაირ მიზეზებს ასახელებს. — აი, რა გვიქნა დამოუკიდებლობის მოპოვებამ? — ამბობს ზოგიერთი. არა, ბატონებო. ჩვენ დამოუკიდებლობის ვერმოპოვებამ დაგვლუპა. ეს პროცესი მსოფლიო პროცესია. ყველგან და ყოველთვის ქართველმა კაცმა უნდა იფიქროს ეროვნულ დამოუკიდებლობაზე არა თვითიზოლაციონიზმის მომაკვდინებელი ფილოსოფიით, არამედ მოძმე ხალხებთან თანამშრომლობითა და მეზობლობით, მეგობრებთან მეგობრობით. ეროვნული თვითმყოფადობისადმი გულგრილობა დაღუპვას უქადის ერს. ვიდრე ეს ღერძმორყეული დედამიწა ბრუნავს, ვიდრე პირში სული გვიდგას, დედა-სამშობლოს გადარჩენაზე უნდა ვიფიქროთ. თუმცა, ამ პოლიტიკურ „ცუნამს“ კერავინ გაუმიკლავდებოდა... მაგრამ, თუ ღმერთის მოსაწონ კაცებს დავივიწყებთ, ღმერთის მოსაწონ საქმეებს დავივიწყებთ, მაშინ ველოდოთ არა უბრალოს, არამედ „საშინელ სამსჯავროს“.

ვიდრე საქართველო ბრძოლის უნარს, თვითდამკვიდრების მისწრაფებას არ დაკარგავს, მანამ იცოცხლებს მერაბ კოსტავა.

შოთა ლომიძე (1936-1993)

შოთა ლომიძე! კაცი ასე ჰგავდეს თავის გვარს, არც მინახავს მეტი. იგი, მსოფლიოს და ოლიმპიური თამაშების ჩემპიონი, გაჟეკაციობის ჩემპიონი იყო.

ერთხელ წყნეთის აგარაკზე შოთა სტუმრებს ელოდება. ნახევრად შინაური სტუმრები უკვე იქა ვართ და შოთას საჭმლის დამზადებაში თან არც ხელს ვუშლით, თავს ვაქცევინებთ. ქალბატონი ფაციკო სუფრის გაშლითაა დაკავებული. სტუმართა რიცხვი მატულობს. — შოთა, შოთა! — გასძახის დულულა (რომან მიმინოშვილი, წყალბურთელი ერთ დროს სსრკ-ს ნაკრების წევრი) — შოთა მოდი, თუ კაცი ხარ, დროზე, პირი უნდა დაგბანო, თორემ მოვიდნენ უკვე სტუმრები. გივი კარტოზიამ, მსოფლიოს რამდენიმეჯგუფის ჩემპიონმა კლასიკურ ჭიდაობაში, ნარდის თამაში შეაჩერა, იკითხა, რაო, რაო, რას იძახის დულულა? დულულა კი ვიღაცებს უხსნის, შოთას იმოდენა „მუსკულები“ აქვს, ხელებს ვერ ხრის, პირს ვერ იბანს, ონკანთან წყალს პეშვით რომ აიღებს, შორიდან ისერის წყალს ლოყებზე.

1990 წლის 7 იანვარი. შოთას ქალიშვილის ქორწილია. შოთამ თამადად დამნიშნა... ხუთი საათი გრძელდება ხუთასკაციანი ლხინი. ვაცხადებ: — ბატონებო, აქ მრავალ სპორტსმენს ვხედავ, მაგრამ ამ შემთხვევაში ბოდიში უნდა მოვიხადო და გთხოვოთ ამჯერად მხოლოდ მსოფლიოს ჩემპიონები ადგეთ ფეხზე. სპორტის ყველა სახეობაში 24 მსოფლიო ჩემპიონი ფეხზე დგას. ერთ ქორწილში! (1952 წლიდან 1990 წლამდე საქართველოს 123 მსოფლიო ჩემპიონი ჰყავდა). უკან ჩამოტოვებულ დიდ სახელმწიფოთა ჩამოთვლაც შეგვაშინებს. ერთი დეტალი: თითქმის ხუთი საათის მანძილზე ფეხზე ვდგევარ, — სუფრა არ გამექცეს „სეპარა-

ტისტულ“ ჯგუფებად. ჩემს გვერდით, მარცხნივ ჯაბა იოსელიანი, მარჯვნივ ნოდარ ამალლობელი სხედან. ჯაბა მეუბნება, — კაცო, მოკვდები, ნუ სვამ ამდენ ღვინოს, ვინ გიყურებს, მოიპარე. — როგორ სჯობს, ჯაბა, კანონიერად მოვიპარო, თუ უკანონოდ? — კანონიერი ქურდი შენგან აღარ დადგება, ისევ სჯობია უკანონოდ მოიპარო.

1994 წელს შოთა მიწვეული ჰყავთ თურქ მოჭიდავეებს, ყოფილ მეტოქეებს და შემდეგ დამეგობრებულებს. უნდა გენახათ, რა სიყვარულით ხვდებიან შოთას და რომან რურუს. მე ვმეგობრობდი რუსეთის ელჩთან თურქეთში ჩერნიშოვთან. ალბერტ სერგის-ძეს ვაცნობ — ჩემი მეგობრები, მსოფლიოს მრავალგზის ჩემპიონები ბატონი რომან რურუა და ბატონი შოთა. — უნდა ვიჭიდაოთ? — ხუმრობს ჩერნიშოვი. ვზივართ სასტუმროში, ჩემს ნომერში. ცოტას ვსვამთ და ბევრს ვსაუბრობთ. ჩერნიშოვი იყო უგანათლებლესი კაცი. ერთ ხანს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილედაც მუშაობდა. ჩერნიშოვი გაკვირვებული მეკითხება, ესენი მოჭიდავეები არიან თუ დიპლომატები, ისე მოიხიბლა შოთას და რომანის კეთილგონიერებით. სხვათა შორის, ეს ის ჩერნიშოვია, რომელიც 1990 წელს დაგვეხმარა ტრაპიზონიდან სოლომონ მეფის ნეშტის გადმოსვენებაში.

შოთას აგარაკზე ხანდახან სერიოზული პოლიტიკური პრობლემებიც წყდებოდა. 1989 წლის აპრილის მეორე ნახევარში გურამ მგელაძის ინიციატივით წყნეთში ვიკრიბებით: გივი გუმბარიძე — ცეკას პირველი მდივანი, გენერალური პროკურორი ვახტანგ რაზმაძე, შინაგან საქმეთა მინისტრი შოთა გორგოძე, აკაკი ბაქრაძე და მე. გურამ მგელაძეა თამადა. სუფრას აქვს აშკარა პოლიტიკური მიზანდასახულება: გივი გუმბარიძემ უნდა მონახოს საერთო ენა პოლიტიკურ ლიდერებთან. ერთ-ერთი ჩაუქრობელი ლიდერი კი აკაკი ბაქრაძე გახლავთ. დღევანდელი სუფრაც

და გუმბარიძის ქათინაურული დამოკიდებულებაც აკაკი ბაქრაძის მიმართ ძნელი მისახვედრი არაა. ცოტა წყნეთური სიცივე ვიგრძენით და შოთამ ბუხარში ცეცხლი გააჩაღა. პატარა შესვენება, გუმბარიძე, აკაკი ბაქრაძე და მე ზურგით მივეფიცხეთ ბუხარს. გუმბარიძე რაღაც ანეკდოტს ყვება, ვიცინით, განსაკუთრებით აკაკი ბაქრაძე მოიხიბლა იუმორით. ამ დროს გიორგიმ (შოთას ვაჟმა) ტელევიზორი ჩართო. აციმციმდა თუ არა ეკრანი, მიღის აკაკი ბაქრაძის ინტერვიუ: — გივი გუმბარიძის უგერგილო პოლიტიკა ჩვენ დაგვაკარგვინებს არამარტო სამაჩაბლოს, არამედ ვერასოდეს დავიბრუნებთ აფხაზეთს... მკითხველს ადვილად შეუძლია წარმოიდგინოს გუმბარიძის ნაცრისფერი სახე. შოთამ ტელევიზორი გამორთო და მასპინძლური რიზიანობით, ეს ტელევიზორი ვითომ არც არსებობდა, კვლავ სუფრასთან მოგვიწოდა. ქართული სუფრა ყინულს გააღნობს. მასპინძლის ჯანსაღი განწყობა ჩვენც გადაგვედო. მაინც აღსდგა სუფრის რიტუალი, თუმცა...

შოთას სული მომიტევებს ერთ გადახვევას: 1995 წელია. საპატრიარქოში ტრაპეზია. აქ არის ბატონი ედუარდი მეუღლით. მასპინძლობს, ცხადია, პატრიარქი. აქ არიან ჩვენი ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები, ალბათ, ასე 30 სული. ვარ თამადა. სუფრაზე მაღალი სასულიერო კედლებისათვის შესაფერის იუმორს დიდი მოწონება აქვს. აქ ყველანაირ ანეკდოტს ვერ მოჰყვები, მით უმეტეს, პიკანტურ ამბებზე ლაპარაკი, ცხადია, აქ შეუფერებელია. უცბად ახალგაზრდა, სიმპათიური მღვდელი, მამა ლევანი, თამადის გვერდის ავლით, პირდაპირ ბატონ ედუარდს მიმართავს: — შეიძლება ერთი ანეკდოტი მოგყვე? სახელმწიფოს მეთაური სიამოვნებით ეთანხმება. ეტყობა, უფრო იმის ცნობისწადილით, მღვდელი და ანეკდოტი როგორ შეეწყობა ერთმანეთსო.

— ბატონი ედუარდი რომ აირჩიეს ცეკას მდივნად, —

დაიწყო მამა ლევანმა, — მაშინვე დაუძახა თანაშემწეს და დაავალა: — მომიძებნეთ და ჩამოიყვანეთ გურიიდან ის კაცი, რომელმაც მე ბავშვობაში წყალში დახრჩობას გადამარჩინა. ჩამოუყვანეს ის კაცი. ბატონი ელჟარდი ეუბნება: — მე თქვენგან სიცოცხლით ვარ დავალებული, რაც გინდა მთხოვე, ყველაფერს შეგისრულებო. — ერთადერთი სათხოვარი მაქვს, — უთხრა გურულმა, — არსად წამოგცდეს, რომ დახრჩობას გადაგარჩინეო... სუფრა გაიყინა, ერთ წამში მოვიკრიბე ყურადღება და მივმართავ: — კარგი რა, თუ კაცი ხარ, გურიაში სადაა იმისთანა მდინარე, ბავშვი რომ დაახრჩოს. არადა, კი არ დამეიწყია მდინარე სუფსა. — ჰოდა, იმას ვამბობდი, — ვაგრძელებ რაღაც უინტერესო ამბავს, ყურადღების გასაფანტად. მაგრამ ყველაზე ხმამაღლა მაინც შევარდნაძემ სპეციალურად გაიცინა... ასეთი კურიოზები ახლავს სუფრას და პოლიტიკას... შოთას ოჯახის კედლებს მართლა ჰქონდა კეთილგანწყობის მადლი. ეეჰ, ჩემო შოთა, „კიდევ ბევრი სადღეგრძელო დაგვრჩა დაუღეველი“.

უფალმა ადღეგრძელოს შოთას სული იმ ქვეყნად და ამქვეყნად.

მერაბ მამარდაშვილი

(1930-1990)

ჯოყოლა და მამარდაშვილი

ჯოყოლა ლიტერატურიდან მოვიდა, მერაბ მამარდაშვილი — ცხოვრებიდან. შევადაროთ ერთმანეთს ეს ორი კაი ყმა. ერთიც ვაჟკაცია, მეორეც. ჯოყოლა ფილოსოფიური ხასიათია, მერაბ მამარდაშვილი — ფილოსოფოსია. მერაბ მამარდაშვილს ფართო საზოგადოება იცნობს უჩვეულოდ პოპულარული აზრით: თუ ჩემი ხალხი ჭეშმარიტების წინააღმდეგ წავა, მე ჩემი ხალხის წინააღმდეგ წავალო. ფილოსოფოსმა და მოღვაწემ მერაბ მამარდაშვილმა მსოფლიოს გასაგონად თქვა: — ჭეშმარიტება ყველაფერზე მაღლა დგას. ვინ შეედავება? ვერც ვერავინ! მაგრამ არის განსხვავებული პოზიცია, არანაირ ჩრდილს რომ აყენებს ამ მაღალ თვალსაზრისს.

ქისტმა ჯოყოლამ (ვაჟა-ფშაველას „სტუმარ-მასპინძელი“) თავგზააბნეულ უცნობ მონადირეს (ხევსურ ზვიადაურს) მონადირული წინადადება მისცა — ძმურად გაეყოთ მისი (ჯოყოლას) ნანადირევი. „ჩიჩქიც არ მინდა მე მეტი, გავინაწილოთ ძმურადა“ (ჯოყოლას ქისტობა და ზვიადაურის ხევსურობა ამ შემთხვევაში ისეთივე პირობითია, როგორც ტარიელის ინდოელობა, ავთანდილის არაბობა („ვეფხისტრაოსანი“). სხვა შემთხვევაში, ცხადია, მას აქვს ისტორიული დატვირთვა. (ამის შესახებ სხვა დროს, ჩეჩენ-ქართველთა რაინდული ურთიერთობის მტრობა-ძმობის ისტორიულ მომენტს რომ შევეხებით...).

ჯოყოლამ სახლში მიიპატიჟა ახალგაყნობილი მონადირე. იცნეს ქისტებმა უცნობ ხევსურში ნაცნობი მტერი, ქისტების შემმუსვრელი, თვით ჯოყოლას ძმის მკვლეელი ზვიად-

აური. ღამით, როცა მძინარე ზვიადაურს თავს დაესხნენ ჯოყოლას თანასოფლელები, განრისხდა ჯოყოლა. „რას სჩადით, შემოუძახა, ვის სტუმარს ჰბოჭავთ თოკითა“. განრისხებული თემი ჯოყოლას მწარედ ამცნობს: „თვით ამან მოკლა შენი ძმა არყიანებში თოფითა“. წამსაც არ შეეყოვნებულა ჯოყოლა: „ეგ მართალია, იქნება... რა უნდა მითხრათ მაგითა. თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა, მითაც მე ვერ ვუღალატებ, ვფიცავ ღმერთს, ქმნილი იმისა“.

ზვიადაური სასაფლაოზე წაიყვანეს, თავის მკვდარს რომ შესწირონ. თემმა ჯოყოლა მოიკვეთა. ჯოყოლაც განუდგა სტუმარ-მასპინძლობის წმინდა ადათის დამრღვევ თემს. და აი, ზვიადაურის თანამოძმენი ჯარეგოს შემოესივნენ. ჯარეგო ფეხზე დადგა. გარიყული ჯოყოლა თავისი თემის მტერს ეკვეთა: „მარტოკამ უნდა ვიომო, მთელმა ჯარეგამ მნახოსა“.

როცა ათასგვარი მოძრაობა მომრავლდა ჩვენში, როცა ვნახე, რომ ბევრნი თავისთვის „ითავისუფლებდა“ საქართველოს თავის საბელადოდ, თავის სადიდკაცოდ და გასამდიდრებლად, მაშინ, 8 წლის წინათ, წამომცდა ცხოვრების დევიზად ვაჟას სიტყვები: „მარტოკამ უნდა ვიომო, მთელმა ჯარეგამ მნახოსა“.

გასულ წელს პარლამენტის სხდომა მიმყავს. სახელმწიფოს თავმჯდომარე სხდომის თავმჯდომარის გვერდით ზის. გამოდის ერთი დეპუტატი, ინტელექტს რომ ვერ დაუწუნებ. დეპუტატმა მწარედ გამაკრიტიკა სახელმწიფოს მეთაურისადმი პრესაში ჩემი კრიტიკული გამოსვლების გამო. ხმა თანდათან გაამძაფრა, გაკიცხვის კილო გააძლიერა, რათა უფრო-საიძელოდ გადაეფარებინა იქ მჯდომი მეთაურისათვის მფარველობის კალთა. მას უკვე პრივატიზებული ჰქონდა ბატონი ედუარდისადმი ერთგულების ველი. ის დეპუტატი ბატონი მერაბ მამარდაშვილის თაყვანისმცემელია და მართლაც იცის მისი ფილოსოფიური ყადრი. მაგრამ მიაქციეთ ყურადღება, რისთვის

დამესხა თავს: — „ანდა ის რას ნიშნავს, თქვენ რომ აცხადებთ, „მარტოკამ უნდა ვიოზო, მთელმა ჯარეგამ მნახოსა“. რა არის ეს?! გაცხარებით დამიწუნა მეთაურის კრიტიკა, დამიწუნა მეთაურისადმი ერთგულება, მაგრამ არ უფიქრია, რამდენად ერთგული ვიყავი ჭეშმარიტებისადმი. ღიახ, ეს მან მნიშვნელოვნად არც ჩათვალა, რადგან მისთვის კერპია მთავარი და არა ჭეშმარიტება. მერაბ მამარდაშვილმა პიროვნებაზე კი არა, მთელ ერზე მალლა დააყენა ჭეშმარიტება. მერაბ მამარდაშვილის გვერდით მდგომთა საყურადღებოდ: ის რომ ცოცხალი იყოს, გვერდიდან მოიშორებდა ყველას, ვინც ჭეშმარიტებას ზურგი შეაქცია. მას ეტაპობრივად ჩამოუშორებია ძალაუფლებისა და არაჭეშმარიტების მოტრფიალენი. ამჯერადაც იგი არ დადგებოდა მორიგი კერპთაყვანისმცემლების გვერდით... წამით დავბრუნდები პარლამენტის ხსენებულ სხდომაზე. დეპუტატმა რიხით დამამარცხა, გაამაგრა რა იქ მჯდომი ბატონი ედუარდი, გამარჯვებულის თვითკმაყოფილებით გაეშურა თავისი სკამისაკენ. მე პაუზა გავაკეთე, ვადროვე, ვიდრე თავის სკამს დაიკავებდა. შემდეგ ხელი ავწიე — მარცხნივ და მარჯვნივ — პოზიცია-ოპოზიციისაკენ, ტრანს-ლირებულ დარბაზს მივმართე:

— ვისაც ბატონი ედუარდისათვის ჩემზე მეტი ერთგულება გაგიწევიათ, გთხოვთ ადგეთ და მითხარიოთ! პასუხად სიჩუმე!.. მაშასადამე, ჩამოყალიბდა ორი პოზიცია: თუ ხალხი გაგიჟდა, ჭეშმარიტებას უღალატა, მის შვილს აქვს უფლება განუდგეს უზნეობას, და თვით მის წინააღმდეგ წავიდეს. მეორე: ხალხი მართალია თუ არა, გასაჭირის ჟამს, გმირი მიაწვ თავის ხალხს იცავს. იცავს იმის მიუხედავად, ხალხი ჭეშმარიტების მხარესაა თუ არა. ამ საკითხზე დავა დაუსრულებლად გრძელდებოდა და გაგრძელდება. მაგრამ ეს ორი თვალსაზრისი ავსებს ერთმანეთს, ორივეს აქვს არსებობის უფლება.

ილია ჭავჭავაძე 21 წლისაა — როცა „მგზავრის წერილებს“ წერს. სკოლის მოწაფეებს კატეჯივით ვაზეპირებინებდით თერგისა და მყინვარის შედარებას. ილია მშვიდ მყინვარს მშვიდ გოეთეს ადარებს, მშფოთვარე თერგს კი — მშფოთვარე ბაირონს. ჩვენ ასე ვიცოდით, რომ იგი უპირატესობას ანიჭებს ბაირონს, რადგან მწერლის კრელო ასეთია: „მოძრაობა და მხოლოდ მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, სიცოცხლის ძალისა და ღონის მიმცემი“. თუ კარგად დავეუკვრებოთ მყინვარ-გოეთეს ცხოვრებიდან განდგომას რომ უწუნებს, ჩანს, მას, ილიას, გოეთე სიდიადის ეტალონად მიაჩნია. აი, თუნდაც გოეთე იყავი, თუ ქართველი ერის ტკივილით არ ცხოვრობ, არ მინდობარ, ესაა მწერლის კრელო. ასე არ დადგებოდა საკითხი გერმანიასა თუ ინგლისში. მაგრამ ჩვენი ხალხის, კავკასიის კარკასში მომწყვდეული ქვეყნის ხვედრი სხვაგვარი იყო. ილია მწერლური სიდიადის საზომად სწორედ მის ეროვნულ მისიას გულისხმობს. ჭეშმარიტება კი არის ყველაზე დიადი, მაგრამ შენი ხალხი მაინც შენზე მეტია. თქმა იმისა, რომ ხალხი უფრო ჭკვიანია, ვიდრე პიროვნება, ზუსტი არ არის. გაგიჟებულა ზშირად დიდი ხალხებიც, გერმანიის ფაშიზმის მაგალითიც გვეყოფა. არც ჩვენ გვაკლია აქტიური სიბნელე. უნდა ებრძოლო შენი ხალხის სიბნელეს, თუ ვერაფერს გახდები, ისევ შენს ხალხს უნდა დაუთმო (თუმცა ყოველთვის არა!), ყოველ შემთხვევაში მტრის მხარეზე არც მერაბ მამარდაშვილი დადგებოდა. ეს ორივე თვალსაზრისი ჩვენ შევადარეთ, როგორც ურთიერთშემავსებელი. ამიტომ ცუდად გამგებთ ვთხოვ, ნუ იჩქარებენ იარლიყებს — შედარება არ გულისხმობს შესადარებელთა რომელიმე მხარის დაკნინებას.

გავაგრძელოთ ხასიათების გამოფენა, — ორი ჩინებული რომაელის ცხოვრების მაგალითზე (პლუტარქეს მიხედვით).

გაიუს მარციუსი, 19 წლის ჭაბუკი, ეძებს თავის გამო-

ჩენის ფათერაკს. მალე მიეცა მას ამის საშუალება. მარციუსმა გაიგო — თანამემამულენი (რომაელები) მარცხდებიან ვოლსკების წინააღმდეგ ომში. სასწრაფოდ შეკრიბა არამრავალრიცხოვანი რაზმი და ბრძოლის ველზე გაეშურა. ეს-ესაა დამფრთხალმა რომაელებმა ზურგი უჩვენეს მტერს, მაგრამ მარციუსის საარაკო გმირობამ ბრძოლის ველზე შეაბრუნა ბრძოლის ბედი. მისი გმირობის წყალობით რომმა დამარცხების ნაცვლად, გამარჯვება იხეიმა. ეს მოხდა კორიოლანთან და მარციუსს ამის შემდეგ კორიოლანოსი ეწოდა. ომის გმირს ნაალაფევის განაწილება მიანდეს (შექსპირის „კორიოლანოსში“, თუ არ მავიწყდება, პურის განაწილება). განაწილებამ ბევრი უკმაოფილო შესძინა კორიოლანოსს. სენატის არჩევნების წინ იგი ძალიან აქეს პატრიციებმა, ამაზე განაწყენდა პლებები. ერთი სიტყვით, კორიოლანოსი არ აირჩიეს. დიდი კაცის წაქცევას სულმდაბალი ხალხი არ დაკმაყოფილდა, იგი რომიდან მოიკვეთეს. გმირი, რომელმაც თავის სამშობლოს დამარცხების ნაცვლად გამარჯვება მოუტანა, დაუნის გვირგვინის ნაცვლად, ეკლის გვირგვინით შეამკეს. გამწარებულმა კორიოლანოსმა რომაელთა მტრებს, მის მიერ დამარცხებულ ვოლსკებს მიაშურა. ვოლსკებმა მას ლაშქარი მიანდეს თავისი მშობელი რომის წინააღმდეგ. კორიოლანოსმა რომს ალყა შემოარტყა და ემზადება ქალაქში შეჭრისათვის. რომს შიშისაგან სიკვდილის ფერი ადევს. ის-ისაა ლაშქარი უნდა დასძრას, ველზე მისი კარვისაკენ შავოსანი ქალების დელეგაცია გამოემართა. მათ შორის გახლდათ კორიოლანოსის მეუღლე და დედა. დედამისი, ვოლუმნია, შვილის ფეხებთან დაეცა და პირმშოს შეევედრა:

— შვილო, შენ შეურაცხვეს და დაგამცირეს რომაელებმა. მაგრამ ნუ დაგავიწყდება — რომი შენი სამშობლოა და მას ეს დანაშაული უნდა აპატიო.... დედის ცრემლებს კორიოლანოსმა ასე უპასუხა: რომი კი გადარჩა, მაგრამ მე დავ-

ილუპეო (ბევრი პირიქით იტყოდა — ოღონდაც მე გადავრჩე და...). კორიოლანოსმა ალყა მოხსნა, ლაშქარი უკან შეაბრუნა. ვოლსკებმა, ცხადია, ეს არ აპატიეს და ქვით ჩაქოლეს...

სავსეა საფიქრალი. სამშობლო, რომელიც ასე უნამუსოდ მოგექცევა, იმსახურებს იმას, რომ უნამუსოდ მოექცე. მაგრამ მაშინ ორივე მხარე უნამუსო იქნება. პიროვნების ზეედრი კი ყოველთვის მძიმეა. უნდა აჯობო საკუთარ თავს. კორიოლანოსი მართალია, როდესაც შურისძიება გადაწყვიტა, უსინდისო თანამემამულეთა დასჯა რომ განიზრახა. იგი მართალია, მაგრამ არსებობს უფრო უკეთესი პოზიცია — ვიდრე ის, იყო მართალი. მართალზე უფრო დიდი დიდსულოვნებაა.

რომაელთა ბრძენი წინამძღოლი კამილიუსი განთქმულია, როგორც დაუმარცხებელი სარდალი. საოცარ პატივსა სცემენ, საოცრად უყვართ ბრძენი კამილიუსი. ერთ დღეს მან ალყა შემოარტყა საიმედოდ გამაგრებულ ციხე-ქალაქს, ფალერიის. ქალაქელები არც კი ლელავენ, ისე საიმედოა ციხე-ქალაქის გალავანი. ბევრი იფიქრა სარდალმა, ხერხი ვერ იპოვნა... გალავნიდან ყოველ დღე გამოდის ერთი მასწავლებელი კაცი, ბავშვები გამოჰყავს, ავარჯიშებს და ამეცადინებს. ერთ დღეს ამ მასწავლებელმა კამილიუსთან წარდგინება ითხოვა. წარადგინეს.

— დიდო სარდალო, ჩემთვის ძვირფასია ჩემი მშობელი ქალაქი ფალერი, მაგრამ უფრო ძვირფასია ვემსახურო ისეთ ბრწყინვალე სარდალს, როგორიც ბრძანდებით თქვენ. ამიტომ მე თქვენთან მოვიტანე ქალაქის მთელი საიდუმლო...

კამილიუსმა ბრძანა და აღასრულეს: მასწავლებელი გააშიშვლეს. მოწაფეებს წკეპლები მისცეს ხელში და... გაწკეპილილი მასწავლებელი მოწაფეებითურთ ქალაქში შეაბრუნეს.

ქალაქი მოიხიბლა დამპყრობლის დიდსულოვნებით. შემოუთვალეს: — გალავნის კარი ღიაა, მობრძანდით, დაგვიპყარიო.

კამილიუსმა კი ასე მიმართა თავის მეომრებს:

— მეომრებო, ომი მრავალ მდაბალ საქციელს მოითხოვს, მაგრამ ჭეშმარიტი მეომრისათვის მთავარი არის ღირსება. ჩვენ ამგვარად მიღებული გამარჯვება არ შეგვშვენის... კამილიუსმა ალყა მოხსნა და უკან გაბრუნდა... ღიდი საქციელის ხიბლმა მალე გაიარა. ნაალაფევს დანატრებული მოლაშქრეები ხელცარიელი ბრუნდებოდნენ. ნელ-ნელა დაწყებული ბუზღუნი დიდ უკმაყოფილებად იქცა. მალე შეგროვებულმა სულმდაბლობამ თავისი ქნა. მოითხოვეს კამილიუსის გაძევება. განშორებისას მან ასე მიმართა უმადურ თანამემამულეებს:

— თანამემამულენო, თქვენ დამამცირეთ და შეურაცხყავით ჩემი ღირსება. მაგრამ თქვენ მალე დაგიდგებათ ჟამი გასაჭირისა. თქვენ მე მომძებნით, მიპოვით და კვლავაც გიშველითო.

მალე რომაელებს დასჭირდათ კამილიუსი. მოძებნეს, დამფრთხალი ხალხი მეომრებად აქცია ღიძმა სარდალმა, კვლავ იხსნა თავისი ხალხი. აი, კაცი, კაცზე მეტი კაცი! ასეთ ამბებს რომ გაიგებ, შეგიძლია თქვა — ღირს ადამიანად გაჩენა, რომ არ ინატრო, „რატომ არ მოველ წვიმადა“.

ახლა ამ მაღალი პათეტიკიდან დაბლა დავეშვათ, მკითხველო, ორ პატარა მოგონებას შემოგთავაზებთ, — ისიც ჯოყოლა-ჯარეგოსა და მერაბ მამარდაშვილთან დაკავშირებით. ჟანრობრივად ცოტა, ალბათ, გეხამუშებათ კიდევც, იფიქრებთ, აქ რა უნდა პრობლემებსაო. რად გვინდა ყოველთვის პრობლემები!

1968 წელს, ივლისში პროფესორ გრიგოლ კიკნაძის ხელმძღვანელობით ვაჟას კაბინეტმა „ვაჟას ნაკვალევზე“ მორიგი ექსპედიცია მოაწყო და შატილისაკენ აიღო გეზი. გზად ბარისახოში დავემგზავრეთ (ღამე სკოლა-ინტერნატში ერთად გავათიეთ) შატილისაკენ მიმავალ „ქართულ ფილმს“. თენგიზ აბულაძე იღებდა „ვედრებას“. ბატონი

თენგიზი უაღრესად დიდ პატივსა სცემდა ბატონ გრიგოლ კიკნაძეს. იგი თეატრალურ ინსტიტუტში ასწავლიდა ქართულ ლიტერატურას ბატონ თენგიზსა და ჩვენი თეატრალური ხელოვნების სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენლებს. ერთი სიტყვით, დავემგზავრეთ გაცილებით უფრო კომფორტულად აღჭურვილ კინოსტუდიას, მათი კარგები ვარჩიეთ ჩვენსას.

შატილი იმ ზაფხულს სხვაგვარად გაცოცხლდა, გაივსო. შატილი იქცა ეგზოტიკურ-ჰეროიკულ სანახაობად. — შატილის პოლიეუდი თუ პოლიეუდის შატილი. ფილმის გადაღების სამზადისში (რამდენიმე დღე) ცხენზე ამხედრებულნი, ცეკვა-სიმღერა თუ კაფიაობა ღირსახსოვარია ჩვენს ცხოვრებაში. აქ, თავის კოლექტივთან ადამიანურ ურთიერთობებში დავრწმუნდი, რომ ბატონი თენგიზ აბულაძე არამართო დიდი კინორეჟისორი გახლავთ.

ერთ დღეს, შატილიდან ოთხი კილომეტრის დაშორებით, ანატორის ცნობილი საძვალის თავზე წამოწოლილები ვართ მე და ნოდარ სივსივაძე. რაღაცას ზარმაცად ვიგონებთ და ზარმაცად ვიცინით. გაღმა მხარეს, გარკვევით დავინახეთ, ვიღაც უცნობი ცხენიანი კაცი, ალვირით ხელში. წინ მიუძღვის ცხენსაც და ჩვენი ექსპედიციის ქალბატონ — საქალბატონოებს (ზაირა არსენიშვილი, მანანა ავალიშვილი, ლეილა სულხანიშვილი). ერთ ხანს ვიფიქრეთ, ალბათ, საცაა დაბრუნდებიან. ნაშუადღევია, იქეთ ქისტეთის გზაა, სად უნდა წავიდნენ... ჩანს ნაცნობია ეს კაცი, დრო და დრო უკან მობრუნდება და ხელების მოძრაობით რაღაცას ამ მთების შესახებ უყვება. გაღის დრო და ქისტეთისაკენ მიმავალ მაღალი მთის ბილიკზე ჩვენი მგზავრების ფიგურები პატარავდება. დავუსტივინეთ. აღარც სტვენა ესმით. შევშფოთდით და გადავწყვიტეთ დავწეოდით. სირბილით ავირბინეთ უზარმაზარი მთა. სუნთქვამოხშირებულები ძლივს მწყრალად ვეკითხებით: — სად მიდიხართ!

— რა კარგია, ბიჭებო, თქვენც რომ წამოხვედით. გაიცანით ჩემი თანაკურსელი იუსუფ ბორჩაშვილი, ჯარეგოში მივყვებით, — მოგვაფრთხილა ზაირა არსენიშვილმა.

უნდობლობის ნამცეცი აღარ დაგვრჩა იუსუფთან პირველი სიტყვების გაცვლის შემდეგ. იგი ჩვენს უნივერსიტეტში, ფილოლოგიის ფაკულტეტზე სწავლობდა, მესამე კურსიდან გაერიცხათ „წყეული გრამატიკის“ გამო. ეს იყო ლამაზი ფიქრის კაცი. მას ბევრი ცხვარ-ძროხა ჰყავდა, მაგრამ ნატრობდა ღარიბი მასწავლებლის ბედს (პანკისელი ქისტი გახლდათ).

ჯარეგოში რომ ავედით, მზე მთის წვერს ეთამაშებოდა. საოცრად სწრაფად გაატყავეს ცხვარი. დაუვიწყარი გაშალეს სუფრა — ყოველ წელიწადს ამოდიოთ. რამდენი კაციც გინდათ, რამდენ ხანსაც გნებავთ. კარვები არ გვიჭირს, სასმელი და საჭმელი. ერთადერთი, რასაც საზღაურად მოგთხოვთ, ეს იქნება დღეში ნახევარი საათი მელაპარაკეთ ფილოსოფიაზე — ვინ შექმნა ეს ქვეყანა, რატომ ვერ ვხედავთ მის შემქმნელს... ძალიან უყვარდა ფილოსოფოსობა. კარავში ღარიბი, მაგრამ ჭკვიანი ბიბლიოთეკა ჰქონდა. უყვარდა ვაჟა, ტოლსტოი... რამდენიმე დღე მიცხოვრია იმპერატორის აპარტამენტში (პეკინი), მსოფლიოს ერთ-ერთ საუკეთესო ოტელში, „სან-სიტში“ (სამხრეთ აფრიკა), ზოგი სხვა ქვეყნის ასევე კომფორტულ სასტუმროშიც. მაგრამ ნუთუ შეიძლება იუსუფ ბორჩაშვილის სამყაროში მიღებული შთაბეჭდილება შეადაროთ რაიმე ფუფუნებას? ეს არაა რომანტიზმის თუ ნეორომანტიზმის ლიტერატურული კეკლუცობა. ვემშვიდობებით ღმერთსა და მის მიერ შექმნილ ბუნებას, ბუნებრიობას. რანაირი ცხოვრებაა მართალი ცხოვრება, მწყემსის ცხოვრება სჯობს თუ მეფისა — ეს ძველთაძველი კითხვებია, მაგრამ დღეს რომ ადამიანი მოშორდა სინამდვილეს, მის მიერ შექმნილ საგნების მონობა-

შია, რა ეშველება ამას? „ცივილიზაცია სპობს კულტურას“. სულით გამოფიჭული კაცობრიობის შესახებ ამბობს ადრიან ლევერკიუნი: „ახლოა აღსასრული...“ (თომას მანის „დოქტორ ფაუსტუსი“). ოცნება წინ მაგალი სურვილების წარმოდგენაა. სიბერემ იცის ოცნება უკან, ოცნება წარსულით. მაგრამ ეს რომ ჩემი პირადი სიბერის ნიშნები იყოს, რა უჭირს. კაცობრიობას დღეს სული აღარა აქვს, ახლანდელ სინამდვილეს დააყრდნოს მომავლის საოცნებო წარმოდგენები. კლასიკური ხელოვნების, კულტურის მიმართ ისტორიულ-სამუზეუმო დამოკიდებულება გვაქვს. დღეს ხომ დიდი კულტურა აღარც იქმნება, და რაც იქმნება, ესაა ინერციით იდეის გაფუჭება, განაწევრება. თანამედროვე ადამიანს არა აქვს ის გარემოცვა, ის სინამდვილე, რომელიც კულტურას შობს. კომპიუტერული პეიზაჟი ხელოვნებას არ ქმნის.

გოეთე ეკერმანთან საუბარში კლასიკურსა და რომანტიკულ ხელოვნების შედარებისას კლასიკურს უწოდებს ჯანსაღს, ხოლო რომანტიკულს — ავადმყოფურს. ახლა რომ შეეხედა გოეთეს ამ გამოფიჭულ კაცობრიობისათვის?!

ცოტა გული მოვიბრუნოთ და ისევ დავბრუნდეთ ხეცსურეთ-ქისტეთში. შატილი ლამაზია, ირგვლივ თავჩაჩქიანი დეკებივით შემოგარული მთებით. ქისტეთი მაღალ მთებშია:

„გაღმა ჩანს ქისტის სოფელი
არწივის ბუდესავითა,
საამო არის საცქერლად
ღიაღის უბესავითა“

შატილი დაბალზეა. მთების ქვაბშია.

საოცარი იდუმალეა ახლავს შატილის ციხე-სიმაგრეებს. საოცრად ლამაზია. ბუნების სილამაზეები სხვადასხვანაირია. ჯარეგო ვაჟას გენიალურმა პოემამ („სტუმარ-მასპინძელი“) გიგანტური ჟღერადობით შემოიტანა ჩვენს ცნობიერებაში. მძლავრი სახელმწიფო გეგონებათ. იგი მთის წვერზე, ლამაზ

ტაფობზეა გადაშლილი. იქეთ, ჩრდილოეთით ინგუშების ნაკაცრიელ — უკაცრიელი ციხე-სიმაგრეების მღუმარება თითქოს ყურებს გატკენს. ამ სოფლიდან ყველა მიმართულებით დიდი ჰორიზონტი იშლება...

ჯარეგოში მხოლოდ ციხე-სიმაგრეთა ფუძე-ნანგრევები იყო. ადვილად წარმოიდგენ აქ იმ ომს, ხევსურნი რომ შემოესივნენ. საოცარია ვაჟას დოკუმენტური აღქმაც ბუნების გეოგრაფიული სივრცისა. ბატონი გრიგოლ კიკნაძე გვეუბნებოდა, გადმოცემების მიხედვით, თითქოს ვაჟა შატილში არც ყოფილაო. მაგრამ შატილს ასე დოკუმენტალურად ორ სტრიქონში ვინ დახატავდა: „შატილს ჯერ არ ჩასდგომია შუქი შუადღის მზისაო“. იუსუფს გზად, შატილში, ყურადღებით შეეთვალიერებინა გადაღებისათვის მზად მყოფნი რაინდები — ქისტები მუცალი — (გეიღარ ფალავანდიშვილი), ხევსური ალუდა (თენგიზ არჩვაძე). ორივე მამეწონენო, — თქვა იუსუფმა, მაგრამ ცხვრის ბარკალი მაინც ქისტ მუცალს გაუგზავნა ქისტმა იუსუფ ბორჩაშვილმა. ჩვენ პატიოსნად გადავეცით ადრესატს ძღვენი. „ქისტმა მუცალმა“ (გეიღარ ფალავანდიშვილმა) ხევსურ ალუდას (თენგიზ არჩვაძეს) უთხრა:

„ჩიჩქიც არ მინდა მე მეტი,

გავინაწილოთ ძმურადა“.

ასე რომ, ალუდას შეხვდა ზვიადაურის ნაცვლად „ნანადირევი“. საკმაოდ ძნელი შეიქნა ამ ნანადირევის ტარება. საღამოს დაწყებისთანავე, მზე რომ მთვარეს მაშინვე არ შეეცვალა ჩვენს მეგზურად, არ ვიცდი, სად ვიქნებოდით ახლა. ეს სწორედ ის გზა გახლავთ, ვაჟამ რომ თქვა:

„გზას ვამბობ, თორემ რა გზაა,

ვიწრო ბილიკი კლდეზედა“.

გზად ხშირად ისმოდა გოგონების წივილ-კივილი და სიცილ-კისკისი, რაც მთავარია, ვაჟას ბუნებრივი ციტირება.

ერთი ერთ ლექსს გაიხსენებდა, მეორე მეორეს, სიტუაციის შესაფერს:

„მთას ვიყავ, მწვერვალზე ვიდექ,
თვალწინ მეფინა ქვეყანა,
გულზე მესვენა მზე-მთვარე,
ვლაპარაკობდი ღმერთთანა,
ახლა თავ-თავქვე მოვდივარ,
ხევში მიმელის ბნელია,
მაღლიდან დაბლა ჩამოსვლა,
ვაჰმე, რა მეტად ძნელია“ („მთას ვიყავ“)

ჯოჯოლა, როგორც ითქვა, ფილოსოფიური ხასიათია. იგი არ არის ფილოსოფოს-სწავლული ისე, როგორც მერაბ მამარდაშვილი არ არის ხმალ-ხანჯლიანი ვაჟკაცი. იგია „უშიში ვითარცა უხორცო“. ეს კიდევ უფრო ძნელია. იგია ჭეშმარიტებისათვის მებრძოლი ვაჟკაცი, რომელსაც რაინდი ჰქვია.

ხშირად ვაჟკაცობასა და რაინდობას აიგივებენ. არაა ასე. კაცმა რომ დიდი სიყოფილით დაიცვას სატრფო, თავისი სახლ-კარის თუ სამეფოს (თუ მეფეა) ღირსება. ეს არის ვაჟკაცობა. იგი იცავს თავისას. რაინდობა კი სწირავს თავისას ჭეშმარიტებისათვის, რწმენისათვის. ისტორიულ რაინდობასაც ხომ ღვთის საფლავის დაცვა, რწმენის დაცვა უდევს საფუძვლად. უფრო განზოგადოებით: შეეწირო მას, რაც ჭეშმარიტია და არა სასარგებლო (ღმერთმა ჰქნას და ხანდახან კეთილი დამთხვევაც ხდება!).

მერაბ მამარდაშვილის ლექციებზე ტევა არ იყო. მისი ლექციები თავისუფალი აზროვნების განსახიერება გახლდათ. აზროვნება თავისუფლდებოდა ათეისტური მარქსიზმისაგან...

1984 წლის 11 მაისს ვიცავ სადოქტორო დისერტაციას თემაზე – „ადამიანი როგორც ესთეტიკური ფენომენი“. დაცვის ძირითადი ნაწილი დამთავრდა. გამოდის არაოფიციალური ოპონენტი, რომელმაც ამ დაცვაზე ილაპარაკა ზუსტად 5

საათი. ოქმში დაიკავა 136 გვერდი. არაოფიციალურმა ოპონენტმა მთელი ამ ხნის მანძილზე ილაპარაკა მხოლოდ იდეოლოგიურ მხარეზე, რომ დისერტაცია არის ანტიმარქსისტული, ესაა ქრისტიანობის აპოლოგია, ეს არის საბჭოთა იდეოლოგიის საშიში მტერი და ა. შ. როგორც კი დაიწყო არაოფიციალურმა ოპონენტმა ეს ლაპარაკი, იმთავითვე თქვა, რომ მისი ინტერესი მხოლოდ ამ მიმართულებით არის წარმართული. ოცი წუთის შემდეგ დგება ფეხზე სამეცნიერო საბჭოს წევრი ბატონი მერაბ მამარდაშვილი და მიმართავს თავმჯდომარეს, ბატონ არჩილ ბეგიაშვილს (მდივნობდა ლონდა მდივანი). გთავაზობთ ფრაგმენტს ოქმიდან: „მერაბ მამარდაშვილი: ცხადია, ის რაც ითქვა ვახტანგ გოგუაძის მიმართ არაოფიციალური ოპონენტის მიერ, ინტრიგანობის უნიკალური, კლინიკური შემთხვევა არის. ის არ შეეხება არც მეცნიერულ შინაარსს, არც მეცნიერულ პრობლემას. მე, როგორც საბჭოს წევრი, პროტესტს ვაცხადებ. ვთხოვ საბჭოს, ჩამოერთვას ტექსტი და გაგრძელდეს კამათი. მე საღი გონების ადამიანი ვარ და არ მინდა ამის მოსმენა“. (იხ. სტენოგრაფიული ანგარიში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სპეციალიზირებული საბჭოს სხდომისა, 1984 წლის 11 მაისი).

თავმჯდომარემ მოუწოდა ბატონ მერაბს დარჩენილიყო. მერაბი ჩამოვიდა კიბეებზე (ქიმის დიდ აუდიტორიაში), თავისი განთქმული ჩიბუხი გააბოლა და გავიდა. კარებში ერთს დაუბარა, შემომითვალა, მართლა არ ეგონოს, რომ წავედი... ეს, ეტყობა, ერთ საათს არ გაათავებს ლაპარაკს, მანამ სახლში წავალო. იგი ახლოს, ბაზალეთის ქუჩაზე ცხოვრობდა. როცა დაბრუნდა და ნახა, არაოფიციალური ოპონენტი კვლავ ლაპარაკის ეშხში იყო, წავიდა და ტელეფონით უკავშირდებოდა მოვლენებს. საღამოს 11 საათისათვის დაცვა დამთავრდა.

მეამაყება, რომ ჩემი მეცნიერული ნაცოდვილარის კურთხევაში მისი კეთილი ხმაც არის. იდეოლოგიური ხერხებით მეცნიერული აზრის წინააღმდეგ ბრძოლა ბილწ ჩასაფრებად ითვლებოდა ფილოსოფოსებში.

ჯოყოლამ ჭეშმარიტების დასაცავად (როგორც ალუდამ) გასწირა კეთილდღეობა, სიცოცხლე და ოჯახი თავისი. მერაბ მამარდაშვილმა თავისი ქვეყნის აბოზოქრებული ცხოვრების განცდას შეაღწეწა თავისი გული.

ჯოყოლა და მერაბ მამარდაშვილი ზომ სრულიად სხვადასხვა სივრციდან განასახიერებენ ქართველი კაცის ბუნებას — ერთია იყო ბუნებით ფილოსოფიური (არაწიგნიერი), ჭეშმარიტებისათვის თავგანწირული, თემის წინააღმდეგ ამხედრებული პიროვნება, მაგრამ გასაჭირის ჟამს, ისევ თავის თემის გვერდით მებრძოლი. მერაბ მამარდაშვილმა თქვა — თუ ჩემი ხალხი ჭეშმარიტების წინააღმდეგ წავა, მე ჩემი ხალხის წინააღმდეგ წავალ. მაგრამ ჯოყოლასავით, ამ სიტყვების მერე, როცა გასაჭირში მყოფი სამშობლოს დასაცავად მოიჩქაროდა, ტკივილით სავსე გულმა გაჰყარა მისი სიცოცხლე ამა სოფელს და ზესთა სოფელში დაუმკვიდრა სასუფეველი.

გაზეთი „შანსი“, 8 სექტემბერი, 1996 წ.

კოტე მახარაძე (1926-2002)

– ბატონმა კოტემ სპორტული კომენტატორობის სკოლა შექმნა. ჩვენ ყველანი ამ სკოლიდან გამოსულები ვართ. თვითონ ვირტუოზულად ხედავს სპორტული ასპარეზის ისეთ ნიუანსებს, სხვები რომ ვერ დაინახავენ. (ჯამლეთ ხუხაშვილი)

კოტე როგორც თამადააა, ოოო, – გროსმეისტერ!!“
(სოფიკო ჭიაურელი)

ნიჭიერების მრავალსახეობაში რომ ჩემპიონატი ტარდებოდა, კოტე ჩემპიონი გახდებოდა: კოტე კომენტატორი, კოტე რეჟისორი, კოტე არტისტი, კოტე პუბლიცისტი...

ერთხელ მასთან ვართ, ვსაუბრობთ.

– ბატონო კოტე, მრავალი ენის ცოდნა კარგია, მაგრამ ჩვეულებრივ მდიდარი არაა ლექსიკური მარაგი პოლიგლოტისა. თქვენ მდიდრულად ლაპარაკობთ როგორც ქართულად, ისე რუსულად, თქვენი ლექსიკური სიზშირე ერთობ დიდია... – მეგრული რა, ნაკლებად ვიცი, გგონია?

რა გაუხარდა ვალერი კვარაცხელიას?!

მრავალმხრივი ნიჭიერება კარგია, მაგრამ ზოგჯერ პიროვნების საზიანოდ აპირისპირებენ ერთმანეთს თავის-სავე ღირსებებს. ერთხელ, წინა საქართველოში, ერთი მინისტრის კანდიდატურას იხილავდნენ. ითქვა, რომ ესაა იშვიათი სპეციალისტი, ორგანიზატორი, მაგარი გავლენა აქვს მოსკოვში...

– ჰოო, მაგრამ ცოტა სერიოზულობა აკლია. ამას წინათ ერთ სუფრაზე გახლდით. იგი თამადა იყო. დაგვხოცა სიცილით. მერე-და რას მღერის?! – თქვა ერთმა მინისტრმა.

– გავუშვათ მაშინ ფილარმონიაში, – გაიცინეს და დასცინეს მინისტრებმა ფილარმონიას.

ფილარმონია უკეთ დასცინის მინისტრებს. ერთხელ ბატონმა კოტემ ფილარმონიის სცენაზე ჩემი როლიც შეასრულა წუთნახევრით. ფეხბურთის რეპორტაჟის მოტივზე გადმოსცემდა. პაროდია წარმოადგინა – როგორ უტევენ პოლიტიკოსები სპიკერის კარებს; მაგრამ სპიკერი აუღელვებლად, მშვიდად იგერიებს მათ ყველა დარტყმას...

ბატონი კოტეს და ქალბატონი სოფიკოს სახლი ფიქრის გორაზე ეროვნული ფიქრების დიდი კერაა. მეც არაერთხელ მქონია ბედნიერება როგორც სპექტაკლის, შეხვედრების მაყურებელ-მონაწილე ვყოფილიყავი. საქართველოს, მისი ძველი და ახალი კულტურული კავშირების შენარჩუნება-განვითარებისათვის. ვის არ ნახავთ აქ ცნობილ მოღვაწეთაგან, – რუსი, ებრაელი, სომეხი... ნამდვილი, ჯანსაღი ინტერნაციონალიზმის მასაზრდოებელი წყაროა კულტურა, განსაკუთრებით თეატრალური კულტურა. აქ დიდი ვერიკო ანჯაფარიძის, დიდი მიშა ჭიაურელის ჩაუქრობელი კერაა. ეროვნული მადლობა თქვენ! თქვენს ადამიანურ და თეატრალურ ოჯახს ამ მხრივ ხომ ბადალი არა ჰყავს.

როგორ ფიქრობთ. პატარა მოვლენა გახლდათ, რუსეთის იმპერატორი იუბილეზე მშრალი წერილით კი არა, ცოცხალი ხმით ულოცავს, ეფერება ბატონ კოტეს, აღიარებს მის დიდ დამსახურებას კულტურული და ეროვნული, სულიერი კავშირების განვითარების საქმეში. ამის მეტი რა შეიძლება შენს ქვეყანას გაუკეთო ხელოვანმა კაცმა?!

ნიკო მგელაძე (1889-1962)

ერთხელ პროფესორ გრიგოლ კიკნაძესთან, მის მიერვე დაარსებულ ვაჟას კაბინეტში, ვისხედით მისი მოწაფე-მეგობრები. ჩამოვარდა საინტერესო თემა — ვინ იყო ჩვენი ადამიანური იდეალი იმათგან, ვისაც უშუალოდ ვიცნობდით. ჯერი ჩემზეც მოვიდა. პატარა პაუზა გავაკეთე. დარწმუნებული ვარ, ბატონ გრიგოლს ცოტა ეჭვმაც გაურბინა — შეიძლებოდა თვით მასზე მიმეთითებინა. ამის სრული საფუძველი ჰქონდა და მქონდა. წამიერი პაუზის შემდეგ მე ვამბობ — ნიკო მგელაძე!

— „ოო, ნიკო მგელაძე, მესმის!“ — თქვა ბატონმა გრიგოლმა და ყველას გაგვიკვირდა მისი აღფრთოვანების მაღალი ემოციურობა. ბატონი გრიგოლის ფსიქოლოგიური, გამჭოლი მზერა ადამიანის ბუნებაში ბევრს ხედავდა. მას ნანახი და განცდილი ჰქონდა — როგორ იქცეოდნენ ადამიანები განსაცდელში. განსაცდელში კი ცოტა, ზოგჯერ ძალიან ცოტა, შემოგრჩებათ ხელში, კაცი რომ ჰქვია.

ნიკო მგელაძე, პეტერბურგის ქართული ინტელიგენციის იმ თაობის წარმომადგენელია, ივანე ჯავახიშვილის თანავარსკვლავედი რომ ჰქვია. იგი ბრიუსელშიც სწავლობდა, ფლობდა ძველბერძნულს, ლათინურს, ფრანგულს, გარკვეულ დრომდე მოღვაწეობდა თბილისის უნივერსიტეტში, შემდეგ პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში პროფესორად — მათემატიკაში.

ნიკო მგელაძემ ტრაგიკული ცხოვრება განვლო, მაგრამ არაფერი ეტყობოდა ტრაგიკულობისა. ეს იყო მშვიდი, დარბაისელი კაცი, ჭკუის, ცოდნის ღირსებათა ერთიანობის განსახიერება, შეუვალი პრინციპულობისა და პატიოსნების, მაგრამ არა „ბუკვალისძის“ პატიოსნებისა. ეს იყო კაცი ჩვილი გულითა და მტკიცე გონებით.

1956 წლის სისხლიანი ტრაგედიის შემდეგ, თბილისის იმ ავადსახსენებელი კომუნდატის შვილს, ძია ნიკოსთან ჰქონდა გამოცდა მათემატიკაში. ვინ არ მიუგზავნეს ამა კვეყნის ძლიერთაგან, — თუ ცოდნა აქვს, ნიშანს ვერ დავაკლებ. ცოდნა ღმერთს მიუცია ადამიანისათვის, მე რა უფლება მაქვს, ის წავართვა. მაგრამ თუ არ იცის, მე მამამისს ქართველი ახალგაზრდების სისხლს არ შევარჩენ.

როგორც მიაბო, მართლა არ იცოდა საგანი, თორემ ორიანს ისე როგორ დაუწერდიო. ასე რომ, გენერალ გლადკოვის ვაჟი გაირიცხა პოლიტექნიკური ინსტიტუტიდან. საინფარქტო ვითარება თანამდებობის პირებისათვის ბევრი იყო, მაგრამ ყოფილმა კომუნდატმაც არ გაართულა საქმე. ძია ნიკოს გატეხა მაშინ შეუძლებელი გახლდათ. ეს იცოდა მისმა ყოველმა მცნობელმა.

მისი მეგობრები იყვნენ ნიკო ლორთქიფანიძე, კორნელი კეკელიძე, შალვა ნუცუბიძე, ლადო გუდიაშვილი, ოთარ თაქთაქიშვილი, ვიქტორ კუპრაძე, გოგი მხეიძე, ავთანდილ ბენდუქიძე... მისი უახლოესი მეგობარი გახლდათ პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი...

ძია ნიკოს ამშვენებდა უკეთილშობილესი ქალბატონი, პედაგოგი ოლია ირაკლის ასული ღუმბაძე. მათ შვილი არ ჰყავდათ. მთელი სინაზე, სიყვარული გადატანილი ჰქონდათ ახლობლებზე, ადამიანებზე, განსაკუთრებით ახალგაზრდებზე. ეხმარებოდნენ ყველა გაჭირვებულს. მათ ოჯახში ყოველდღე იყო საინტერესო საუბარი. მე ოჯახის ხშირი სტუმარი ვიყავი, კვირაში ერთხელ თუ არ გამოვცხადდებოდი, ატყდებოდა ძეხნა. აქ ხშირად იყვნენ ჩემი მეგობრები იუზა ევგენიძე და ელგუჯა გიუნაშვილი. ასე იყო 1959 წლის მარტიდან 1962 წლის 27 დეკემბრამდე, ძია ნიკოს გარდაცვალებამდე. რამდენიმე თვე (ივლისამდე) იცოცხლა ღეიდა ოლიამ. მერე უკვე თითქმის ყოველდღე დავდიოდით

მეც და ჩემი ახლობლებიც დეიდა ოლიას სანახავად. ახლა
ბია ნიკო 106 წლისა იქნებოდა.

ეს იყო დიდი პიროვნება და თუ ჩვენი კულტურისა და
მეცნიერების მიერ ვერ იქნა ათვისებული მისი ღიდბუნებოვა-
ნი ღირსებები, ღირსებების მქონე ადამიანები, დიდი ნიჭი და
ერუდიცია საფლავში რომ გაიყოლე დასანანია ძლიერ. თუ
ვარგა საზოგადოება, სახელმწიფო, თუ იღბლიანია ეპოქა
მისი, ასეთ ადამიანებს მაგნიტივით უნდა იზიდავდეს; საზოგა-
დოებას ასეთი ადამიანები არ მიეძალებიან, ისინი უნდა მოძე-
ბნო და სთხოვო, შეკვეთა უნდა მისცე დიდი საქმისათვის.

ღმერთი რომ არსებობს, მარადიული სასუფეველი რომ
არსებობს, იმიტომაც მჯერა, რომ ამგვარი ადამიანების სული
არ შეიძლება არარაობად იქცეს. მარადის ცხოვნება მათ.

1992 წელი.

ლეონ მედიქსეთ-ბეგი (1890-1963)

ერთ-ერთი საყვარელი ლექტორი, რომელიც გულს და ტვინს ცოცხლად შემორჩა, გახლავთ უაღრესად კოლორიტული პიროვნება, დიდი მეცნიერი და პედაგოგი, ლეონ მედიქსეთ-ბეგი. ბატონი ლეონი ევროპულად განათლებული კაცი იყო, სხვადასხვა დროს სწავლობდა გერმანიაში, ოდესაში, 1918 წლიდანვე იგი ჩვენი უნივერსიტეტის დამაარსებლებმა მოიწვიეს ახლადდაარსებულ უნივერსიტეტში არმენოლოგიის კათედრის გამგედ. ბატონმა ლეონმა ძველი ქართული ენა უკეთ იცოდა, ვიდრე თანამედროვე. მაგრამ ამ დიდ მეცნიერს ჰქონდა ყოფითი ენობრივი კოლორიტული დარღვევები, რომელიც ძალიან უხდებოდა, იუმორის ელფერს აძლევდა მის ბევრ გამონათქვამს და მისადმი მხოლოდ სიყვარულს აძლიერებდა.

ბატონი ლეონი იმხანად 70 წლისა იქნებოდა, ჩვენ რომ გვიკითხავდა. შავგვრემანი, ჩაფსკენილი კაცი, არც მაღალი არც დაბალი. (ჩემი სიმაღლისა იყო, რა!).

ყოველი შემთხვევისათვის, თავს დავიზღვევ სუბიექტივიზმის საშიშროებისაგან და შეგახსენებთ ჩემს თანაჯგუფელებს, რომლებიც საკმაოდ პოპულარულნი არიან რესპუბლიკაში: ზაზა აბზიანიძე, მანანა ასათიანი, ბეგო ბეჟაშვილი, გურამ ბენაშვილი, რისმაგ გორდეზიანი, გია გუგუშვილი, თამაზ კვაჭანტირაძე, გუჩა კვარაცხელია, ზურაბ ნემსაძე, ვახტანგ როდონაია, იურა ჯაფარიძე, გურამ შარაძე, ტიტუკო ხუზუა... დღეს დიდად სამწუხაროდ გია გუგუშვილი, იურა ჯაფარიძე და ზურაბ ნემსაძე ამ ქვეყნად აღარ არიან, მათ ხსოვნას ნათელი დაადგეს.

აუდიტორია თითქმის ყოველთვის ივსებოდა. ჯერ ერთი, ძალიან განათლებული ერუდირებული კაცი იყო და მეორეც, უყვარდა მოგონებები, იუმორით შეკმაზული...

...დიდი ხნის წინ ავლაბარში ვცხოვრობ. ერთხელ ღამეა. კარებზე ბრახუნია. გავალე კარი და ვხედავ: ღვანან სამი გაუპარსავი უხეში. მეუბნებიან: აქ დოქტორი ცხოვრობს? — ჰო, მე ვარ. — აბა სასწრაფოდ ჩაიცვი. ქალი უნდა იმშობიაროს (ბატონი ლეონი უკვე იმათ აჯავრებდა ლაპარაკით). ვეუბნები, კაცო, მე ექიმი დოქტორი კი არა, ფილოლოგი ვარ. დოქტორი ხარ? — კი! — ჰო და მორჩი ახლა ბაზარი, ჩვენ ღრო მეტი არ არის. წავიშინე თავში ხელი. ერთმა იარაღი მომიღერა... შემეშინდა, რა მექნა, ჩავიცვი... მთელი აუდიტორია სულგანაბული ველოდებით შედეგს. ბატონმა ლეონმა რაღაც გრძელი პაუზა გააკეთა, უუუ-ავჟიჟინდით. ბატონი ლეონი კი იღიმება და გვეუბნება, რომ მივედი, საბედნიეროდ ქალი მომშობიარებული დაგვხვდა. ესა თქვა და თვითონ ისე ამოისუნთქა, თითქოს ეს-ესაა ის ქალი ამშობიარაო.

ერთხელ ლეონმა აუდიტორიაში ყური მოჰკრა ფეხბურთზე ჭორაობას. — კაცო, ეს რა უბედურებაა. მთელი ცხოვრება შეეწირე იმას, როგორმე ქართველებსა და სომხებს შევაყვარო ერთმანეთი. არადა, უყვართ ჩვენს ხალხებს ერთმანეთი. მარა რა გინდა, გამოვარდება ეს მესხი თუ სუპრიკიანი, ამ ფეხბურთის გამო სულ ირევა ყველაფერი. თვითონ ეს ფეხბურთელები მერე წავლენ რესტორანში და ქეიფობენ ხელგადახვეულები. სომხეთში ვიყავი ამას წინათ, იცით როგორ უყვართ მესხი? ვერ გავიგე რა? — მერე რა, პატივცემულო, ჩვენც ხომ გვიყვარს ოვივიანი, დალაქიანი და სხვები, ჩვენთან რომ თამაშობენ? საყვედურით მიცემული სტუდენტის ეს შენიშვნა საკმაოდ ესიამოვნა ბატონ ლეონს. მას სხვადასხვა ღროს მიაწერდნენ ზოგიერთ ანეკდოტს. თითქოს, ერთხელ სუფრაზე, ბატონი ლეონი მიმართავს ქალბატონს: თუ შეიძლება მომაწოდეთ, გეთაყვა, აი, ის, ის, ის, ქათმის წიხლი. (ბატონ ლეონს უყვარდა ხუმრობა და განსაკუთრებით ეს

იყო მისი პიროვნების ქართული ნაწილი. მას უყვარდა ქართული ხუმრობა, ქართულად ხუმრობა.

ბატონ ლეონთან გვაქვს დიფერენციალური ჩათვლა, ფაქტიურად გამოცდა. თუ ფრიადს ვერ მიიღებდი, ერთი თუმანი თვეში ნაკლები სტიპენდია გექნებოდა. ეს სტუდენტის ჯიბეს მაგრად დაარტყამდა. გამოცდაზე ვერ მივედი. მიცნობდა, რატომ არ არისო? — იკითხა ჩემზე. — ექსკუსიაზე წავიდა და სხვა დროს მოვაო, — მიახარეს ჩემმა მეგობრებმა. — აა, კნიაზი, დღეს არ ეცალა, არა? მაინც როდის ინებებს მისი აღმატებულება, თუ იცით? — არ ვიცითო. — ტყუილად თავი არ შეიწუხოს, მე მას აღარ მივიღებო. მივედი მეორე დღეს სახლში. ცხოვრობდა, ახლა რომ მეტრო „რუსთაველია“, იმის თავზე. დავრეკე კარზე, ბატონმა ლეონმა ჯაჭვით ცოტათი გააღო კარი. — რა გინდა, რას მოსულხარ, მე შენ არ მიგიღებ! და რომ ვიგრძენი კარი სრულად რომ უნდა მომიხუროს, ფეხი ჩავდგი კარებში და რაც შემეძლო დამტკბარი სახით ვეხვეწები მომისმინოს, მაგრამ ვინ გისმენს. არა, არა, რომ ნახა რომ ფეხს არ ვიღებ ადგილიდან — ახლავე მილიციას გამოუძახებო. კარგი 3 წუთი გრძელდება კარზე ჯახირ-ჯახუნი. ხვეწნის სიტყვებიდან როგორღაც ყური მოჰკრა ვუნდტის ხსენებას და... მოხდა სასწაული — რაო, რა თქვი? ვუნდტი? საიდან იცი შენ ვუნდტი, ახლავე შემოდი, ისე მიბრძანა, გეგონებოდათ პირიქით ვძალადობდით, ძალით არ შევედიოდი თითქოს. თურმე, გერმანიაში სწავლის დროს იგი გატაცებული იყო ვუნდტის „ხალხთა ფსიქოლოგიით“ და მეგობრობდა ვუნდტის მოწაფეებთან. თავისთავად რამხელა სიახლე და დიდი მოვლენა იყო ვუნდტის ფსიქოლოგია. აქვს თუ არა ფსიქოლოგია ამა თუ იმ ერს, ხალხს — ფსიქიკა? ფსიქიკა აქვს ინდივიდს, რომელსაც ან ეწყინება, ან ეტკინება, ან გაეხარდება. რანაირად შეიძლება ჰქონდეს შეგრძნების ტკივილი,

ფიზიოლოგიური განცდა, ვთქვათ, ქართველ ხალხს, მთლიანად? ასეთ შემთხვევაში გადატანითა — ხალხს ეწყინა, ხალხს ეტკინა. ფსიქიკის ნიშნების გადატანით... წამოდგომა რომ დავაპირე განაღდებული ხუთიანით, იმის მერე ვისაუბრეთ ერთი საათი, სხვათაშორის სომხური ლიტერატურის ისტორიაზეც (ინიციატორი მე ვიყავი) და ამიტომ ოვანეს თუმანიანის თუ ავეტიკ ისაკიანის შესახებ საუბარი მართლა სასიამოვნო გამოდგა.

ლეონ მელიქსეთ-ბეგი დიდი მეცნიერი გახლდათ, რომლის გახსენება ბევრს რასმეს გაგვახსენებს სომეხთა და ქართველთა ძმობის ისტორიიდან, დაგვაფიქრებს მომავალ ურთიერთობებზე. ახლა დიდოსტატ კონსტანტინე გამსახურდიას მოვუსმინოთ:

„საქართველოს უმამაცესი და უჭკვიანესი მეფეები, რომელნიც მართოდენ მეფეები როდი იყვნენ, არამედ თავკაცები ქართველი ხალხის ნაციონალურ განმათავისუფლებელი ბრძოლისა: ბაგრატ III და ბაგრატ IV, დავით აღმაშენებელი, გიორგი III და ჩვენი დიდი თამარი, ჩვენი ხალხის ტრაგიკული ისტორიის უკანასკნელი გმირი ერეკლე მეორე, მუდამ უდიდესი გულისხმიერებით ექცეოდნენ ჰაოსის შთამომავლებს.

არამართო ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი განამტკიცებდნენ ახალ დროში სომეხ-ქართველთა ნამდვილ შეძმობას, სომეხი ერის გენიამ წარმოშვა სამი შესანიშნავი მესიტყვე სომხური მწერლობისა: ოვანეს თუმანიანი, დერენიკ დემირჩიანი და ავეტიკ ისაკიანი, რომელთაც ნამდვილი, წრფელი სიყვარულით შეახსენეს ჩვენს ხალხებს: ქართლოს და ჰაოს ძმები რომ არიან“.

მიხეილ მესხი (1937-1991)

მიშა მესხი ЭТО ОГОНЬ (ანრდო ჟორდანია) და ჩაქრა იგი ცეცხლი მანათობელი საფეხბურთო კაშკაშისა, ახალგაზრდულობისა, მაგრამ არ ჩაქრა სინათლე ჩვენს გულებში. რას იზამ, ოდესმე მზეც კი დაიშრიტებაო, მხოლოდ ღმერთია უშრეტი იმედი მარადისობისა...

აი, სულ ახლაზან იყო, 80-ათასიან „დინამოს“ სტადიონზე 100 000 კაცი რომ გუგუნებდა. გაჭედილ სტადიონზე მესხისტების ტალღა გოლფსტრიმის დინებასავით გადაედინებოდა მეორე ტაიმში, ისევ მესხის „მხარეს“ რომ გადამსხდარიყვნენ. ფეხბურთის მატჩი რომ წააგო, აღარაფერი გრჩება. მაგრამ იყო უცნაური რამ. წაუგია თბილისის „დინამოს“, მაგრამ მესხის თამაშის არაჩვეულებრივობა ჩვენს მაყურებელს იმოდენა სიამოვნებას ანიჭებდა, დამარცხების განცდა არ ეტყობოდათ.

მე და მიშას ძალიან გვამსგავსებდნენ ერთმანეთთან გარეგნულად. ყველა ფოტოსურათი მიშასთან გადაღებული ზღვის პირას თუ „დინამოს“ საწვრთნელ ბაზაზე ადასტურებს, რომ ზუსტად ერთი სიმაღლისანი ვართ. მკითხველო, ცოტა მომითმინეთ და გაგეცინებათ, თორემ ჩემი გარეგნობა რა საინტერესოა.

1970 წლის აგვისტო. მატარებლით მივემგზავრებით ქობულეთში — მიშა თავისი ნორჩი აღსაზრდელ ფეხბურთელთა გუნდით „ავაზათი“, პროფესორი ვენორი ქვაჩახია, კინორეჟისორი რეზო ხუნწარია და მე. დავბანაკდით. საქმესთან ერთად ზღვაში ვბანაობთ და ფეხბურთსაც ვთამაშობთ. რეზო ხუნწარიამ თავის სოფელში ნოსირში გადარეკა — ხვალ ჩამოვალთო მიშა მესხი, ვენორი ქვაჩახია... და ტელეფონში სიხარულის კივილმა შეაწყვეტინა რეზოს დანარჩენების

ჩამოთვლა, ჩემი გვარ-სახელიც... გავემგზავრეთ სამეგრელო-ში. იმავე სოფელში მიშას თხოვნით ჯერ გიგლას (ფირცხალავას) წყარო მოვინახულოთ. გზაში მოვილაპარაკეთ, რაკი რამდენიმეს უკვე შევეშალებთ ერთმანეთში ქობულეთში, მოდი, მე ვიქნებოდი მიშა მესხი და მიშა მესხი კი — დოცენტი გოგუაძე. ჩვენ ბურთიც თან გვქონდა და საფეხბურთოდაც ვიყავით გადაცმული. მშვენივრად თამაშობდა ვენორი. გზაში კი გვითხრა რეზომ, გაგიჟდნენ — მესხი ჩამოდიხსო, მთელი სოფელი შეიყრებოდაო... რეზოს ეზოში ხალიჩასავით სწორი მინდორი მართლა აღვიძრავდა ფეხბურთის თამაშის მადას. ხალხი საგრძნობლად იყო. მასპინძლების კითხვაზე — ფეხბურთს თუ ითამაშებთო, რა თქმა უნდაო და ტრუსებში გამოვცხადდით იმ წუთსავე. წარვსდექით მართლა ასე: მე — მიშა, მიშამ კი გაუცნობლად ჩამოართვა იქ მყოფთ ხელი — დოცენტი გოგუაძე! იქ ბიჭებთან ერთად გავნაწილდით ორ გუნდად, ორი პატარა კარით. დავიწყეთ თამაში, ბურთი მივიღე, ადგილობრივი ბიჭები ვერ მეკარებიან, არ შევრცხვეთ მესხთანო. მაგრამ აფიორამ არ დააყოვნა და მალე გამითამაშდნენ. ბურთი მიიღო ერთ ხანს პასიურად მდგომმა „დოცენტმა გოგუაძემ“ და რომ იტყვიან აიწყვიტა — არამართო საფეხბურთო, საცირკო ნომრებიც ჩაატარა, ბურთი უკან მოსდევდა მონუსხული. ქალები ლოყებს იხოკავდნენ — დედა, დედა, მესხი, ეტყობა, დღეს არ ინდომებს (ეს ჩემზე), მაგრამ ნახეთ, ნახეთ ის დოცენტი გოგუაძე რას თამაშობსო... გავიდა კარგა ხანი. მე უკვე თსუ-ს პრორექტორი ვარ, სპორტსმენებთან რაღაც შეხვედრა გვაქვს უნივერსიტეტის 93-ე აუდიტორიაში. იქ არის უკვე ჭარმაგი მიშაც. მე ეს ისტორია მოვყევი. მიშამ გულიანად იცინა. ჰკითხეს, — ზუსტად ასე იყო? — კი მაგრამ, „დოცენტი გოგუაძეზე“ ნაკლებად არც „მიშა მესხს“ უთამაშნია იმ დღესო, — იხუმრა მიშამ. ისე ვიცინეთ, ვითომ სულ ვიქნებოდით ამ ქვეყანაზე...

ერთხელ ნახალოვკაში ვქეიფობთ მიშას მეგობრებთან. იქ იყო ზაურ კალოევიც და ის ბიჭიც, ახლა უკვე კაცი, რომელმაც მიშას ყმაწვილკაცობაში ჭიდაობის დროს ხელი მოსტეხა, რის გამოც იგი ჭიდაობის მაგივრად ფეხბურთს გაჰყვა. ჩვენ შევსვით იმ ყმაწვილკაცის სადღეგრძელო, მაღლობა გადავუხადეთ. მიშა ჭიდაობას რომ გაჰყოლოდა, დიდი ფეხბურთელი არ გვეყოლებოდაო. ვილაცამ იკითხა, ფეხი რომ მოეტეხათ? — მაშინ დოქტორი გახდებოდა, მაგრამ მეტის მოტეხა აღარ იკითხოთ, — თქვა ვენორმა.

მიშა მესხი უნიკალური ხასიათის კაცი იყო. ერთხელ კეითხე — მიშა, შენზე ამბობენ, ცოტა მეტს რომ შრომობდეს მოედანზე, მაშინ მსოფლიოში ვერავენ შეედრებოდაო. — რა, იცი, — მეუბნება, — მე ხშირად მესმოდა ეს საყვედური. ვგრძნობდი, რომ ეს ასე არაა, სიზარმაცით არ იყო ეს გამოწვეული. მე ვცადე ერთი-ორჯერ (დაასახელა ორიოდ მშრომელი ფეხბურთელის გვარი) იმათსავით მემუშავა, მაგრამ არაფერი გამომივიდა... და მართლაც-და, მიშას აფეთქება მოედანზე, ეტყობა, მუზის კარნახით ხდებოდა. მატარებელში, ქობულეთში რომ მივიდიოდით (ჯერ კიდევ თამაშობდა „დინამოში“), მეკითხება: — შენი აზრით, მე უფრო მაგარი ვარ, თუ სლავა? — პასუხი დავუყოვნე. — იცი რა, მიშა, მე მაინც მგონია, რომ სლავას ტიპი განმეორდება ფეხბურთში, მიშასი არა. — არა, არა. სლავა ჩემზე მაგარია. ჭირიანი პროფესორი თუ გეტყვის, ის პროფესორი ჩემზე მაგარიო? მიშას რაინდული ჭკუა და ღირსება ჰქონდა.

მიშა ყველა ფენის საზოგადოებას უყვარდა. განსაკუთრებით შემოქმედებით და სამეცნიერო ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან ეამაყებოდა სიახლოვე. მისი ყველაზე ახლო მეგობარ-მასწავლებელი იყო ვენორი ქვაჩხია. მეგობრობდნენ მასთან ეროსი მანჯგალაძე, ელგუჯა ამაშუკელი და სხვები. ბევრი მათგანი ახლაც ცოცხალია, ღიდხანს აცოცხლოს ღმერთმა!

ქართული საფეხბურთო ასპარეზობა ჩვენი ხალხისთვის მეტია, ვიდრე ვიწროდ გაგებული სპორტი. ეს ჩვენი ხალხის არამარტო მოტორულ-ფიზიკური ნიჭის გამომხატველია, მასში მოქმედი ჭკუა-ზნეობაა განსაზიერებული. ამიტომაცაა, რომ ქართული ფეხბურთის აღმზრდელ-აღზრდილთა კოპორტა ჩვენი ერის სიამაყეს წარმოადგენს. ანდრო ჟორდანია, ნოდარ ახალკაცი, ბორის პაიჭაძე, მიშა მესხი, სლავა მეტრეველი, დავით ყიფიანი... ქართული კულტურის პანთეონს ამშვენებენ.

შალვა ნუცუბიძე (1988-1969)

ცას მიბჯენილი მზერით

ყოველ გონიერს აჯადოვებდა ბატონი შალვა ოქროპირი. ეს იყო მეტაფიზიკის ფიზიკურად ხილვის, პლასტიკის უნიკალური განსახიერება. ზევით ასწევდა მზერას — რაღაც-ნაირი ღიმილის გამომეტყველებით ემზადებოდა ცისკენ სალაშქროდ. იგი არ იყო ციური ჭეშმარიტების ასკეტური შუამავალი, ღვთის სახელით მრევლს რომ ამშვიდებს. იგი ქვევიდან ზევით მიემართებოდა როგორც ტიტანი, მაგრამ არა საუფლოს შესამუსრად, არამედ უზენაესთან საზიარებლად. იგი ამირანის ჯიშისა იყო, სულის მიწიერი ბორკილების მსხვრევის ხმა ისმოდა მის მძლავრსა და მღერად ხმაში. სული ჩაჭედილია მძიმე მატერიაში, ამ მძიმე ხვეულებიდან მის გამოსათავისუფლებლად ტიტანური ძალა და პრომეთეული ჭკუაა საჭირო. ამიტომაც მისი სიტყვა არ იყო გაბმული და უცვლელი ტონალობისა... ხან უეცრად შეჩერდებოდა მეხთატეხა და უზარმაზარი აუდიტორია სუნთქვაშეკრული ისმენდა ცის კაცის ჩურჩულს, თითქოს უფსკრულის პირას უნდა გაატაროსო თავისი სამწყსო.

იგი სულით, ზორციტ ქრისტიანი იყო. მაგრამ ჰქონდა მას იმგვარიც, ძველ ელინებს რომ ამკობდა. რაღაც იყო მასში ერეტიკულიც. ალბათ, ამიტომაც ხდიდა იგი ქრისტიანული მისტიკის, ერეტიკული მისტიკის წყაროდ „არეოპაგიტულ კორპუსს“. ეს თხზულებანი იყო მისთვის არა ოდენ კვლევის საგანი, არამედ მისი სულიერი სარკე, ორთოდოქსიაზე, სქოლასტიკაზე მეტი რომ არის ინდივიდუალურ-მისტიკური, შემოქმედებითი სწრაფვა ღმერთისაკენ. „მთავარი ესთეტიკური აზრი — ესაა შტურმი ცისა ქვეყნიერების საღიდეblად“ (შ. ნუცუბიძე).

არეოპაგიტიკა ღმერთის აღწერის შეუძლებლობას ქადაგებს (აპოფატიკური თეოლოგია): ერთარსება ღმერთი, წმინდა სამება არ მიიწვდომება სიტყვით, აზრით. ეს ისაა, რომლის „...არცა გამოთქმა, არცა მოგონებაა შესაძლებელი“. და მიუხედავად ამ წინასწარი განაცხადისა („საღმრთოთა სახელთათვის“). თითქოს ფარ-ხმალი რომ უნდა დაყაროს შემეცნებამ, ესაა დაუოკებელი წყურვილის ნიმუში – ავიდეს ცის კიბეზე, ისწრაფოს ღმრთისკენ მისგან მომავალი სინათლის აღსაწერად. ამიტომ პეტრე იბერიელის (ფსევდო დიონისე არეოპაგელის) თხზულება არ არის სქოლასტიკური (თუმცა, ზოგიერთი ავტორი მაინც თვლიდა მას სქოლასტიკურად). იგი, თავისი ბუნებით, ზესწრაფვით არ პასუხობს ცნობილი სქოლასტიკოსის პეტრე დამიანის თეზისს – „ფილოსოფია არის ღვთისმეტყველების მსახური“. ამიტომაცაა, რომ ბატონი შალვა მასში ხედავს ერეტიკულ-შემოქმედებით, თეოლოგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების კლასიკურ ნიმუშს.

არავეინ დაიტრაბახოს, თვით ბატონმა შალვამაც, ახსნას ამ საიდუმლოების საიდუმლოება. ესე იგი, ვინმემ ლოგიკის ენაზე გვითხრას, როგორ იპოვნა მან არეოპაგიტული წიგნების ნამდვილი ავტორი, რომელსაც, როგორც თავად ბატონი შალვა იტყოდა, ისტორიამ საბურველი წააფარა. ამგვარი აღმოჩენებისათვის მეცნიერებას არავითარი მეთოდ-აპარატურა არ მოეპოვება, ეს არის ისეთივე აუხსნელი-აუწერელი, როგორც პროცესი მისტიკისა. ეს შეეძლო მხოლოდ განსაკუთრებულ ინტუიციას, რაღაც იმდაგვარს, სწამარი რომ გაუცხადდება კაცს.

ბატონი შალვას მეცნიერული მოძღვრება აღმოსავლური რენესანსის შესახებ საოცარი სიუჟეტისაა (არ მინდა ვთქვა, საინტერესო სქემა აქვსო). არეოპაგიტიკამ შთანთქა და გადაადნო პირველი საუკუნეებიდან VI-მდე მოყოლებული თეოლოგიური აზროვნების უმნიშვნელოვანესი მიღწევები. ხოლო

შემდეგ იგი იქცა ქვაკუთხედად შუასაუკუნეობრივი ერეტიკული (შემოქმედებითი აზროვნების, როგორც წარწყმედა-ნარევი-მიწიერთან ნაზიარევი) აზროვნების უმშვენიერეს ქრისტიანულ ძეგლად, მთელი შუასაუკუნეების, რენესანსისა კენ მიმავალ მოძღვრებათა საფუძვლად (იოანე სკოტ ერიუგენა, ეკპარტი, კუზანელი, პიკო დელა მირანდოლა...).

შ. ნუტუბიძის კონცეფციით აღმოსავლური რენესანსი არსებითად, მსოფლმხედველობრივად, დაემყარა პეტრე იბერიელის თხზულებებს – გენიალური არეოპაგოტიკულ წიგნებში ჩამოყალიბებულს. ეს აღმოჩენა მეტისმეტად მოეფერა ქართულ თავმოყვარეობას. ეს დიდად საამაყო ფაქტია, რომელსაც, როგორც წესი, პირველი უნდობლობა ქართველებმა გამოუცხადეს. ბატონი შალვას ამ დიდებულ კონცეფციას (იშვიათი გამონაკლისის გარდა) მხარს უჭერდა არა მხოლოდ თავკაცობა ქართველოლოგებისა, არამედ მისი მოკვდავი დამწყები წევრებიც.

ბატონი შალვა ხანდახან მარტინ ჰაიდეგერს ასე მოიხსენიებდა: „მარტინა ჰაიდეგერი“... ეს იყო ამონაკვესით ნათქვამი, – ევროპის, გერმანიის შუაგულში მოაზროვნე თუ მეტს გააკეთებს, თავის შესაძლებლობაზე მეტად თუ დაფასდება და არა ნაკლებად.... ბატონმა შალვამ, ბევრის გარემოების გამო კავკასიონის კლდეზე მიჯაჭულმა, დიდი მეცნიერული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა, მაგრამ რომ არა ჯაჭვები,... ნახავდა „მარტინა ჰაიდეგერი“ (ამ ფსიქოლოგიურ მომენტს ყურადღება მიაპყრო აწ განსვენებულმა პროფესორმა ვენორ ქვაჩაზიამ). თავად განსაჯეთ, რა საოცარი ხვედრი აქვს: „ვეფხისტყაოსანს“ ფაქტიურად ციხეში თარგმნის: ციხე და სტალინის კაბინეტი კრემლში, მეგობრული მუსაიფი და სტალინის ფაქტიური რედაქტორული დახმარება! კრემლი და ციხე, რომლის გასაღები, ქვეყნის დიდმპყრობელს უდევს ჯიბეში. კაი მარშრუტია. კლასიკური თემაა დიდი დრამა-

ტურგიისათვის! ეს ცხოვრებაში, მეცნიერულ აზროვნებაში?! მისტიკისა და ერესის ისტორიას რომ ანალიზებდა, ხშირად უხდებოდა მარქსიზმის კლასიკოსების ციტატა აეფარებინა წინ. რას იზამ, ამ ჯაჭვებსაც გაუძლო ბატონმა შალვამ.

ბატონი შალვა აღმოსავლური რენესანსის თეორიის ფუძემდებელია. არც ისე დიდი ხანია დაიწყო ამ თეორიისა და თვით ბატონი შალვას ღვაწლის დაფასების რენესანსიც. 1971 წელს პატარა, 18-წუთიანი სატელევიზიო დოკუმენტური ფილმი შეიქმნა – „შალვა ნუცუბიძე“. ამ ფილმსაც შალვას ბედი-მღევარი დასდევდა. ამოჰყარეს ბევრი კარგი დეტალ-ეპიზოდი და კინალამ თვით ბატონი შალვა ამოაკლეს მას. რომ არა რეზო ჩხეიძის ჩვეული რაინდობა, ვერას უშველიდა ავტორთა თავგამოდება.

ხშირი იყო შალვა ნუცუბიძის მის მიერვე დაარსებული უნივერსიტეტიდან გაძევება. მაგრამ, ასე თუ ისე, ხანდახან ხერხდებოდა მისი მიწვევაც იმ კაცების წყალობით, რომლებიც მაინც არ ამოსწყდებიან, თუმცა მაშინ, შალვა ნუცუბიძისადმი დიდი სიმპათიების გამო სახელის ნაცვლად ან სამსახურის, ან რანგის დაკარგვა ელოდა ნებისმიერს, ამას ახალგაზრდობის საფიქრელად ვამბობ!

შალვა ნუცუბიძე გერმანიაში მოღვაწეობის დროს სიამაყით აცხადებდა: მე ღავიბადე ფარცხანაყანევში. (ისე, როგორც კონსტანტინე გამსახურდია იგონებს თავის თავზე – პატარა მდინარისპირელი როგორ ეჯიბრებოდა ლენინ-გრადის უნივერსიტეტში ნევისპირელებს, ევროპაში კი – სხვა დიდ მდინარისპირელებს). ეს გახლავთ ის განცხადება, რომ ტალანტის ცვარი ციდან მოდის, მას არ ანაწილებს არც იმპერიის, არც დიდი ქალაქების ლოგიკა. ეს ის საზეიმო ჭეშმარიტებაა, მწყემსი ბიჭი რომ იქცევა თავის ხალხის ღვთაებრივ წინამძღოლად – ღავით წინასწარმეტყველად.

შეუდარებელი იყო ბატონი შალვა-პოლემისტი. რა არ

უწყობდა მას ხელს საამისოდ! მაგრამ ეს იყო კეთილშობილი მოასპარეზე, მეტოქისადმი რაინდული გრძნობით აღსავსე. ერთი თქმულების ასოციაცია ამეკვიატა ამასთან დაკავშირებით: ალექსანდრე მაკედონელს უზარმაზარი ძალის გამოუგზავნეს ინდოეთიდან საჩუქრად. დაინტერესდა იმპერატორი — რის შნო და მარიფათი აქვსო ინდოელ გოლიათს. გამოუყვანეს მგელი — ზედაც არ შეხედა, დათვი — არც ის გახდა ყურადღების ღირსი. გამოუყვანეს ლომი და გაიმართა ასპარეზი... დააკვირდით ბატონი შალვას თხზულებებს! მას იდეოლოგიის სახელით ესეოდა ავი მწერების გუნდი. სახელს არ არქმევდა მათ. სატანის ჭინკებს სატირის ცეცხლს წაუკიდებდა. აუდიტორიაში კი ერთი კალამბურის მათრახს დაუტრიალებდა მათ. იგი ეკამათებოდა მხოლოდ ღირსეულ მეტოქეს. მწვავე პოლემიკა ჰქონდა ბატონ კორნელი კეკელიძესთან. მახსოვს, მეცნიერებათა აკადემიაში მოიწვიეს სასწრაფო სამეცნიერო სხდომა — ბატონი კორნელის მოხსენებაა... აღმოჩენა ევაგრე პონტოელის (ქართველის) შესახებ. მოხსენების შემდეგ გამოდის ბატონი შალვა (წინასწარვე იგრძნობა და იცნობა, რომ იგი მწვავე ოპონენტი იქნება): — ბატონებო, კორნელი კეკელიძე (პაუზა) არათუ ქართული კულტურის მკვლევარია, არამედ (პაუზა) იგი (პაუზა) თვითონაა ქართული კულტურა...

წელს XX საუკუნის აზრის მესაძირკველების, ბატონი შალვა ნუცუბიძისა და ბატონი სერგი დანელიას დაბადების ასი წლისთავი ვიზიემეთ. მათი ურთიერთობა იყო რაინდული პოლემიკის ჩაუქრობელი ასპარეზობა. როდესაც ბატონმა შალვამ გაიგო ბატონი სერგის ულამაზესი სიკვდილის შესახებ (იგი უნივერსიტეტის აუდიტორიაში ოპონენტობის დროს, რეცენზიის კითხვის დროს გარდაიცვალა), გაფითრდა, მჯილი მკერდში ჩაირტყა — „ჩემი სერგია, ჩემი სერგია!“ და შეიმშრალა ძმობის ცრემლები. (1963 წ.)

ზაალ (ზალიკო) ჟვანია (1932-1977)

— ზალიკო, ფართოეკრანიან ფილმს ვიღებ და მინდა გიორგი სააკაძის როლი შემოგთავაზო.

— რავა, ხორავა აღარ მოგწონს?

— რავა არ მომწონს, მაგრამ ენახოთ, რომელი აჯობებთ. შენც ისეთივე „ზღოროვი“ ხარ, ხმალი ძალიან დაგშვენდებოდა.

— აი, ჩემი ხმალიო, — აიღო კალამი და „თბილისის უნივერსიტეტის“ მორიგი ნომრის ჩაშვებას ხელი მოაწერა — ზ. ჟვანია.

ვიცინეთ ბერი.

„თბილისის უნივერსიტეტის“ რედაქციას რომ ოთახი უკავია, იმოდენა კარავი დაგვქონდა მთაში ზურგით. გავეშლიდით და ოთხი ან ექვსი კაცი ვეტეოდით. აქ ხშირად ისხდნენ, ზოგნი იდგნენ. მაგალითად, ისხდნენ თენგიზ ბუაჩიძე, ლევან მენაბდე, ლავანდა კანკავა... ვიდექით: ცხონებული იურა ჯაფარიძე, ვახუშტი კოტეტიშვილი, მე და სხვები.

— რა მიკვირს, იცით ამ გაზეთის რომ ეშინიათ ჩვენს პროფესორებს, „პრავდის“ ისე არ ეშინიათ. გაზეთი „კომუნისტი“ ოთხჯერ დიდი ფორმატით ყოველდღე გამოდის, 700 ათასი ცალი ვრცელდებოდა რესპუბლიკაში. აქ რომ მოგაქვს ეს შენი წერილი, წადი ძმაო, წაიღე „კომუნისტი“, — უთხრა ერთხელ ერთმა ენაკვიმატმა მეორეს. — რატომ, შენ გგონია მე სიცრუე მოვიტანე, იქ რომ მაგზავნი? თაობები წავლენ, „უნივერსიტეტის გაზეთი“ კი დარჩება რელიკვიად, რომელსაც სიამოვნებით ჩაუჯდებიან გარდასულ დროთა მასაებლები. მაგრამ იმ დროს მაინც ყველგან არსებობდა არამართო პოლიტიკური ცენზურა,

არსებობდა სტილური დოგმატიზმი. არამარტო მარქსიზმის მიმართ ჰყავდა სახელმწიფოს ყარაული. გაზეთს ორიგინალობა არ ეთვლებოდა კარგ ტონად.

— ყელში მაქვს ამოსული ეს შაბლონი, ყველაფერი დაითამაჷ, ყველაფერი ყველაფერს ჰგავს და არაფერს..., — შემომჩივლა ერთხელ ზალიკომ.

მეორე დღეს გვერდნახვერიანი (გადაბეჭდილი) ფსიქოლოგიური ეტიუდი მოუუტანე სათაურით — „ტრაბახი“. სტანდარტული წარმოდგენით რედაქტორი შემეკითხებოდა, რა არის ეს, ფელეტონი თუ არის, ვის ტრაბახზეა ლაპარაკი? აქსენტის თუ თეოფილეს ამბავია აღწერილი? ყოველ შემთხვევაში, გაზეთში ასეთი ჟანრი არ მუშაობდა. ზალიკომ წაიკითხა და გადაიხარხარა. მეორე დღეს ვხედავ ერთ ნაცნობ ტრაბახა ღოცენტს წაუკითხავს და სიცილით გადამკოცნა. წაუკითხე შენი „ტრაბახი“ — კაცო, ვერ ვიტან ტრაბახა ადამიანებს, ისე ბევრი იცნობს თავის თავს მასში.... ეს ხდება 1974 წელს. გავიდა რამდენიმე დღე. გაზეთი ყოველკვირეულია. ზალიკო მხვდება „ტრაბახის“ შთაბეჭდილების ანაბეჭდი ღიმილით: — რას შვრები, არ მოიტან რამეს?

დაიბეჭდა „შური“. შურიანებმა თქვეს: — რა კარგად დაგიწერია, ვერ ვიტან შურიანებსო. უშურნებლებმა თქვეს: რას ერჩი მაგ შურიანებს. რატომღაც მაინც არ ეჭაშნიკათ ახალგაზრდა ღოცენტის ეს მეტიჩრობა? (მაშინ 34 წლისა ვიყავი, თანამედროვე დროით ღრმა პენსიონერის ასაკისა).

ზალიკოს ვკითხე, — რამე ხომ არ გაწყენინეს? არა, ზოგს მოსწონს... ის აღარ მითხრა, ზოგს რომარაო. არ უყვარდა საწყენი ამბის მოტანა. — ვინც რა უნდა თქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო, შენ მოიტანე, დაბეჭდვა ჩემზე იყოს... ცუნამი წინაა.

იბეჭდება პატარა წერილი ღიდი სათაურით: „ფილოსოფოსობა და ფილოსოფიამტოდნეობა“. აზრი ასეთია: ფილოსო-

ფოსი თუ ხარ, შენი აზრი, შენი სტილი, შენი სუნთქვა უნდა ჰქონდეს აზრს, თორემ იმან რა თქვა, ამან რა თქვა, ეს რა ფილოსოფოსობაა. ჩაყარო ტომარაში ბრძენი ხალხის გამონათქვამები, ამას ბიბლიოთეკარიც გააკეთებს. მოკლედ, ტრადიციული პროფესორული ფილოსოფიათმცოდნეობა ყალყზე დადგა. ამბობდე ბრძენი პლატონის ბრძნულ აზრს ისე, რომ სიბრძნის არაფერი გცხიაო, — ეტკინათ ეს ბევრს. (ცხადია, მე ფილოსოფიის ისტორიას როგორც დარგს, არ ვეხეობდი). მოკლედ, მოვთხოვე ფილოსოფოსებს — გახდით სოკრატე, პლატონი, შოპენჰაუერი... აქ იდეოლოგიას გვერდი ავუარე, მაგრამ არსებობდა და ახლაც არსებობს შტამპის მონობა.

თავი რომ არ მოგაწყინოთ. დამწკრივდა ფილოსოფიის ფაკულტეტიდან სამი პროფესორი და შევიდნენ რექტორთან, აკადემიკოს ილია ვეკუასთან. გული იჯერეს თავხედი დოცენტის ლანძღვით. — რა არის ეს, რანაირად წერს, ვის ასწავლის ეს ჭკუას?! — მერე რექტორმა ზალიკოს დაუძახა. პროფესორებმა ჩემი „შემკობა“ განაგრძეს. მართალია, ზალიკოს ესენი არც მოუყოლია, მაგრამ ერთობ აჭრილ გუნებაზე გამოვიდა რექტორის კაბინეტიდან — აღშფოთებულ-აღფრთოვანებული. აღშფოთება — ფილოსოფოსებს, აღფრთოვანება — მათემატიკოსს, რექტორს ეკუთვნოდა.

ვეკუამ საკმაოდ კულტურულად შეჯორა ჭეშმარიტების მაძიებელი ფილოსოფოსები.

— მე იმ წერილში ვერანაირი იდეოლოგიური გადახვევა ვერ ვნახე. თუ ახლა ახალგაზრდა კაცს თავისი აზრი და შეხედულება აქვს, ამას ჩვენ ვერ ავუკრძალავთ. თუ თქვენ არ ეთანხმებით, დაწერეთ — რაში არ ეთანხმებით და დაგიბეჭდავს ბატონი ზაალი, — უთხრა რექტორმა.

— რას აპირებენ თუ იცი, ზალიკო, მოგიტანენ წერილს?

— ხომ არ გაგიჟდი, მაგენმა წერა რომ იცოდნენ, ვეკუასთან შეიპარებოდნენ? არ ელოდნენ, თუ რექტორი მათ საიდუმ-

ლო საჩივარს არასაიდუმლოდ უქცევდა. აწურული გაიპარნენ.

— ეს კარგი, ჩემო ზალიკო, მაგრამ ახლა ნუ გადაიმტერებ მაგ პროფესორებს, იცი, მაგათ როგორი კულები აქვთ დიდ მაფიასთან? შენ ახლა ბინა უნდა მიიღო, თუ კაცი ხარ, სადარდებელი არ გამიხადო.

— არა, რექტორმაც მითხრა, ესენი რომ გამოუშვა, მთლად ნუ გადაიმტერებ მაგათო... მაგრამ, ჩემო ვახტანგ, შენ მაგას ნუ სწუხარ.

— არა, არა, თუ ძმა ხარ, ყოველთვის ცოტნე დადიანობა არ გამოვა. მოკლედ, იმდენი შემიჩნდა თვითონ, რომ მიმატანიხა ახალი წერილი სათაურით: „რატომ არის ორიგინალობა გამღიზიანებელი?“

მე ბოდიში უნდა მოვიხადო მკითხველის წინაშე, რომ აქ ჩემს შესახებ მეტი მომივიდა. მაგრამ ზალიკოს თანამოაზრეობამ, თანადგომამ ბევრს მისცა აზრის გათამამების სტიმული. დიახ, ასეთი პატარა გაზეთიდან ხშირად იწყებოდა დიდი სიმართლე. ზალიკო იყო ვაჟკაცი, ადამიანის სიყვარულის ნიჭი ჰქონდა, ამიტომაც უყვარდა იგი მთელ უნივერსიტეტს.

ძნელა დასახელო თანამედროვეობის ისტორიკოსი, რომელსაც ასე თავდავიწყებით უყვარდა საქართველოს ისტორია და ასე შეაყვარა იგი არა მხოლოდ სტუდენტებს, არამედ ხალხის ფართო ფენებს. ხშირად ჩამოგიგდებდნენ სიტყვას ცოტა ხნის წინათ ეჭიმები, ინჟინრები, მძღოლები, დალაქები, დიასახლიხები... საქართველოს დიდ მეფეებზე, მის ომებზე... – საიდან იცით ყოველივე ეს? – რომ გეკითხათ, – „უქარქაშო ხმლებიდან“, – მიიღებდით პასუხს. ზოგმა ისტორიკოსმა ტუჩი აიბზუა, პოპულარულობას აკადემიზმი სჯობიაო. ბატონი ლევანი აკადემიზმის პრინციპს იცავდა კვლევის პროცესში. მაგრამ „უქარქაშო ხმლები“ მეცნიერული მონაპოვრის მწერლური გაშუქებაა, რომელსაც არქივის მტვერისაგან განსხვავებით ცინცხალი ინტერესი აქვს. ემოციური მიმართება თავისი ქვეყნის წარსულისადმი ამ გულგამომშრალი ცივილიზაციის ეპოქაში იშვიათ მუხტს ანიჭებდა ახლა უკვე ქრობად ეროვნულ გრძნობებს. ამ მხრივ ლევან სანიკიძის დამსახურება პატრიოტულ-პედაგოგიური თვალსაზრისით უნიკალურია.

ლევან სანიკიძე მწერალი, მოაზროვნე ისტორიკოსია, თავისი ქვეყნის საუკუნეთა მცველია, იგი ფხიზლად დარაჯობს თავისი ქვეყნის წარსულს კოსმოპოლიტიკების შემოსევებისაგან.

გაი, რომ ხორციელად მიგვატოვა ამა ქვეყნად. წინასწარმეტყველნი ამბობდნენ, – ქვეყნიერების ბოლო ჟამის წინა დრო საოცრად სწრაფად გარბისო. ნუთუ, მართლა მოგვიკაკუნა კარებზე უფალმა? უფლის ნებას ჩვენ ვერ გადავალთ, რამეთუ ამ წარმავალ ქვეყანას ის მარადიული ქვეყანა აღემატება, რომელსაც სასუფეველი, ზესთასოფელი ჰქვია. ისტორიის ეს საზრისი იყო ბატონი ლევანის მუდ-

მივი თემა. ეს საკითხი დიდ სიფაქიზეს მოითხოვს. მისი წამალი ისეთი ნიჭიერებაა, ლევანს რომ ჰქონდა მომადლებული. „მოკვდებოდა აბა რას იზამდა, შე კაცო, აბა ცას ხომ არ გამოეკრებოდა“, ჰქონდა მას ერთ-ერთ ქუთათურ ხუმრობაში მეტად სასაცილო სიუჟეტის კონტექსტში. ლევანი და წუწუნი ერთად არავის უნახავს. მისი სასიცოცხლო პრინციპი ასე ჟღერდა — „სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა“.

ქუთათური ხასიათი მკვებავია ქართული ეროვნული ხასიათისა. კარგა ხანია, რაც კოსმოპოლიტიზმი ღრღნის ქართულ სულსა და გულს; ქართველს ვეღარც მიაღწევს და ვეღარც გაარჩევ ვინმესაგან, თუ მართლა ასეთი კოსმოპოლიტურ ტიკინებად გადაიქცევიან ხალხები. ჩვენ თუ შეგვრჩა სისხლი, ძალა ვიხსნათ კულტურის ტრადიციები ველური ცივილიზაციისაგან, მაშინ ღირს კიდევ ცხოვრება ამა ქვეყნად. ყოველი ერი ღვთაებრივი ინდივიდუალობა უნდა იყოს და არა ნარეცხი ნაწილი მსოფლიო ოკეანისა. ლევანი ბრძლვინავდა ბოლო ჟამის წამლეკავი ურჯულოებისაგან. ლეკიანობას გავუძელებით, რადგან ლეკები ხალხი იყო, მათთან მტრობაც გექონდა, მეგობრებადაც შეეძლებოდა ყოფნა, სხვადასხვა რჯულისანი ვიყავით, მაგრამ ჩვენ ახლა ურჯულობა გვებრძვის, ყოველგვარი რჯულისა და ზნეკეთილობის მტერი. ლევანს აშფოთებდა მტერი, რომელსაც ვერ ხედავ — ვის მოუქნიო ხმალი, ან ხმალი რაღად გინდა ან მისი ქარქაში. მაგრამ, ჩემო ლევან, დინოზავრები გადაშენდებიან, ქართველები კი გადარჩებიან. ლევან სანიკიძის საქართველო არ გადაშენდება.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ლევანს, ქუთათური ხასიათის გამომხატველ წარმომადგენელს, ბადალი არა ჰყავს. პირველად იგი გავიცანი ქუთაისში შესანიშნავ ინტელიგენტის გივი მეფისაშვილის ოჯახში ამ ორმოცი წლის წინათ.

აქ იყვნენ აკადემიკოსი გიორგი ჯიბლაძე, ესთეტიკის კათედრის წარმომადგენლები აკაკი ჩხარტიშვილი, ნიკოლოზ ჯაში, ანზორ ტყემალაძე და სხვ. ბატონ ლევანს სუფრის ერთ წევრთან კამათი მოუვიდა საბჭოთა ოპტიმიზმის გამო ეროვნული ნიჰილიზმის ხარჯზე. მთლად ვერც დავაკონკრეტებ იმ სიტუაციას და ეს არცაა საჭირო. საჭიროა იმის არდავიწყება, რომ ლევანი პირგამეხებული დაუხვდა და დაუხვდებოდა წინ ყველას, ვინც ქართველობას.. ქართველებს ჰაიჰარად შემოჰხედავდა.

ლევანი ფართო თვალსაწიერის მეცნიერი გახლდათ. იგი წლების მანძილზე ხელმძღვანელობდა მსოფლიო ისტორიის კათედრას. უყვარდა და უხდებოდა სუფრაზე ლათინური ფრთოსანი სიტყვების ციტირება ლათინურად: „კვო უსკვე ტანდემ აბუტერე კატილინა, პაციენცია ნოსტრა“. ამას რომ იტყოდა, მარჯვენა ხელს მარცხენა მხარეს მკერდზე რომელი სენატორივით მიიტანდა და თვითონ მართლა რომელი პატრიციუსი გეგონებოდათ. რაც შეეხება მსოფლიო ისტორიის ცოდნას, იგი გარკვეული აზრით, აუცილებელია — საქართველო შეადარო დანარჩენს ანუ არასაქართველოს — ჩვენ რომ გავიგოთ, თუ რას უდრის ქვეყანა ჩვენი. მე არ შევეხები და არც მაქვს იმის კომპეტენცია, შევაფასო ბატონი ლევანის ისტორიული ნარკვევები საბერძნეთისა და რომის ისტორიიდან. მაგრამ ის კი ყველას შეგვიძლია ვთქვათ, ჩვენმა ახალგაზრდობამ და ძველგაზრდობამაც უნდა განაახლოს კლასიკური განათლება. ცოდნა მაკედონელსა თუ ცეზარზე. ლევანი ყოველთვის მაღალინტელექტუალურ საქმეს აკეთებდა და განმანათლებელი კაცი იყო.

ქართული სუფრა და ლევან სანიკიძე კარგი სადოქტორო დისერტაციისა ანდა კარგი მხატვრულ-ეთნოგრაფიული ფილმის თემაც იქნებოდა. ბატონი ლევანი, ცხადია, განთქმული ქართველი თამაღების სიას ამშვენებს.

ლევანი ღვინოს, რომ იტყვიან, კარგად სვამდა. ღვინო ათბობდა და არ ათრობდა. სიტყვა აზრიანი და ფრთიანი უხვად მოედინებოდა. იუმორი ჰქონდა, მასპინძლის სკამებს რომ ამტკრევდნენ სტუმრები სიცილისაგან. ის თავის ეროვნულ სატკივარს სიცილშიც აქსოვდა და ქმნიდა ძალიან სერიოზულ განწყობას – მამულის წინაშე პასუხისმგებლობის განწყობილებას.

1999 წელს სრულიად საქართველოს პატრიარქმა უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია მეორემ სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის 60-მდე წარმომადგენელი შეჰკრიბა საპატრიარქოში. (მეც ვმონაწილეობდი).

პატრიარქმა შეხვედრა შესავალი სიტყვით გახსნა; მიზანი: სასჭიროა თუ არა გვექონდეს ეროვნული იდეოლოგია? თავზარი დამცა ჩვენი საამაყო (მე გულწრფელად პატივსაცემ მათ დიდ პროფესიონალიზმს) ინტელიგენციის პოზიციამ. – არა, არ გვინდა იდეოლოგია, იგი მარქსიზმის ასოციაციას იწვევსო. და აი, ლევანმა აქ მართლა იმიშვლა იდეური მახვილი ამ შეუნილბავი კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ. ერთი-ორი მხარდამჭერის გარდა ერის ჩინოსანნი გატრუნული უსმენდნენ კოსმოპოლიტებს. ჯერ ერთი, იდეოლოგია, როგორც ტერმინი, ძველბერძნულია; მეორეც, თუ ასეთი ასოციაციები მარქსიზმთან ნერვებს გიშლით, დავარქვათ ეროვნული კონცეფცია. – არა, არა, არ გვინდაო, – იმახდა რამდენიმე აქტივისტი-გლობალისტი.

შეიძლება სახელმწიფო არსებობდეს სასაზღვრო ჯარის გარეშე, თუ მას „ეროვნული ქამარი არ არტყია წელზე?“ რა მნიშვნელობა აქვს შენ ქართველი ხარ, ბერძენი, ქურთი, რუსი თუ ფრანგი? რა მნიშვნელობა აქვს, ქრისტიანი ხარ, მაჰმადიანი... არც ერთი ეს სარწმუნოება საჭირო არ არის. საჭიროა თავისუფლება და არა წესიერებით შებოჭილობა. როგორია, ბოლოს და ბოლოს, ეს თავისუფლება? ეს არის

აღვირის ახსნა, აშვება. ქართველობა, 3000 წლის ერი, რეალური გაქრობის წინაშე დადგა.

საქართველოს ემუქრება ამორალური პოლიტიკური ცუნამი, გლობალისტური ოკეანე გადაუვლის თავზე და მთავრდება 3 ათასწლეულის ერი? აი, ამ პრობლემაზე კამათი მართლა ტრაგიკული იყო ლევანისათვის და იქ მყოფი 2-3 კაცისთვის. რა უნდა ექნა პატრიარქს? სხვა არაფერი, პატრიარქი რომელიმე ბანაკს ვერ მიემხრობა. იგი მწყემსმთავარია ერისა და ყოველ დაპირისპირებაზე მაღლა დგას. მისი ქმედება ლოცვის ძლიერებაშია. პოლიტიკა პატრიარქის საქმე არაა. მან მოიწვია ერის ელიტა და ჰკითხა: — გვინდა თუ არა ქართული საქართველო? არა, არ გვინდაო. ურჯულობას წინააღმდეგობა არ სჭირდებაო.

— ლევანი ძალიან ცუდადაა, — გვითხრა გიორგი ბიჭაშვილმა, ლევანის სიძემ. ვალერი კვარაცხელია და მე მაშინვე მასთან ერთად წავედით სანახავად. ბინაში შესვლამდე მოვიკრიბეთ მთელი ფსიქოენერგია, რათა არ შეგვემჩნია ჩვენი სევდა, უნდა გავამხნევოთ როგორმე! ქალბატონი ლილი, გუბაზი და გურამ საღარაძე თავის მეუღლესთან, ქალბატონ მანანასთან ერთად, დაგვიხვდნენ სავარძელში მჯდომ დასუსტებულ ლევანთან. სადაა ის ჩუხჩუხი სიცოცხლისა, მხნეობისა, აგერ ახლა რომ ჰქონდა 76 წლის ლევანს. ცოტა წავიდილინეთ ერთად და ცრემლებიც გადავმალეთ...

ცოტა ხნის შემდეგ გურამ საღარაძესთან დარდიანი საუბარი გექონდა. იგი ჭიდაობაში მსოფლიო ჩემპიონია, მაგრამ გაცილებით მეტად აინტერესებს თეოლოგია, ვიდრე თავისი საფალავნო თავგადასავალი. — ეექპ, მართლა რა წამივით გაირბინა ამხელა სიცოცხლის კაცმა?!..

და მაინც ვერ წარმომცდება „საწყალი“ ლევანი. არა, ეგეთი კაცები სულთა სასუფეველში არიან დამკვიდრებულნი. საწყალი ჩვენა ვართ, ისტორიას რომ არ უნახავს, იმ საშ-

ინელებას ვუყურებთ. იმ ქვეყანას ტყუილად არ ჰქვია გან-
სასვენებელი. ნათელში დამკვიდრდეს ლევან სანიკიძის სული.

იმ შეხვედრაზეც იყვნენ ადამიანები, რომლებიც საეკლესიო წესს, მარხვისა და ღოცვის წესს იცავენ, მაგრამ სამშობლოს არ იცავენ. ლევანს არ უყვარდა არც ჩვეულებრივი და არც რელიგიური თვალთმაქცობა. ბევრს მის ნაცნობ-მეგობარს ახსოვს ლევანის საყვარელი ადგილები სახარებიდან:

„როცა ღოცულობთ, ნუ იქნებით, როგორც თვალთმაქცი...
რათა ხალხს თავი მოაჩვენონ...“

შენ კი, როცა ღოცულობ, შედი შენს ოთახში, ჩაიკეტე კარი და ილოცე დაფარულში მყოფი შენი მამისადმი და შენი მამა, რომელიც დაფარულში ხედავს, მოგიზღავეს შენ.

ასევე როცა მარხულობთ, ნუ იქნებით მწუხარენი, როგორც თვალთმაქცი; ვინაიდან ისინი იმწუხრებენ სახეებს, რათა ადამიანებს მარხულებად აჩვენონ თავი“. (მათე, 6, 5-6; 16)

ვენორი ქვაჩახია (1924-1982)

ვენორი ქვაჩახიამ ტიტანური ტანჯვის ცხოვრება განვლო. მაგრამ იგი ბედნიერია, რადგან ამ ტანჯვას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. ამ ტრაგიკულმა გზამ შექმნა ისეთი მეცნიერი, ჭეშმარიტად მოაზროვნე, სიკეთითა და სიყვარულით სავსე ვაჟკაცი, როგორიცაა ვენორი ქვაჩახია. იგი სულ ეჩხუბებოდა უგერგილობას, უნამუსობას, პატარკაცობას, უსამართლობას, ეჩხუბებოდა სიმართლისათვის, კაცს რომ კაცის სახე არ დაეკარგა. საზოგადოდ, სად გინახავთ უტანჯველად მოვლენილი გმირი პიროვნება?

ბატონი ვენორი კალამომარჯვებული თავისი ნებით არ მიუჯდებოდა მაგიდას, თუ არ ჩასჩურჩულებდა „დაიმონი“, თუ თვით მოწოლილი აზრი არ აიძულებდა ეთქვა სათქმელი.

ვენორი ლექციაზეც არათუ დამჯდარი არ უნახავთ, კათედრაზეც კი არ იდგა. სტუდენტების წინ დადიოდა. აზრით, მსჯელობით, ფიქრით კონცენტრირებული, მუდამ დიალოგ-კონტაქტის აღმძვრელი, თავისი ცნობილი პლასტილინით, მარჯვენა ხელში მუდამ რომ ზილავდა, ვით მოქანდაკე, აზრებს. დრო და დრო თავის ლამაზ ქოჩორს შეისწორებდა და აგრძელებდა ლაშქრობას ცისკენ. გამზადებული, ნაზეპირევი, გაჩერებული აზრების მსმენელი არ იყო მისი აუდიტორია — აი, ახლა ავიდეთ, ვისწრაფოთ ჭეშმარიტებისაკენ... ნამდვილად უპასუხებდა კანტის ცნობილ პრინციპს, სტუდენტებს რომ ეუბნებოდა: — მე მინდა თქვენ გასწავლოთ არა ფილოსოფია, არამედ ფილოსოფოსობა“. ვენორი სოციოლოგიისათვის დაბადებული კაცი იყო და, მე მგონი, თითქოს სოციოლოგიაც მისთვის გაჩნდა ამ ქვეყანაზე (სადღეგრძელოში ვუთხარი ერთხელ).

ვენორის კათედრა, სოციოლოგიის კათედრა, გაიხსნა 1968

წლის 22 თებერვალს. მანამდე მას სოციოლოგიის კურსიც მომზადებული ჰქონდა და კათედრის მთელი საორგანიზაციო მოდელიც. ეს მოხდა ასე:

ბატონი ვენორი მანამდე მუშაობს იმ კათედრაზე, რომლის წევრიც მეც ვარ — ესთეტიკის კათედრაზე. კათედრას ხელმძღვანელობს აკადემიკოსი გიორგი ჯიბლაძე, რომელიც ამავე დროს გახლავთ საქართველოს უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მინისტრი. მე საკანდიდატო დისერტაციას ვიცავ ხვალ, ე. ი. 1968 წლის 23 თებერვალს. ჩემი ერთ-ერთი ოპონენტი არის ბატონი ვენორი. მეორე ოპონენტი ბატონი ნიკო ჭავჭავაძეა. უცბად მოდის უნივერსიტეტის სწავლული მდივნისგან შეტყობინება, რომ ვენორს უფლება არა აქვს იყოს ჩემი ოპონენტი. მეხი ღამეცა. გვირჩიეს ერთადერთი გამოსავალი — ესაა ბატონი ვენორის სხვა კათედრაზე გადასვლა. ეს ფაქტიურად შეუძლებელია. თუ ბატონი მინისტრი მოაწერდა ხელს სოციოლოგიის კათედრის გახსნას, დაიწერება ბრძანება ახალი კათედრის შექმნაზე, სადაც, ცხადია, თავისთავად აღმოჩნდება ჩემი ოპონენტი. მაშინ ყველაფერი დიდებულად აეწყობა. მაგრამ ეს ხომ ზღაპარია. ახლა დღის ორი საათია. მინისტრი, ბატონი გიორგი, ჩემი მეცნიერ-ხელმძღვანელია, მაგრამ სოციოლოგიის კათედრის გახსნა სარისკოა, საბჭოთა კავშირში „მგუ“-ში სხვა დისციპლინასთან ერთად არსებობს მხოლოდ: მთავრობა კბილებს აკაწკაწებს, სოციოლოგიას ბურჟუაზიულ მეცნიერებად თვლის. ცხადია, არაფერი გამოვა, მაგრამ ყოველი შემთხვევისათვის, გავაცინოთ ეშმაკი-თქო და წავედით ბატონი ვენორისთან ერთად ბატონ გიორგი ჯიბლაძესთან. კაბინეტში შესვლისას ფეხები უკან გვრჩება, ვაითუ დაგვცინოს: — თქვენ რა, რეალობის გრძნობასულ დაკარგეთ?! ვენორი ჩემი დისერტაციის დროებით დაცვის ჩაშლას დარდობდა, თორემ კათედრა დღეს თუ არა,

ხვალ ზომ გაიხსენებაო. ბატონი გიორგი საოცრად თბილად დაგვიხვდა. მაშინვე მკითხა, როგორაა ხვალის საქმეო. დავიწყეთ ჩემი უბედობის შესახებ. ბატონი გიორგი ცოტა ხანს ჩაფიქრდა, მღივანი იხმო — მთავარი ბუღალტერი შემოვიდესო... იქვე დაიწერა ბრძანება საბჭოთა კავშირში პირველი (დამოუკიდებელი) სოციოლოგიის კათედრის შექმნის შესახებ. მანამდე ბატონმა ვენორმა გააცნო მინისტრს ინფორმაცია „ცნობიერების სოციოლოგიის კურსის შესახებ“, რომელსაც ის უკვე კითხულობდა, მაგრამ კათედრის შექმნის ტემპი მაინც გამაოგნებელი აღმოჩნდა. რომ დავემშვიდობეთ, სულ იმაზე ვოცნებობდით, ნეტავი ბატონი გიორგის ეს ამაგი რალაცით დამეფასებინა. შეიძლება კი ყოველივე ამის დავიწყება?!

პროფესორი ვენორი ქვაჩახია ძალიან პოპულარული კაცი გახდა საბჭოთა კავშირში. აქტიურად მონაწილეობდა საერთაშორისო სიმპოზიუმში ევიანში (საფრანგეთი), მოსკოვსა თუ ლენინგრადში. მას ჭკუას ეკითხებოდნენ ჭკვიანნი ამა ქვეყნისანი. შეიძლება ითქვას, მას, როგორც სოციოლოგს, იმხანად საბჭოთა კავშირში ბადალი არ ჰყავდა. საერთაშორისო შეხვედრებმა მას რწმენა შეჰმატა. ერთხელ, ღიმილს ვერ იშორებს. რექტორის, ილია ვეკუას, კაბინეტიდან გამოსული. — ეეჰ, ჩემო ვენორ, საქართველოში სახელი შორიდან, ამერიკიდან ან საფრანგეთიდან თუ არ ჩამოიტანე, ისე აქ ვინ დაგაფასებს. გადატრიალებაც რომ მოახდინო მეცნიერებაში, — სინანულით შესჩივლა მას ერთ დროს საქართველოდან განდევნილმა, შემდგომ ნოვოსიბირსკის უნივერსიტეტის რექტორმა, მსოფლიოში აღიარებულმა მათემატიკოსმა ილია ვეკუამ. მიუხედავად ყველაფრისა, ვენორს მაინც უწევდნენ ანგარიშს, როგორც ძლიერ პიროვნებას. ხელისუფლებაც ფრთხილად, მაგრამ მაინც განეწყო მისი სოციოლოგიური მოღვაწეობის მიმართ. ერთხელ მინის-

ტრთა საბჭოდან დაბრუნდა ერთდროულად აღშფოთებულიც და აღფრთოვანებულიც. ზოგიერთებმა დაიწყესო კუნკული, — გვინდა ახლა ჩვენ მოსკოვიდან ასეთი დახმარება თუ არაო. მაგრამ ვიკა სირაძემ (მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პირველმა მოადგილემ) კარგად შეეჯორა ისინი, უთხრა — თქვენ რა, მოსკოვი გვაძლევს და თქვენ წინააღმდეგი ხართო? მაგ ქალის ჭკუა ერთ მთავრობას ეყოფაო...

ბატონი ვენორი მაცნობს დასავლეთგერმანელ ფილოსოფიის დოქტორს, პროფესორს, იგი ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიაში მუშაობდა. მე ერთ წელზე მეტია, რაც ამ დარგს ვუკირკიტებ, ძლივს გავუგე თავი და ბოლო. მაგრამ დაეჭვებული ვარ, ხან თვით ამ დისციპლინის პერსპექტივაში, ხან საკუთარ თავში. გერმანელი აღმოსავლეთ გერმანიიდან რომ ყოფილიყო, ეს იქნებოდა საბჭოთა მარქსისტებზე უფრო მარქსისტი. მაგრამ იგი მთლად გერმანიიდან, ე. ი. დასავლეთიდანაა, ნატურალური გერმანელია. მან იმდენი რუსული იცის, რამდენიც მე გერმანული, ცოტაოდენი ჟესტიკულაციის შემველება და საკმარისი გახდა ცოტა იუმორიც კი გაგვეჩაღებინა, — გავხუმრებულიყავით ერთმანეთს.

მე შიშით შევაპარე გერმანელ კოლეგას — ფილოსოფიური ანთროპოლოგია ანუ ადამიანის შესახებ ფილოსოფია, ადამიანთმცოდნეობა შეიძლება იყოს ყველაფერზე ლაპარაკი და დაგვრჩეს ყველაფრიდან არაფერი. ადამიანს სწავლობს ყველა და ყველაფერი. — ჰო, ეს საშიშროება ამ დისციპლინას აშკარად ემუქრება, — თქვა სტუმარმა, — მაგრამ... მაგრამ... მერე ვერ გავიგე, რისი თქმა უნდა, მე ზრდილობისათვის ვერტიკალურად მაინც ვუქნევ თავს. შემდეგ კი ჩემი კოზირის გათამაშებას შევეცადე... — მე მაინც მგონია, რომ როგორც მეცნიერული დისციპლინა, რომელსაც აქვს კვლევის საგანი, სფერო და, რაც მთავარია, მეთოდი, ეს არის ჰეგელის ფილოსოფიური ანთროპოლოგია. — არ ვიცი, არ

წამიკითხავს, — თქვა სტუმარმა. მე ვიფიქრე, ალბათ, ვერ გავიგე ნათქვამი. მან გამიმეორა: — ჰეგელის ფილოსოფიური ანთროპოლოგია არ ვიცი, არ წამიკითხავსო. ეს ისეთია, კაცმარომ თქვას, აზერბაიჯანს კარგად ვიცნობ, ბაქო კი არა ვიციო.

კარგა ხანს გაკვირვებული და დანაღვლიანებული მსჯელობდა ამის შესახებ ვენორი, არაერთხელუთქვამს: — ვაი, შენ ბეჩავო ქართველოო და აი რატომ.

მარტინ ჰაიდეგერი! ასე არ წარმოთქვამდა შალვა ნუცუბიძე: — მარტინა ჰაიდეგერი! „შალვა ნუცუბიძე ხომ ჯიბეში ჩაისვამდა „მარტინასაც“ და სხვებსაც. ჩვენმა პროვინციალიზმმა დაგვაბეჩავა. დასავლეთის ფილოსოფოსებს, ნებისმიერ დღევანდელ წერილფეხობას ხომ ფეხზე წამოუდგება ქართველი, გაცილებით მაღალი ღონის ფილოსოფოსი. შალვა ნუცუბიძე უსაშველოდ უყვარდა ვენორის. — ნახე, ნახე, მეუბნება, რა სიამაყით ჩააწერინა გერმანულ ენციკლოპედიაში თავისი დაბადების ადგილი „Ich wurde in Farzchanakanevi geboren!“ ნაზარეთიდან რა სიკეთეს უნდა ელოდოო. ასეთი იყო ურწმუნოთა იქედნური აზრი იესოს მიმართ. შალვასეული ხაზგასმა — მე ფარცხანაყანევი დავიბადეო, — უფრო მეტი რიხითაა ნათქვამი, ვიდრე ყველასათვის ცნობილი დიდი ქალაქის დასახელებისას... ბატონმა შალვამ კარგად უწყოდა, რომ არსთა გამრიგე ღვთის რჩეულებს დიდი ქალაქების მიხედვით არ ამოირჩევს. რომის იმპერიაში დამთრგუნველი ბრწყინვალეებით მორთულ-მოკაზმულ მსახურთა ფონზე, წარმართული კულტურის, თვალისმომჭრელი ხელოვნების ფონზე რაოდენ საწყლად გამოიყურებოდა ცხოვრების ღონით ამ იმპერიის პროვინცია, კოლონია იუდეა. მაგრამ აქ მოავლინა ზეცამ, მამაზეციერმა იესო ქრისტე, მანამდე კი დიდი ბიბლიური წინასწარმეტყველნი, მოსე, ესაია, იეზეკიელი, დანიელი, დავითი... რომელი ერთი!!! ბატონი შალვას მოძღვრებას აღმოსავლური რენესანსის შესახებ შორს გამიზნული

ხედვა ჰქონდა. ბატონი შალვა გრძნობდა, რომ ერთ დროს აღმოსავლეთი შეცვლიდა დასავლეთის ჰეგემონიზმს. აი, ღგება ის ჟამი, რომელიც ჩვენს მოაზროვნეთ აწუხებდა...

1971 წელს გამოვიდა 20-წუთიანი სატელევიზიო ფილმი „შალვა ნუცუბიძე“. ფილმის შექმნის ინიციატორი და სულის ჩამდგმელი ვენორი გახლდათ. მე ვარ სცენარის ავტორი, ბატონი ვენორი ფიგურირებს როგორც კონსულტანტი, მაგრამ ლომის წილი მისი დამსახურებაა. გაგიკვირდებათ, გინდ დაიჯერეთ გინდ არა, მაგრამ თვით ამ ოცწუთიან ფილმის გადაღებაზე შეიძლებოდა საინტერესო ფილმის შექმნა. ბატონ შალვას აქაც დასდევდა ბედი-მღევარი. ვამბობდით, ახლა რაღა გინდა, ახლა მაინც დასცხრი ეშმაკ, ახლა მაინც მოასვენე ღიდი კაცის სული. სცენარიდან ამოგვალვინეს ყველაზე შთაბეჭდავი ეპიზოდები — თოვლიანი ჩრდილოეთის სუსხიანი ქარი, ციხის ცივი შენობა... ასეთი რამეები ეწყინებაო საბჭოთა ცენზურას, ამბობდნენ სამხატვრო საბჭოზე. სინამდვილეში კი თავიანთი შურის ცენზურას ასალებდნენ სახელმწიფო ცენზურად. მაგრამ, როგორც ყოველთვის, იყოჩაღა რეზო ჩხეიძემ და ამ პაწაწკინტელა ფილმს მაინც შეუნარჩუნდა ღიდი შალვას სული. ვენორი ბავშვით ხარობდა, როცა რამდენიმე ფრაგმენტს ვუსმენდით, ვუყურებდით და ვტკებოდით. „Тайна Петра Ивера...“ ვენორიმ გართობა და მეუბნება: — Тайна отношений Сталина и Нучубидзе, вот самая великая тайна. საათობით თავი გვიმტკრევია იმ უდიდეს, უცნაურ საიდუმლოებაზე, რაც სტალინსა და ნუცუბიძეს აკავშირებდა მსოფლიოს უდიდეს საჭეთმპყრობელთან, ამ ქვეყანაზე ყოვლისშემძლე სტალინს პატიმრად ჰყავს უდიდესი ქართველი ფილოსოფოსი, „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი. აშკარაა, რომ სტალინს უყვარდა ნუცუბიძე. აბა, ვის შეიძლება წარმოედგინა ნუცუბიძის მაშინდელი „რეისი“ — ციხის საკანი — სტალინის კაბინეტი. რატომ მაშინვე არ გაათავისუფლა?

რატომ? ვინმესი ეშინოდა მსოფლიოს შიშის ზარის მცემელს? იქნება გადაარჩინა შალვა?! რატომ არ ლანძღავდა შალვა დიქტატორს, „პიროვნების კულტს“, როცა ამისთვის იგი სახელმწიფოსაგან ხრუშჩოვისტებისაგან შეებას მაინც იგრძნობდა, ლენინის ორდენს თუ არა? ოო, რამდენ კითხვაზე გვიმტვრევია თავი თვეების განმავლობაში, დოკუმენტური ფილმის „შალვა ნუცუბიძე“-ზე მუშაობისას რეჟისორის, აწ განსვენებული რეზო ხუნწარიას, კინოსამონტაჟოში, სხვა დროსაც და გარკვეული აზრით დღესაც, ვენორისთან საუბარს ვაგრძელებ, ამ თემაზეც. დიახ, შალვა, რასაც მეც მოსწრებივარ მის საუბრებს, ყოველთვის სიამაყით, სიამოვნებით იგონებდა სტალინთან შეხვედრებს, მაგრამ რას იზამ, სტალინმა ბატონ შალვას უთხრა პოლიტიკის ეპოქალური ბოდიში: „Политика, Шалва Исакович, грязное дело“, შალვა, რომელიც ნორმაზე მეტად ფლობდა რუსულ ენას, სიამოვნებით იგონებდა „ვეფხისტყაოსნის“ უკვე გადაბეჭდილი ტექსტის შესავალში თუ როგორ ჩაუსწორა ერთი საგულისხმო ნიუანსი. ეწერა: Перевод Шалвы Нуцубидзе. სტალინმა ჩაასწორა: Перевод Шалва Нуцубидзе, Шалва не склоняется“, — დასძინა სოსომ, რომელმაც თარგმანში ერთი სტროფის საკუთარი თარგმანიც აჩუქა შალვას...

1970 და 1971 ახალი წელი მე და ვენორიმ მოსკოვში გავითენეთ. 1970 წელი 28 დეკემბერი. მატარებლით მივემგზავრებით დიდი ქვეყნის დედაქალაქში. იმდენი საჭმელ-სასმელი მიგვაქვს, ვხუმრობთ, ეტყობა ამ დამშეულ მოსკოვს ჩვენი იმედი აქვსო. ერთი ყუთი კონიაკი მიშა მესხმაც მოიტანა... კუპეში კარგად მოვეწყეთ. მეზობლად, მაშინდელ ენაზე რომ ვთქვათ, კომბინატორები მოდიან. დღეს მათ ბიზნესმენები დარქმეოდა. მაშინდელი ბიზნესმენები თვალებში შესციცინებენ პროფესორებს, ხოლო ახლანდელი პროფესორები — ბიზნესმენებს. მატარებელში პურ-მარილი,

როცა დრო თავზე საყრელად გაქვს, ძალზე რომანტიკულია, მითუმეტეს გასახსენებლად. ახალ დამეზობლებულები მალე დაგვიმეგობრდნენ. მათ სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, როცა მათთვის კარგად ცნობილი, ყველასათვის ცნობილი პიროვნება, ვენორი ქვაჩახია მგზავრობდა და მოილხენდა. გრძელ გზაზე ამბებს რა გამოლევს. არატრაბახით, ბუნებრივად ჰყვებიან — ერთს მათგანს ორი ვოლგა „ჰყავს“, მეორეს ორი „დაჩა“... მე ბინის კარებს ხანდახან ღიას ვტოვებ, — ამბობს ვენორი, — ცოტათი მწყინს კიდეც, რომ ქურდები არ კადრულობენ. ერთ ცნობილ ქურდს გავეხუმრე, ჩემს ბინას რატომ არ ტეხთ-მეთქი. გატეხვა რად უნდა, კარები მუდამ ღია გაქვთ-და! მარა რა ხეირია იქ, წიგნებს ვის მიყიდი? მეც ჩავერთე, მე ბინა საერთოდ არა მაქვს, რომ ჩიტებსაც კი შურთ ჩემი, ისე თავისუფალი ვარ, სად დამილამდეს, იქ გამითენდეს, ერთხელ... ყვეები უქონელობის ამბავს.. ვენორის თქმით, უნდა გენახათ, რა მდიდრულად ჰყვებოდა არაფრისმქონე, ყველაფრის მქონეს შემურდებოდაო... ცოტა ხანში ჩვენი მეზობლები ისე მოიხიბლნენ ჩვენი უქონელი სიმდიდრით, რომ მოახდინეს თვითკონფისკაცია, ჰყვებიან (სხვათაშორის, კარგი იუმორით), თუ როგორ შეხვდა ერთი მუთაქა ერთ ქვისლს, მეორე — მეორეს სიდედრის არბიტრაჟით. ის „ვოლგები“ ხომ საუბრიდან აორთქლდა...

31 დეკემბერია. სასტუმრო „მოსკვაში“ ვართ, ოროთახიან ნომერში, რომ იტყვიან, ცხენი გაჭენდება, პირდაპირ კრემლს ჩაყვურებთ საყელოში. ლამის დავინახოთ, როგორ სადილობს „გენსეკი“. ფანჯარაში ვიყურები. — ვახო, რა გულმოდგინედ უყურებ ამ კრემლს, რამეს ხომ არ უპირებ?

— არა, სამსახური რომ დავიწყო, ვფიქრობ, რომელ სართულზე სჯობს, რა თანამდებობას შემომთავაზებენ.

— შე კაცო, იმისთანა ჯარისკაცს რა უუთრხრა, გენერლობაზე რომ არ ფიქრობს.

– ე. ი. პირდაპირ „გენსეკობაზე“, Генеральный секретарь?

– რატომაც არა. გურულები ხომ ასე იწყებენ ამბავს: – „მე რომ სტალინის ადგილზე ვყოფილიყავი“, „მე რომ ბრეჟნევის ადგილზე ვიყო... ისე კი არა, ასე ვიზამდიო“....

– კარგი იდეაა, ბატონო ვენორ...

ეტყობა ჩემს მერეც სხვა გურულებიც უთვალთვალებდნენ კრემლს „მოსკვადან“ და ამიტომაც კრემლმა ეს სასტუმრო ააორთქლა: – ნუ იყურებით აქეთ. თქვენ თქვენს საქმეს მიხედეთო.

31 დეკემბერია. საღამოვდება. წინაღმით ისე დავთვერით, ამ ღამით საახალწლოდ სხვაგან გასვლა ყოვლად მიუღებლად მივიჩნიეთ. აქვე ნომერში ამოვატანინებთ რაც საჭიროა, სასტუმროში მყოფ რამოდენიმე თანამემამულეს დავუძახებთ და შევხვდებით ახალ წელს – 1971-ს. ხელები მოვიფშენით ამ ჭკვიანური გადაწყვეტილების მიღების კმაყოფილებისაგან. არ გასულა ნახევარი წუთი, აწკრიალდა ტელეფონი. იგი აქ ხშირად წკრიალებდა, მაგრამ მე და ვენორმა ისე შევხედეთ ერთმანეთს, რომ გულმა რეჩხი გვიყო, ტელეფონი საეჭვოდ გვიხმობდა. წინასწარ გამოვიცინეთ ჩვენი გადაწყვეტილების სიმყარის საეჭვოობა. – ვახო, შენ აიღე ყურმილი, ჩემზე უთხარი, თუ მიკითხონ, შეუძლოდ არის-თქო...

ავიღე ყურმილი. სასიამოვნო ხმით – გამარჯობა! ვენორი არ არის მანდ? – ვინ კითხულობს? – პეტრე მშენიერაძე! – შენ რა გქვია? – მე ვახტანგი. – ჰოო, ვახო, გელოდებით სახლში 12 საათისთვის. ისე, რაც მალე მოხვალთ, უკეთესია... ამ ღროს ვენორი რაღაცას მეძახის. ტელეფონის აპარატს მგრძნობიარობა საოცარი ჰქონდა, კრემლში გაიგონებ, ვინ რას რეკავდა, ან რას ჩურჩულებდა. – რაო, მაგ, მეგრელი, რაო? დაუძახე ერთი ტელეფონთან. პეტრემ, ნახევრად მეგრულმა, სრულად იცოდა მეგრული ენა...

მივედით თუ არა, პეტრემ ისე გამიშინაურა, გეგონებოდათ ბავშვობიდან ვძმაცაცობდით. პეტრე მშვენიერაძეს, წყალბურთის პელედ წოდებულს, კედლებზე გამოფენილი ჰქონდა თავისი ასპარეზობისა და ჯილდოების სურათები. უფროსი ვაჟი კახა „ესტრეჩაზე“ წავიდაო, მოგვიბოდიშა მასპინძელმა. გაგვაცნო კეთილშობილი ქალბატონები — დედა და მეუღლე. მომავალი წყალბურთელი ნუგზარი ჯერ ათი წლის ბოკერი გახლდათ. ვენორი ხარბად ათვალიერებს კედელზე საცურაო აუზის პირას გადაღებულ დიდ ფოტოსურათს, რომელზეც პეტრე საცურაო ფორმაში თავის ვაჟებს შორის მჯდომია გადაღებული. პატარა ნუგზარიც კი ამ შემადგენლობაში გოლიათი ჩანდა.

— ახლა ესეც რაოდენობრივად სამი ქართველია?!.. — მომიბრუნდა ვენორი. დილაშდუ პეტრემ საოცრად მოგვალხინა, უშრეტი იუმორით.

— ბატონო პეტრე, ჩვენში ლეგენდები დადის თქვენი და გივი კარტოზიას გოლიათურ შერკინებაზე. პეტრემ გადაიხარხარა: — პირველად არ მესმის ეგა. ლეგენდა კი ასეთია: პეტრე წყალბურთის თამაშის დროს წელს ზევით ისე ამოიწეოდა წყლიდან (მე არ მინახავს მისი თამაში), რომ ლამის ტერფით გაივლიდა წყალზე. იგი მოსკოვის „დინამოში“ თამაშობს. პეტრეს გამო თბილისის „დინამო“ ყოველთვის აგებს მოსკოვის „დინამოსთან“. ერთხელ, გამარჯვებასთან ახლოსაა თბილისის „დინამო“, პეტრე წყლიდან ამოიზიდა და უნდა შემუსროს ჩვენი კარები. ესმის შეძახილი: — არ შეაგდო! პეტრემ თითქოს გინებაც გაიგონა. წყლიდან ამოსულ პეტრეს მსოფლიოს რამდენიმე გზის ჩემპიონი კლასიკურ ჭიდაობაში გივი კარტოზია დაეჯახა. ამ ორი გოლიათის შერკინების სურათი, როგორც ჩანს, მთლად ბოროტი ფანტაზიის ნაყოფი არაა. ბევრს აინტერესებდა, რომელი გოლიათი მოერევაო. პეტრემ თვითონაც

მოჰყვა ის სიუჟეტიც და როგორ უამბობენ ამ ამბავს ერთ-მანეთს პეტრე და გივი... წლების შემდეგ იგივე სიუჟეტი მოუყევი გივი კარტოზიას, — იმანაც ბევრი იცინა.

როგორც ვრწმუნდები, ცოტ-ცოტა ცრუმორწმუნეობა ყველა მართლმორწმუნესაც კი აქვს. იტყვიან, თვალი არ ეცესო. ვისი თვალი? მტრის, შურიანის, ბოროტისა? არა, თვალისცემა, ბედისწერაზე ცუდად ზემოქმედება მტრისაგან კი არა, შეიძლება ახლობლისაგან მოდიოდეს. მშობლის თვალი არ ეცეს თავის შვილს, მოხიბლული რომ შესცქერის. შეიძლება კაცს თვითონ ეცეს თავისი თვალი. ეს ყველაფერი იმას ნიშნავს, რომ გადაიწერო პირჯვარი, მაღლობა ღმერთო. „ღმერთო შენითა და არა ჩემითაო“... მახსოვს, ვენორის სადოქტორო დისერტაციის შემდეგ დიდი ბანკეტი შედგა რესტორან „ისინდში“ (იპოდრომზე). მახსოვს, მიხეილ ქაჩაჩიას მხარზე შალვა ნუცუბიძის მოხვეული ხელი. გვერდით მდგარი შვილებით ძმები იროდიონი, ვენორი, ნიკოლოზი, ვანო... თვალადობით თვალი იპყრობდა, გულადობით, გონიერებით. ნიჭიერებით განთქმულნი იყვნენ ძმები. მახსოვს, ვილაცამ თქვა ზმამაღლა, ტფუი ეშმაკს, ავი თვალი არ გეცეს, რა კარგები ხართო. ეექპ, რა გითხრათ აბა, ადრე კი დასტოვეთ ეს ისედაც მოკლე წუთისოფელი ამ შესანიშნავმა ქაჩაჩიებმა.

ათი წელი არაჩვეულებრივი დატვირთვის, მეგობრული ცხოვრებით დატვირთვის წლებია ბატონ ვენორთან. ეს ჩემთვის ფუფუნების წლებია. ბოლო წლებში რაღაცა მოხდა და ვერ ვუმეგობრე, როგორც ჯერ არს. ცხადია, ღალატი და ავადმოსაგონარი არა გეგონოთ. მაგრამ კინაღამ ჩატეხილი ხიდი მისმა მძიმე სენმა აღადგინა. მაგრამ უნდა ვაღიარო, რომ ძმებზე არანაკლები ამაგი დასდო ვალერი კვარაცხელიამ. თუ მე მკითხველს აქამდე იმაზე ვუამბობდი, ქეიფ-ქეიფ როგორ დავდიოდით მოსკოვში (ცხადია, სამეცნიერო საქმესაც ვაკეთებდით), ვალერიმ მძიმე ავადმყოფს ჭეშმარიტი ძმის მზრუნ-

ველობით თავს ედგა საავადმყოფოში. ნეტავი ბევრი შეილი დაიტრაბახებდეს მამის ისეთ მოვლას. სარეცელს მიჯაჭვული ვენორი თვეობით კარნახობდა ვალერიის იმ მონოგრაფიას, რომელსაც ჰქვია — ვენორი ქეჩახია, „ვეფხისტყაოსანის საიდუმლო“, რომელმაც მხოლოდ ახლა შეისხა ზორცი. იგი ვალერიის კარგა ხანია დამუშავებული აქვს. ბევრიც იმუშავა, მაგრამ შეგნებულად არ ჩქარობდა მის გამოქვეყნებას. ახლა ხალხს რევოლუციების პროკლამაციებით აქვთ თავი გამოჭედილი, ვის აინტერესებს შენი რუსთაველი. ვენორის გარდაცვალების შემდეგ ვალერიმ გამოსცა წიგნი „ვენორი ქეჩახია“, რომელსაც უცრემლოდ ვერ წაიკითხავს მკითხველი.

ბატონო ვენორ,

თქვენ ჩემზე უფროსი იყავით 16 წლით. ახლა მე ვარ თქვენზე უფროსი 8 წლით. ადრე დაგვეტოვეთ და მაინც ბედნიერი ხართ. მოაზროვნე კაცის აზრის სამჭედლო ტანჯვა ყოფილა. თქვენ გოლგოთას გზაზე გაჰყევით ქრისტეს. ბედნიერი ხართ იმიტომ, რომ ჩემისთანა და ბევრად უკეთეს ადამიანებს ენატრებით, უყვარხართ, სიყვარულში ჩაუქრობელი ვენორ. სასაცილოა, როცა თქვენს სასუფეველს წარსულს უწოდებენ, ეს ხომ ჩვენი მარადიული მომავალია.

ჟიულის შარტავა (1945-1993)

უმძიმესი ჟამი დაგვიდგა, სიკვდილი არ ყოფილა ისეთი საშინელი, როგორიც გვეგონა, სიცოცხლე გაგვიმწარდა და იმიტომ. შენ საქართველოს ახლანდელი ტრაგედიის მსხვერპლი და გმირი ხარ. ბედნიერნი არიან შენი ვაჟკაცები, გმირი მამის შვილები. გმირული სიკვდილი გმირულ სიცოცხლეს სჯობიაო. მტერმა სწორად შეაფასა შენი მნიშვნელობა საქართველოსთვის. ასე მხოლოდ ქედუხრელ მამულიშვილებს უსწორდებიან სულმდაბალი მტრები. მიწაც არ მიიღებს ადამის ტომის ამ შემარცხვენელთ.

კარგა ხანს ვეძიე, თუ აშენებულა საქართველოში ქალაქი, ერთი კაცის სახელს რომ უკავშირდებოდეს. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენს საუკუნეში ასეთი ფაქტი არა გვაქვს. შენ ააშენე ახლგაზრდების ქალაქი, სადაც სიცოცხლე და ინტელექტი ჩქეფდა. აქ ზოგიერთ საერთაშორისო კონფერენციასა თუ სემინარში მეც მიმიღია მონაწილეობა. ვიმედოვნებ, ამ ქალაქს შენი ძეგლი და სახელი დაამშვენებს (ეს აზრი მარტო მე არ მეკუთვნის).

ყველგან აღმშენებელი იყავი, ქალაქისა თუ ადამიანური ურთიერთობებისა. კონფლიქტებიდან მეგობრობა აგიშენებია. მაგრამ იმ ურჯულოთა ქმედებას სახელი არა აქვს. ამ მიწა-წყალს შენი წმინდა სისხლიც განბანს ამდენი ცოდვისაგან. კურთხეული იყოს შენი სახელი, უფლის წყალობით შენ დაიმკვიდრებ სასუფეველს.

2 ოქტომბერი, 1993 წ.,

გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“

(სიტყვა, წარმოთქმული ჟიულის შარტავას დაკრძალვაზე)

დავით ჩხიკვიშვილი (1921-1987)

დავით ჩხიკვიშვილს იცნობდნენ როგორც ძლიერსა და უშიშარ კაცს. ამიტომაც იყო საოცრად დამთმობი, რბილი თანამშრომლებთან ურთიერთობაში. ვინც მისი საბრძოლო ბიოგრაფია იცოდა, ლეგენდებს ჰყვებოდნენ, როგორ დაბომა ბერლინი, როცა გერმანელები მოსკოვს უახლოვდებოდნენ. საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება არა, მაგრამ მიღებული ჰქონდა ლენინის ორდენი და სხვა 8 ორდენი, როგორც მამაც მფრინავს. ჩხუბს და ჭიჭყინს თავის ძალებში დაეჭვებული ადამიანები იწყებენ ყოველთვის, ბატონ დავითს ასეთი პრობლემა არ ჰქონდა.

1978 წლის 14 აპრილიდან დიდი დრო არ გასულა. ცოტაც დარჩა და გაიხსნება 14 აპრილის საიდუმლო. მე ამას სენსაციისთვის არ ვამბობ. მანამდე, საიდუმლოების გარეშე შევიხედოთ ერის ისტორიაში, კერძოდ, ამ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას ჯერ არსებული საზოგადოებრივი აზრის გადასახედიდან. უდავოა, რომ ეს იყო ერის არნახული კონსოლიდაციის დღე. ქართველების ასეთი ერთად დგომა არც მანამდე გვენახა და არც შემდეგ გვინახავს. ყოველ შემთხვევაში, მეოცე საუკუნეში მაინც. იმ დღეს მილიცია, უშიშროება თუ საშიშროება — ყველა ერთად იყო, ყველას პირზე ეკერა: — მშობელ ენას არ დავთმობთო. ამ ღონისძიების მაშინდელ პროცესს არ აკლდა დაძაბულობა და საშიშროების განცდა. 1956 წლის ლანდები ელანდებოდა თბილისს. გაბედულებაც იყო საჭირო და გონიერებაც.

თუკი ვინმე იმსახურებს 14 აპრილის ისტორიაში ჯილდოს, უფალმა უწყის, — ეს დავით ჩხიკვიშვილია. (ამ ღონისძიების მთავარ ორგანიზატორს მე არ ვასახელებ). ბატონმა დავითმა ცკ-შიც გაიხსენა მფრინავის გამბედაობა

და უნივერსიტეტის მრავალათასიანი კოლექტივის სახელით გააფრთხილა კრემლი — რომ ჩვენ უკან არ დავიხევთო.

ბატონი დავითის მაშინდელი გმირობა საკმაოდ ადრე გახდა ცნობილი, მაგრამ თვითონ ბატონი დავითი ამ მოვლენით მაინცა და მაინც თავს არ იწონებდა. როგორც ჩანს, პირადად თავისთვის ეცოტავებოდა ეს გმირობა იმასთან შედარებით, ბერლინს რომ ბომბავდა, როცა გერმანელები მოსკოვს ბომბავდნენ. ეექვ, იყვნენ ვაჟკაცები!

15 აპრილის დილას შევალე რექტორის კაბინეტი თუ არა, სკამიდან წამოხტა, ტუჩებზე თითი მიიტანა ამ ცარიელ კაბინეტში, მაგრძნობინა არაფერი თქვაო. ძალიან მგრძნობიარე იყო მაშინდელი კედლები. კარგი ყურები ჰქონდა კედლებს! ბატონმა დავითმა გულზე მიმიკრა, გადამკოცნა და კარებსა და კარებს შუა ჩამიჩურჩულა: — არ ილაპარაკო, ბიჭო, არ გინდაო... გულით მივულოცეთ ერთმანეთს ეს გამარჯვება. მე ამ გამარჯვების მოწმე ვიყავი.

ყოველი შემთხვევისათვის გთხოვთ გაიხსენოთ 14 აპრილის უმაღლესი საბჭოს სესიიდან ის ინფორმაციები საზოგადოებრიობის მოთხოვნებისა. უნივერსიტეტიდან გამოცხადდა 1300 თანამშრომლის მოთხოვნა. ეს ბატონი დავითის და იმ თანამშრომლების დამსახურებაა

„გავეცანით და ვიწონებთ საქართველოს სს რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტს.

გვაქვს წინადადება, შესწორდეს პროექტის 75-ე მუხლი ამგვარი ფორმულირებით:

საქართველოს სს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაა ქართული ენა.

საქართველოს სს რესპუბლიკაში უზრუნველყოფილია ხმარება რუსულის, აგრეთვე სხვა ენებისა, რომლებითაც მოსახლეობა სარგებლობს. რაიმე შეზღუდვები ამა თუ იმ ენის ხმარებაში არ დაიშვება“

გარდა იმ დიდი ტალღისა, უნივერსიტეტის სტუდენტობამ რომ წამოიწყო, მას ჰქონდა ის ზურგის ქარი, 1300 თანამშრომლის მოთხოვნა რომ ჰქვია. ყოველივე ამ მოვლენების უკან, კადრში რომ არ ჩნდება რეჟისორივით, იყო დავით ჩხიკვიშვილი.

ბატონ დავითს რით გააკვირვებდით. ამიტომაც, მან ჩააქრო მისი ამ გმირობისადმი დაფნის გვირგვინის ცერემონია.

ბატონმა დავითმა მშვენიერი მონოგრაფია გამოსცა „სუმბატაშვილი-იუჟინის“ შესახებ. იგი ფართო და მდიდარი ბიოგრაფიის კაცი იყო: დაწყებული საბჭოთა კავშირის მარშლებიდან, ზოგიერთებთან მეგობრობდა, ფართო ურთიერთობა ჰქონდა სსრ კავშირის თეატრალურ და საზოგადო მოღვაწეებთან. ამით მან ბევრი იცოდა საცოდნელი, რაც წიგნებშიც არ გვხვდება ყოველთვის.

ერთხელ ბატონი დავითი მეუბნება: — ბიჭო, გერმანული თუ რუსული კულტურის შესახებ ქართულად წერე წიგნები, მაგრამ ქართული კულტურის შესახებ დაბეჭდე რუსულად და უცხო ენებზე, თუ არა ფილოს ხიდს იქეთ არავის ეცოდინება ჩვენი ავ-კარგი. ბატონი დავითი ჯავშანი იყო. პროგრესული აზრებისა, ვისი აზრიც არ უნდა ყოფილიყო — პირადი მტრისა თუ მეგობრისა.

დიდი საქმეები ხანდახან როგორ უბრალოდ წყდება. უნდა გიამბოთ ბატონი დავითის ერთ-ერთ სიკეთეზე. რუსეთს XX საუკუნეში არ ჰყოლია ალექსეი თეოდორეს ძე ლოსევისოდენა ფიგურა ანტიკური ფილოსოფიისა და ფილოლოგიის საქმეში. მან კარგა ხანს გაატარა თავისი ცხოვრება გადასახლებაში. წლების მანძილზე რეპრესირებული, პოლიტიკურად არასაიმედო ლოსევი გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ კარგა ხანს შევიწროვებული იყო და კაცმა რომ თქვას, ვერც სიკვდილის წინ ეღირსა სრულ თავისუფლებას. ა. თ. ლოსევს საოცრად უყვარდა ქართული ფილოს-

ოფიის ისტორია, დიდი ნდობა და მხარდაჭერა გამოუცხადა ნუცუბიძე-ჰონიგმანის აღმოჩენას პეტრე იბერთან დაკავშირებით. შეგახსენებთ: საუკუნეების მანძილზე (V საუკუნიდან) უცნობი იყო, ვინ იდგა გენიალური თეოლოგიური წიგნების „არეოპაგიტული“ წიგნების უკან. მანამდე პირობითად, გაურკვევლად, მას მიაწერდნენ დიონისე არეოპაგელს. მაგრამ ზანგრძლივი კვლევის შემდეგ ეს დიდი საიდუმლოება „Тайна Дионисия Ареопагита“ გახსნა ჩვენმა საამაყო ფილოსოფოსმა შალვა ნუცუბიძემ. (პარალელურად სრულიად დამოუკიდებლად იგივე დასკვნამდე მივიდა ბელგიელი მეცნიერი ჰონიგმანი). ცოტა მოგვიანებით ამ საკითხზე ავტორიტეტული აზრი გამოთქვა და სრულად დაუჭირა მხარი ნუცუბიძის თეორიის იმ აზრს, რომ გენიალური არეოპაგიტული წიგნების ავტორია V საუკუნის მაიუმის ეპისკოპოსი, ქართველი პეტრე იბერი. გარდა ამისა, ლოსევს ძალიან უყვარდა ქართველი ფილოსოფოსები და ფილოლოგები, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მათთან. და აი, ანტიკური ფილოსოფია-ფილოლოგიის ამ ქერუმს 1983 წლის 23 სექტემბერს უსრულდება დაბადებიდან 90 წელი. მოსკოვში თავისი საყვარელი მოწაფეები, დიდი ინსტიტუტები ვერ ბედავენ აღნიშნონ ამ დიდი მეცნიერის იუბილე ისე, როგორც ჯერ არს. პროფესორმა გურამ თევზაძემ შეაგროვა ქართველი მეცნიერების ნაშრომები და მოამზადა საიუბილეო კრებული. ბატონმა გურამმა მეც შემომთავაზა და კრებულში მოთავსდა ჩემი ნაშრომი სათაურით „ТИТАНИЗМ И НЕОТИТАНИЗМ“. კრებულის გამოცემის საკითხში ვეხმარებოდი ბატონ გურამს და ამიტომ მთხოვა, ამ კრებულის გამოშვების პასუხისმგებელი მდივანი ვყოფილიყავი. მე, მაშინ პარტკომის მდივნის მოადგილე, ვცდილობდი კრებულს მწვანე გზა ჰქონოდა. ეს არც ისე ადვილი საქმე გახლდათ. კრებული რომ ქართულ ენაზე ყოფილიყო, არავითარი პრობ-

ლემბა არ იქნებოდა. მაგრამ ერთ არამშვენიერ დღეს მოსკოვიდან ჩვენს გამომცემლობაში მოვიდა უარი – Остановить издание книги. ეს ნიშნავდა ასეთ „ხუმრობას“: – წერეთ და იკითხეთ თქვენთვისო. შეეწუხდით ფრიად. არადა, მოსკოველ პროფესორებს ჩვენი იმედი აქვთ (რამდენჯერ უნდა ვუშველოთ ამ მოსკოვს ქართველებმა?). რეკავენ წამდაუწუმ. ისევ ჩვენი იმედი აქვთ მოსკოველ ლოსევისტებს. არადა, რა გინდა, რომ ქნა? მოსკოვმა თბილისელებს აუკრძალა მოსკოველ დიდ მეცნიერზე წიგნის გამოცემა. ერთ დღეს დაგვირეკეს და გვითხრეს: – კარგი ამბავი უნდა გახართო (ლოსევს ამ დროს შეუჩერეს წიგნი „სოლოვიოვი“). ლოსევმა მისწერა წერილი ანდროპოვს, სკაკ-ს გენერალურ მდივანს „სოლოვიოვის“ მონოგრაფიასთან დაკავშირებით. ანდროპოვმა ლოსევის წერილს საოცარი რეზოლუცია გაუკეთა: „Соловьев - наша культура, Лосев - наша культура“ ფრთაშესხმული მოსკოველები გვირეკავდნენ – ეს ხომ თქვენთვისაც კარგია და თქვენი კრებულიც გამოვაო. დღე დღეზე ელოდეთ ზარსო. გავიდა ერთი კვირა, გავიდა ორი კვირა, გავიდა მესამეც და მოსკოველებმა ოხვრით დარეკეს – ეეჰ, როგორც ჩანს, არც ისე ადვილად დადის გენსეკიდან წამოსული რეზოლუციები მიწაზეო. სხვათაშორის, მანამდე გენსეკის დავალებით ბატონი ირაკლი ჩხიკვიშვილი ეწვია ლოსევს სახლში. ბატონი ირაკლი მაშინ გახლდათ სსრკ-ს სახელმწიფო გამომცემლობისა და ბეჭდვითი სიტყვის კომიტეტის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე. სამი კვირის შემდეგ მირეკავს პროფესორი ბიჩკოვი, მიხსნის სავალალო მდგომარეობას, ლამის კენესის კაცი – დაგეგმილი საიუბილეო ღონისძიება 23 სექტემბრისათვის ვეღარ შედგება, თუ ეს წიგნები არ გვექნებაო. იქნებ ისევ თქვენ, ქართველებმა, მოიფიქროთ რამე, ჩვენ უძლურნი ვართო. მაშინ დავრწმუნდი, რომ რუსები მართლა ცოდვები არიან ქართვე-

ლების გარეშე-თქო. თანაც ვილაცებს ვეხუმრები, — გენსეკმა რახან ვერ გადაწყვიტა, გოგუაძესაც გაუჭირდება-თქო. ცხადია, საკუთარ თავს ვაშაყირებ. უცბად ამ ხუმრობა-ხუმრობაში გამიელვა ერთმა აზრმა, კაბინეტში ჩავიკეტე და მთავრობის ტელეფონზე ნომერი ავკრიფე. ბატონი დავითი მაშინ მუშაობდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მინისტრად. ვფიქრობ, ბატონ დავითს მე ისე ვუყვარვარ, უარი არაფერზე უთქვამს და ახლაც თუ შესაძლებელია უარს არ იტყვის. მაგრამ ეს ისეთი სარისკო სიმაღლეზე მყოფი საკითხია, მისი ძმის, ბატონი ირაკლის კარიერაც ხომ არ უნდა შეეწიროს. რაც არის, არის. ავუხსენი პრობლემის სირთულე: „ბატონო დავით, დღეს კი ძალიან არამოდურია ამ დიდი მეცნიერის მხარდაჭერა, მაგრამ ხვალ ხომ სრულად აღიარებენ. ღმერთი არ დაგივიწყებთ ამ სიკეთეს. ეს ქართველი ინტელიგენციის დიდი გამარჯვება და მაღლი იქნება“. ასე დავამთავრე ჩემი თავხედური თავმდაბლობა და ველოდები მის განაჩენს. ნახევარწუთიანი პაუზა გულისცემის სიჩქარის მიხედვით დიდი აღმოჩნდა: „კარგი ვახტანგ, მე ახლაც დავურეკავ ირაკლის...“ ცოტა ხნის შემდეგ, ალბათ ორი საათის შემდეგ, გადავედი უნივერსიტეტის გამომცემლობაში და ორი საათი ბატონ ვალერიანთან და ბატონ ნიკო ბერძენიშვილთან ვსაუბრობდით. ნიკო ბერძენიშვილი ამბობს, — რას ვიცინებ ახლა, ეს აშკარა რომ გამოვიდეს, იტყვიან ანდროპოვმა ვერ გადაწყვიტა, მაგრამ გოგუაძემ ხომ გადაწყვიტაო. ამ სიცილ-ხორხოცში გავატარეთ ორი საათი. გამოვემშვიდობე და სწრაფად დავემვი კიბეზე. აწკრიალდა თურმე მოსკოვის ზარი. ბატონი ვალერიანი ყვირის — დაუძახეთ ვახტანგს, არ წავიდესო. მაგრამ ვეღარ დამეწივნენ. მოსკოვი კი ასე აჭიკჭიკდა: „Постарайтесь издать сборник на приличном полиграфическом уровне“. იმ დღეს ბატონ დავითთან ჩემი საუბრის შემდეგ ზუსტად ოთხ საათში აწკრიალდა მოსკოვის ტელეფონი.

მეორე დღეს დილიდანვე გამომცემლობამ ფორსირებულად დაიწყო კრებულის ბეჭდვა. გამომცემლობას ბრძენი ადამიანები ხელმძღვანელობდნენ, აქაოდა დაყოვნების შემთხვევაში მოსკოვში სხვა ბიუროკრატს რამე არ გაჰკრას თავში და კვლავ არ გვიბრძანონ: — არ დაბეჭდოთო. ჩვენ ფაქტის წინაშე უნდა დავაყენოთ: — რა ვქნათ, ბატონო, უკვე შემოგვებეჭდა წიგნით. სულ რამდენიმე დღეში სამი ათასი ეგზემპლარი, გარეკანზე ლოსევის პორტრეტით, მზად იყო. მაშინვე 1500 ცალი გავუგზავნე ლოსევის მეუღლეს, პროფესორ ტახოგოდის. 23 სექტემბერს ეს წიგნი და ბატონ გურამ თევზაძე ლოსევის სახლში იყვნენ. მე კი იმ დღეს კიევში გახლდით ჩემი დისერტაციის თაობაზე. იუბილე დაინიშნა 12 დეკემბერს. უნდა გენახათ გადაჭედილ დარბაზში ნახევარი ქართველები ვისხედით. ცნობილმა ფილოსოფოსმა არსენი გულიგამ ტრიბუნაზე თბილისური კრებული მაღლა ასწია და თქვა: ოცი წლის წინათ თბილისში ჩატარდა საკავშირო სიმპოზიუმი აქსიოლოგიის (ღირებულებათა) შესახებ. „Молодцы грузины“, მათ ნამდვილად დაამტკიცეს, რომ იციან ფასი ფასეულობათა. საბოლოო სიტყვა ლოსევმა წარმოთქვა ლათინურ და რუსულ ენებზე, რომელიც დაასრულა ასეთი ფრაზით: „С вами говорил умирающий Лосев“. 90 წლის უსინათლო კაცი (დაბრმავებული იყო ბოლო 20 წელი) საოცარი ნათელი გონებით და აზრით მოეფერა მეცნიერებს, ყველა იქ დამსწრეთ. ჩვენ კი დავმწკრივდით და სავარძელში მჯდომ ალექსი თეოდორეს ძეს ვაკოცეთ.

ცხადია, იქ და სხვა დროსაც ნაკლებად გახსენებით ამასთან დაკავშირებით ძმები ჩხიკვიშვილების ღვაწლი, მაგრამ ამას არც ითხოვდნენ ისინი. უფალი ხედავს ყველაფერს. უფალში იყოს მათი სულები.

აბონ ციციაშვილი (1931-2002)

აბონ ციციაშვილმა ქრესტომათიული სიბრძნის აზრი თქვა. მე მის ციტირებას ხშირად ვახდენ, განსაკუთრებით ბოლო წლებში რუსულ ენაზე გამოცემულ წიგნებში: „მე ებრაელი კაცი ვარ, ქართველი ებრაელი. მისხალით ნაკლებად არ მიყვარს ქართველი ვიდრე ებრაელი. მაგრამ მე მიყვარს ნამდვილი ქართველი თავისი რჯულით, თავისი ხასიათით. თუ ქართველმა თავის რჯულს უღალატა, ის მე არ მიღალატებს?!“

– ბატონო აბონ, ახლა კი დავრწმუნდი რომ ბიბლია მართლა თქვენი დაწერილია.

– რავა, აქამდე ეჭვი გეპარებოდა, თუ?

– არა, მაგრამ თუ მასში ქართველი ებრაელებიც მონაწილეობდით, არ მეგონა.

ვიცინეთ ბევრი. ღმერთი ხომ ერთია? ერთია, ერთი! ახლა ეს დედამიწა ისე დაპატარავდა, შეიძლება გლობუსის ოდენა გახდეს, თუ ისევ ღვთის სასწაულით ადამიანები არ იქცნენ ადამიანებად... აბონს ვთხოვეთ ერთხელ, ჩვენ რომ გაჯავრებთ, – საბჭოთა მუშტებით როგორ აშინებდი რეიგანს, მოდი ერთი გაიხსენეთ. აბონმა სიამოვნებით დააჯავრა აბონს: – „ასე რომ, რეიგანს ავიწყდება ქართული ანდაზა, „რაც მოგივა დავითაო, ყველა შენი თავითაო“. ძალიან საყვარელი კაცი იყო. სიცოცლით სავსე, იუმორიო: აღსავსე...“

ამ რამდენიმე წლის წინათ აბონმა გადმომცა უზარმაზარი საქაღალდე, იმდენად უზარმაზარი, რომ ვკითხე, ეს მარტომ მოიტანე? – მე კი მოვიტანე მარტომ, მაგრამ შენ რა გეშველება, მარტომ რომ უნდა წაიღო სახლში და წაიკითხო. წიგნის სათაურია:

„ებრაელები და საქართველო 2000 წელი ერთად“

გადავშალე თავფურცელი და ვკითხულობ იმ სიტყვებს, რაც დღეს წიგნის შესავალში, ბატონი აბონის ფოტოსურათის ქვეში არის დასტამბული:

„ამ წიგნს ვუძღვნი მსოფლიო ისტორიის უნიკალურ ფენომენად აღიარებულ ქართველთა და ქართველ ებრაელთა 26 საუკუნოვან მეგობრობას“

წიგნის სარჩევს აბონის თანდასწრებით ვფურცლავ. შევჩერდი სტალინის კრიტიკაზე და პარაგრაფზე – „სტალინი და ებრაელები“. – აბონ, წინასწარ გეტყვი, ძალიან გამიკვირდება, თუ სტალინი ანტისემიტად გყავს გამოყვანილი. – რას ამბობ. აი, ნახავ, სტალინს ებრაელები უფრო აფასებდნენ, ვიდრე, არ გეწყინოს და – გურულები (სიცილით). წიგნიც წავიკითხე, სიამოვნებაც მივიღე და ბევრი ისეთი ინფორმაცია, რასაც ვერ ნახავდი სხვაგან. თვალსა და ხელს შუა გაფრინდა წლები. აბონიც წავიდა ამაწუთისოფლიდან, მაგრამ გაცოცხლდა მისი კოლოსალური ნაშრომი (თბილისი, 2003)

წიგნს წამძღვარებული აქვს პროფესორების: დევი სტურუას, ვახტანგ გოგუაძის, ნელი ჩაფიძის, ჯანგიო მამალაძის და ირაკლი ანდრიაძის რეცენზია-წერილები. რა თქმა უნდა, საქართველოში არ მეგულება ინტელიგენტი, რომელსაც განსხვავებული აზრი ჰქონდეს ქართველ ებრაელთა მიმართ. ჩვენი დამოკიდებულების შესახებ ებრაელებმა საოცარი სითბო აჩვენეს მსოფლიოს. განსაკუთრებით კი ეს გამოჩნდა მათი საქართველოდან აღთქმულ მიწაზე დაბრუნების შემდეგ. ეს ჭეშმარიტად უნიკალური ურთიერთობაა, რაც ბევრგზის კეთილად დახვედრია წინ ჩვენს ხალხს ხილულად თუ უხილავად. მე ბოდიშს მოვიხდი მკითხველის წინაშე და გამოვიჩენ სისუსტეს, მოვიტან ამ წიგნიდან ჩემს რეცენზიაზე გაკეთებულ ბატონ აბონის მინაწერს:

„ბატონ ვახტანგის ამ მეტად გულთბილ წერილს დავუმატებდით მხოლოდ ერთ შტრიხს, რომელიც კარგად გამოხატავს მის დამოკიდებულებას ქართველ ებრაელთა მიმართ.

1995 წლის თებერვალია. ფესახამდე – ებრაელთა დღესასწაულამდე – ერთი თვე რჩება. ფესახში ებრაელობამ გაუფუებელი პური – მაცა – უნდა ჭამოს. ღვთის ნებით წინასწარმეტყველმა მოსემ 40 წელი ატარა ებრაელობა უდაბნოში. აი, მაშინ ებრაელობა პურის ნაცვლად ხშიადით (მაცით) იკვებებოდა. იმ დღიდან მოყოლებული მსოფლიოს ებრაელობა ყოველ წლიურად აღნიშნავს რა ეგვიპტის ტყვეობიდან გამოსვლის დღესასწაულს, არ ჭამს პურს, იკვებება მაცით. 26 საუკუნეა ქართველ ებრაელებს ეს წესი არ დაურღვევია. მაცის გამოცხობა ელექტროენერგიის შეუწყვეტელ მიწოდებას მოითხოვს. დედაქალაქში კი ეს მაშინ საკმაოდ რთული პრობლემა იყო. თბილისის მორწმუნე ებრაელთა საზოგადოების თავმჯდომარემ ბატონმა იოსებ დავითაშვილმა ბატონ ვახტანგს, რომელიც იმხანად საქართველოს პარლამენტის სპიკერი იყო, თხოვნით მიმართა. მან გულთან ახლოს მიიტანა ეს პრობლემა და წერილს ასეთი რეზოლუცია დაადო: „ქ. თბილისის მერს, ბატონ ლეკიშვილს. ჩვენი ებრაელი ძმების მოთმინება და დიდსულოვნება თქვენთვის კარგადაა ცნობილი. თუ მართლა საღმრთო აუცილებლობა არაა, არაფერზე შეგაწუხებენ. ძალიან გთხოვთ, შევუსრულოთ ეს თხოვნა. ვ. გოგუაძე, 20.II.95 წ.“.

რა თქმა უნდა, მაცა შეუფერხებლად გამოცხვა“ (გვ. 17).

ლამის საათი მოუნდება ბატონი აბონი იმ საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და აკადემიების ჩამოთვლას, რომელთა წევრიც თვითონაა. ძალიან გაუხარდა ჩვენი აკადემიის – ეროვნულ და სოციალურ ურთიერთობათა აკადემიის – წევრად არჩევა (პრეზიდენტი პროფესორი გრიგოლ ჟვანია).

კაცს, რომელსაც ასე უყვარდა საქართველო, ღირსია იგი

უყვარდეს საქართველოს. აბონ ციციაშვილი ნამდვილი თბილისელი იყო, ყოველთვის სიყვარულით გაიხსენებს მას თბილისი, მისი ფუნდამენტური ნაშრომი მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ჩვენი ხალხების მომავალ მტკიცე მეგობრობაში.

საბჭოთა კავშირში დიალექტიკური ლოგიკა პირველად თბილისის უნივერსიტეტში იკითხებოდა მისი შემქმნელის. პროფესორ სავლე წერეთლის მიერ. ბედნიერება მხვდა წილად მოხალისედ წელიწადნახევარი მესმინა ეს კურსი მეზობელ ფაკულტეტზე, ფილოსოფიის ფაკულტეტზე. კურსზე 10 სტუდენტი სწავლობდა, მეთერთმეტე მე — „ვოლონტიორი“ — ვიჯექი აუდიტორიაში. ესენი ჩემი მეგობრები იყვნენ, ბატონმა სავლემ რაჭული მოთმინებით ერთი სემესტრის მერე მკითხა: — შენ ვინ ხარ? — მე ფილოლოგი ვარ! — მერე-და, ფილოლოგს რად უნდა დიალექტიკური ლოგიკა? — ბატონი სავლე არაჩვეულებრივად თბილი, უკეთილშობილესი კაცი იყო, მიხვდა, რომ შეკითხვა არ მესიამოვნა. — არა, ისე გითხარი, დაბრძანდი... ეს ისეთი თბილი ღიმილით იყო ნათქვამი, რომ სიტყვიერ კომპლიმენტს სჯობდა.

წლის ბოლოს გამოცდა აქვთ დიალექტიკურ ლოგიკაში. იქაური სტუდენტი, ჩემი მეგობარი დევის ბეჭვიაი, მეუბნება: — ვახო, მოდი გამოცდაზე, რა გენაღვლება, ჩააბარეო. — მე უარი ვუთხარი იმიტომ, რომ ვერ ჩავაბარებდი, ყოველ შემთხვევაში, კარგად მიანც ვერა. მე ბატონი სავლეს აზროვნების გავლენას განვიცდიდი. აზრებს ვერ ვიხსოვებ. რაღაცას იმ ხანებში ვცოდვილობდი, ვაჟას მიმართ ფილოსოფოსობდი. მერე დაეყურადე ჩემს ნაწერებს და მასში სავლე წერეთლის აზროვნების სუნთქვა ვიგრძენი. ეს იყო ღონიერი გონების, ღონიერი აზროვნების კაცი; მიძინებულ გონებას გაგიღვიძებდა, მსჯელობის სითამამის მუხტს გადაგდებდა. მე დიალექტიკური ლოგიკა ლოგიკური აზროვნების გამომუშავებისათვის მჭირდებოდა. თუ ვერ გაიგებდი, ვერ გაძლქებდი და გაანებებდი თავს.

რამდენიმე დღე გრძელდებოდა, თუ არ ვცდები, ორი

კვირა, დისკუსია, საჭიროა თუ არა დიალექტიკური ლოგიკა. მისი ოპონენტი იყო ფორმალური ლოგიკა, რომელიც 25 საუკუნეა, არისტოტელედან მოყოლებული ჰეგელამდე დამკვიდრებული იყო. როგორც აზროვნების მეფე. ფორმალური ლოგიკა ამბობს: წანამძღვარიდან გამომდინარე დასკვნა უნდა იყოს სწორი. ის არის აზროვნების სისწორის ოპერაცია, ის შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი და შეიძლება არა. ჭეშმარიტების შემეცნება სხვა დისციპლინების საქმეა. დიალექტიკური ლოგიკა კი სწორედ ჭეშმარიტების შეცნობის, ლოგიკურად სწორად შეცნობის დისციპლინაა... მე, ცხადია, დიალექტიკური ლოგიკის მომხრე ვიყავი და არა აზროვნების გრამატიკისა (მწერალმა გრამატიკა შეიძლება არ იცის, მაგრამ გრამატიკოსზე უფრო კაი ქართულით წერს!). ეს დისკუსია აზროვნების გოლიათური შერკინება იყო. ეს მიმდინარეობდა „იმელის“ იმ დარბაზში, სადაც მე 32 წლის შემდეგ თურმე პარლამენტის სხდომები უნდა წამეყვანა. სხდომების დროს ხშირად ცოცხლდებოდა ჩემს თვალწინ 32 წლის წინანდელი ის პაექრობა და ვადარებდი ამ პაექრობას...

სავლე წერეთელი სისხლით ხორცამდე ფილოსოფოსი, ბუნებრივია, იდეალისტი. მატერიალიზმის ფილოსოფია არც არასდროს სწამდა. მაგრამ ბატონი სავლე დიქტატურას უმტკიცებს, რომ დიალექტიკა მარქსიზმის საყრდენია და იგი იდეალიზმის საკუთრებად არ უნდა დავუტოვოთ. ეს თეთრი ძაფით შეკერილი დეკლარაცია გახლდათ, თავისი ფილოსოფიური პრაქტიკით კი იგი ჰეგელიანელია, იდეალისტი ფილოსოფოსია. არაერთგზის მიუხვდნენ „ეშმაკობას“ კომუნისტები და უწერდნენ საჩივრებს. ბევრი წვალება გამოიარა მან სადოქტორო დისერტაციასთან დაკავშირებით და შემდეგაც. ბატონ სავლესთან მეგობრობდა გივი (სტეფანე) სახაროვი. ბატონი გივი ძალიან საყვარელი, კეთილი და პატიოსანი კაცი, მეტსახელად „ბაბაია“, ვერ იტანდა შპიონ

და მბეზღარ ფილოსოფოსებს. თავის ფილოსოფოსობაზე თვითონ ხუმრობდა: ერთხელ „ბაბაია“ გამოიძახეს ცეკაში და უთხრეს, — შენ ხომ სავლე წერეთელთან ერთად სანადიროდ დადიხარ? — დავდივარ, კი ბატონო! — აბა ახლა გვითხარით, ხომ არის იგი იდეალისტი და საზღვარგარეთის აგენტურასთან შეკრული? — ყოლიფერს გეტყვით, ბაბაია. ამას წინათ ვკითხე სავლეს: — მართლა ხომ არ ხარ იდეალისტი-მეთქი. სავლეს გაეცინა და არაფერი მიპასუხა. 15 წუთის შემდეგ ესროლა და მწყერი არ ჩამოაგდო?! აიღო ხელში მწყერი და მითხრა: — გივი, ნახე ერთი, ეგ მართლა მწყერია თუ მწყერის იდეა. — რას ამბობ, სავლე, ნაღდი მწყერია. — ჰოდა ცკ-ს შვილები დაუფიცე, რომ მწყერის იდეა არ მოუკლავს სავლეს-მეთქი. შენ იმაზე უარესი ჟუ-ლიკი ხარ, ეტყობაო, და ცეკამ კინწისკერით გამოაგდო გარეთ მაშინდელი ღროის შვეიკი, ბატონი გივი სახაროვი.

დიალექტიკის ფილოსოფიურ განხილვას მე არ შევუდგები. ესაა წინააღმდეგობის ისეთი ერთიანობა, რომელიც აზრს, იდეას წარმოშობს. თორემ მატარებელს რომ მატარებელი დაეჯახება, ამისთანა მექანიკურ წინააღმდეგობას არანაირი საერთო არა აქვს დიალექტიკურ წინააღმდეგობასთან. როგორია დიალექტიკური აზროვნების ბუნება, ამას რომ გავყვეთ, (ბატონი სავლე წელიწადნახევარი გვინხსნიდა ამ საკითხს.) მე მინდა დიალექტიკური აზროვნების ერთ ფსიქოლოგიურ შტრიხს შევეხო. არიან ადამიანები, რომელთაც არაფერი წაუკითხავთ დიალექტიკის შესახებ, მაგრამ ლაპარაკს რომ იწყებს საკმეზე, იგი აზროვნებს, დიალექტიკურად აზროვნების პროცესში ფიქრობს არა მხოლოდ იმაზე, რომ ეს არის ასე, არამედ იმავდროულად გაიფიქრებს, თუ რა არ არის ასე. რომ ამბობს „ჰო“, მის საპირისპირო „არას“ მოიაზრებს, მოწინააღმდეგის სავარაუდო არგუმენტს მოძებნის. ამიტომ-მა დიალექტიკური აზროვნების კაცთან კამათი ძნელია. მას

მოაზრებული აქვს არამარტო ის, რა უნდა თქვას, არამედ ისიც, რა არ უნდა თქვას. იგი ერთდროულად ფიქრობს თავისი აზრის საწინააღმდეგო აზრზეც. ამიტომაც, ჭკვიანი სახელმწიფო მოღვაწენი მოზომილნი რომ არიან თავის სიტყვაში. გაბმული ლაპარაკი არც ახასიათებთ. თუ მიტინგურად აზროვნებს გაბმული მეტყველებით, ისეთი კაცი ჯერ ლაპარაკობს, მერე ფიქრობს. ყოველ შემთხვევაში, აზროვნების დიალექტიკური მეთოდი „მოვლენათა ჭრელ-ჭრელ თამაშში“ (ჰეგელი) დაიჭერს უმთავრესს. ძლიერი გონება მიაპობს ყოველგვარ ბარიერებს, რაც აზრისაკენ მიმავალ გზას ელობება. სავლეთი წერეთელი ქართული ფილოსოფიის მშვენიერებაა, იგი პეტრე იბერიტ (V ს.) მოყოლებული დიდ ქართველ ფილოსოფოსთა თითზე ჩამოსათვლელი რჩეულთაშორის იმკვიდრებს საბრძანებელს.

„უშიში, ვითარცა უხორცო!“

ნიკო ჭავჭავაძე სულიერი სიმამაცის განსახიერებაა. მეორე მსოფლიო ომი გამოიარა ფაშისტებისაგან მიღებული ჭრილობებით, მაგრამ გაცილებით მძიმე იყო ბრძოლა იმ იდეოლოგიასთან, რომლის წიაღში აზროვნება ჰკარგავდა თავის ღირსებას. აზროვნების მიზანი ჭეშმარიტებაა, რომელიც თავისუფლების გარეშე არცა იწვის, არცა ანათებს.

სამწუხაროდ, ისტორიას არც ისე კარგი მეხსიერება აქვს. დღეს ადვილი გვეგონია ბევრი ისეთი რამ, რაც აუტანელი შეიძლება იყო იმ დროს. დროის ფაქტორის ყოველმხრივი გახსენება-გათვალისწინება ძნელია, მაგრამ ნაწილობრივ რომ მაინც აღვადგინოთ, რა გააკეთა ნიკო ჭავჭავაძემ იმდროინდელ საქართველოში, საკმარისი იქნება დავინახოთ იგი როგორც დიდი პიროვნება. ნიკო ჭავჭავაძე მეოცე საუკუნის მამულიშვილთა ზეციურ პანთეონს ამშვენებს.

მე შორსა ვარ იმ მოდური კეკლუცობისაგან, საბჭოთა ეპოქის, სოციალიზმის ღირსებები დავაკნინო. მშრომელი ხალხისათვის, დღევანდელობის გადასახედოდან, შემთხვევით არ არის იგი ნოსტალგიის საგანი. მაგრამ მარქიზმის დიქტატურა, აზროვნების ხუნდებში მომწყვდევა ფილოსოფოსთათვის მძიმე უღელი გახლდათ. მრავალი დიდებული მოაზროვნის სიცოცხლე შეიწირა იმ რეჟიმმა. სიცოცხლეს ვინ ჩიოდა, ამოცანა იყო სიცოცხლეზე მეტის გადარჩენა, გადარჩენა აზროვნების პატიოსნებისა, ჭეშმარიტების შემეცნების სწრაფვას არ დაჰკარგოდა ის მარადიული სტიმული, რისთვისაც იშვა ფილოსოფია. და აი, ნიკო ჭავჭავაძე 34 წლის მანძილზე ხელმძღვანელობდა ფილოსოფიის სკოლას, ინსტი-

ტუტს იმ ქვეყანაში, საქართველოში, სადაც აზროვნების ურჩობა გამოირჩეოდა მთელ საბჭოთა კავშირში. მართალია, ბოლო ათწლეულები ბიოლოგიური სიცოცხლის ისეთ საფრთხეს აღარ ქმნიდა, მაგრამ სულიერი ტრავმა წილად ერგო ყოველ მეცნიერს, ვისაც წვაში გამოვლილი აზრი თავს ერჩინა. თუმცა, აკრძალული ხილი უფრო მიმზიდველიაო. ეს წინააღმდეგობა არათუ ვერ აქრობდა შემოქმედებით მისწრაფებებს, არამედ უფრო ააღმასებდა მას. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ კაცობრიობის ისტორია ტანჯვის, ბრძოლის, წინააღმდეგობის ისტორიაა, უნდა ვიხელობმდეთ პლატონისეული პრინციპით უმცირესი ბოროტების შესახებ. თუ ნიკო ჭავჭავაძე და ღვთისთა გამოჩენილი პიროვნებანი გაუსაძლისის ჟამსაც ახერხებდნენ თავისი სიტყვის თქმას, მათ სიკვდილისა არ ეშინოდათ. ნიკო ჭავჭავაძე სწორედ ის პიროვნებაა, ვის შესახებაც უთქვამს საეკლესიო მწერლობას — „უშიში ვითარცა უხორცო“. ნიკო ჭავჭავაძემ გაიმარჯვა. სამწუხაროდ, დღეს არც ამგვარი ასპარეზია, არც ამგვარი ბრძოლაა, რომელიც გამარჯვებულს გამოავლენდა. დღეს ვიღას სჭირდება სულიერება, ვიღას სჭირდება ფილოსოფია. მაგრამ არა! ეს დროებითია. ზესთა სოფლიდან გადმოგვძახებენ დიდთა სულები, ისევ აღსდგება, გაიღვიძებს სული, აზრი იმ ქვეყანაში, სადაც იგი ქრისტეს დასაბამიდან გვაქვს ბოძებული. მომავლის იმედსაც წარსული გვაძლევს. ნიკო ჭავჭავაძის ერი ფილოსოფოსობას თავს ვერ დაანებებს...

ნიკო ჭავჭავაძე იყო ყველაზე ორიგინალური ღირექტორი საქართველოში. ბატონ ნიკოს „ღირექტორის“ აღმინისტრაციული, სტანდარტულად დაყენებული სახე არ ჰქონდა. თანამშრომლებთან, მოწაფეებთან ურთიერთობის თავისუფალი, სოკრატესეული სტილი ძალიან აღიზიანებდა რობოტიზებულ ადამიანებს. განსაკუთრებით ნერვებს უშლიდა

იგი ცეკას. ეს ურთიერთობა კი მხატვრული ნაწარმოების დიდი თემაა...

1968 წლის 23 თებერვალს ჩემი საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის შემდეგ რესტორან „ივერიაში“ ვაგრძელებთ „დესერტაციას“. ბატონი ნიკო ჩემზე მეტადაა გახარებული. სადღეგრძელოს ნაცვლად ვყვები — რას იტყოდნენ ბელურას შესახებ შალვა ნუცუბიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, აკაკი შანიძე, ნოდარ დუმბაძე და ნიკო ჭავჭავაძე...

ბატონ ნიკოსთან მიღის ცეკას კომისია და მოითხოვს ფილოსოფიის ინსტიტუტის აზრს, — რას ფიქრობს ინსტიტუტი ბელურას შესახებ.

— თქვენ, გენაცვალეთ, ეტყობა მისამართი შეგეშალათ. თქვენ უნდა მიხვიდეთ ზოოლოგიის ინსტიტუტში.

— არა, ამხანაგო, ცეკას არაფერი ეშლება, — შეუბღვირა ცეკამ, — ერთ კვირაში ჩვენ უნდა გვქონდეს თქვენი დასკვნა, გვჭირდება იდეოლოგიური მუშაობის შემდგომი სრულყოფისათვის. მზადდება ცეკას საგანგებო პლენუმი.

ერთი კვირის შემდეგ ინსტიტუტს კვლავ ეწვია ცეკა.

ბატონი ნიკო: — იცით რა, ჩვენ ვიმსჯელებთ ამ მეტად სერიოზული საკითხის შესახებ, მოვიწონეთ ცეკას პლენუმის თემატიკაც, მაგრამ ძალიან გთხოვთ, ჯერ გაგვიგოს ცეკამ, — რას ფიქრობს ბელურა ჩვენს შესახებ და მერე გეტყვით, რას ფიქრობენ ფილოსოფოსები ბელურასა და ცეკას შესახებ...

ვის არ ეშინოდა ცეკასი — თითქმის ყველა მეცნიერს, ხელოვანს, მაგრამ უნიკალური გახლდათ ბატონი ნიკოს სიმშვიდე. მან თითქოს ორიგინალური სფინქსურ-დიპლომატიური ხერხიც იპოვნა, რათა გადაერჩინა ხშირად დახურვისათვის გამზადებული ფილოსოფიის ინსტიტუტი.

ბატონი ნიკოს მეცნიერული მოღვაწეობის ანალიზს ჯერ არ ვაპირებ. ამჯერად ერთ მომენტზე შეეჩერდები მხოლოდ.

ქართული ესთეტიკური აზრი ქართული კულტურის,

ფილოსოფიის სათავეებიდან იღებს სათავეს, მაგრამ საბჭოთა პერიოდში ესთეტიკას სრულიად სხვა იდეოლოგიური სახე ჰქონდა — ოფიციალურად ეს იყო მარქსისტულ-ლენინური დისციპლინა. მარქსიზმს რომ თავისი ძალა და ღირსება გააჩნია, ეს სოციალურ დისციპლინათა მკვლევარების საქმეა, მაგრამ ესთეტიკა და მარქსიზმი მეტისმეტად შეუგუებელი ცნებებია. ამიტომ ამოცანა იყო ლომის ხახიდან გამოეხსნათ ეს მარგალიტი და მას ესთეტიკის, როგორც მეცნიერების ისტორიულ-კლასიკური სახე მიეღო, ევროპული სტანდარტებით ესთეტიკა, როგორც მეცნიერება, ევროპის მონაპოვარია, რომლის თეორიული გვირგვინი ჰეგელის „ესთეტიკაა“. არ ეწყინებათ სხვა დარგის ფილოსოფოსებს, თუ ვიტყვი, — ესთეტიკა ფილოსოფიის არისტოკრატიია და ამ არისტოკრატიული დარგის პირველი დამამკვიდრებელი საბჭოთა საქართველოში, წარმოშობით და ღვაწლით არისტოკრატი, ნიკო ჭავჭავაძეა. როდესაც, პირველად, 1958 წელს, მისი „ესთეტიკის საკითხები“ გამოვიდა, მეტისმეტად შეიშმუშნა კონიუნქტურულ-დოგმატური აზროვნება. ბატონი ნიკო ფილოსოფიაში ნოვატორია (ეს სიტყვა მთლად არისტოკრატიულად არ ჟღერს). მას ჰქონდა პერსპექტივის იშვიათი ალლო. საბჭოთა კავშირში, პირველად მის ინსტიტუტში, გაიხსნა ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის განყოფილება. ამ მოვლენას ერთი ვაი-ვიში მოჰყვა — აქაოდა, რად უნდა ადამიანის ფილოსოფიას ახალი ინტერპრეტაცია, ეს ხომ მარქსიზმში გარკვეულიაო. ერთი სიტყვით, ნამეტანი არ ვუყვარდით მარქსს!

1980 წელს ბატონი ნიკოს რედაქტორობით გამოვიდა ჩემი წიგნი, სათაურით: „ადამიანი როგორც ესთეტიკური ფენომენი“. ამავე თემაზე ღვეიცავი სადოქტორო დისერტაცია. ისე გამაწამეს პარტიულ-მარქსისტული რეჟიმის წარმომადგენლებმა, რომ თავი მომძულდა, ლამის ადამიანი

შემძულდა და როცა ერთ კულტურულ საზოგადოებაში მკითხეს, რა არის შენი სადოქტორო დისერტაციის თემაო, მე ვუპასუხე – „ადამიანი როგორც ესთეტიკური არამზა-
და“. 1983 წლის 23 დეკემბერს დისერტაციის დაცვაა დანიშნული, ავტორეფერატი მზადაა. ერთი თვეც არ არის დარჩენილი და მოსკოვიდან ერთ-ერთი ოპონენტი მირეკავს, ვერ გაგიწევ ოპონენტობასო. შენმა მოწინააღმდეგეებმა თბილისიდან ააწრიალეს აქ ცეკა და მე ვერ გავერევი თქვენს ინტრიგებშიო. იმ პროფესორს, უპარტიო, მორწ-
მუნე, ესთეტიკოს-თეოლოგს საშინლად ეშინოდა რეპრესიე-
ბისა. შევეხვეწე – ნუ ჩამიშლი დაცვას, ჩამოდი და უარყოფითი რეცენზია დაწერე. – არა, მე მაგას როგორ ვიკადრებ, ამ დისერტაციაზე უარყოფითი დასკვნა გავაკეთო... ჩემს სიცოცხლეში არ მახსოვს ისეთი დეპრესია. რა უბედურე-
ბა არ გადამხდენია, მაგრამ ისე არასდროს დამიწყევლია საბჭოთა წყობილება და მისი მომგონი, როგორც მაშინ. გავვარდი ბატონ ნიკოსთან. ძალიან გაუკვირდა ჩემი ასეთი შეშფოთება. და აი, ნახეთ სიბრძნე, პედაგოგიურობის, ფსიქოლოგიურობის სიღრმე: ბატონმა ნიკომ თავი დახარა, ქოჩორი გადაიწია და მეუბნება:

– ვახო, აი ნაჭრილობებს ხომ ხედავ, ეგ ფაშისტებისა-
განაა. ფრონტზე ტყვიის ცეცხლში რომ მივდიოდი, ვის ახსოვდა სიცოცხლე. მაგრამ ის გასაჭირი, შენს ახლანდელ განცდაზე უფრო მძიმე არ იყო! შენი ეს მდგომარეობა უფრო მძიმეა. არ მეგონა, თუ ბიჩკოვს ასე შეაშინებდნენ...

ბატონმა ნიკომ არაყი დამისხა. ჭიქა აიღო:

– ვახო, მე და შენ იმიტომ ვართ მასწავლებელ-მოსწავლე, საინტერესო ადამიანები, რომ მძიმე დარტყმებს უნდა გავუ-
ძლოთ. ჩვენ რომ გავიმარჯვებთ, ეჭვი ხომ არ გეპარება?!

ცოტა ხნის შემდეგ იმდენი ვიცინეთ, ვის ახსოვდა შენი დისერტაცია. ტელეფონი აიღო და მის მოწაფეს, ჩემს მეგო-

ბარს, ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის სპეციალისტს რეზო ბაღანჩივაძეს დაურეკა. ვახოს ოპონენტობა უნდა გაუწიო... რამდენიმე თვის შემდეგ დავიცავი სადოქტორო დისერტაცია. არც ერთი ჩემი სამეცნიერო ნაბიჯი არ გადამიდგამს ბატონი ნიკოს ხელდასმის გარეშე.

1982 წელს ბატონი ნიკოს ინფარქტი დაემართა. მის ვაჟთან, ზურიკოსთან ერთად წავედი მოსკოვში. ბატონი ნიკო კარგად ცნობილ მეოთხე სამმართველოში იწვა. (ზურაბი მანამდე იყო იქ). შევდივარ საავადმყოფოში შეშინებული, გულდამძიმებული, ველოდები ლოგინზე მწოლარე, მკენესარე ავადმყოფს. ამ დროს ბატონი ნიკო ექიმს მოაცილებს პალატიდან. გაიხარა ფრიად. ოთახს ვათვალიერებ. რას ვხედავ!

— ეს რაა, ბატონი ნიკო? — სიგარეტის კოლოფზე მივუთითე.

— ეს რა არის და მე აქაური ექიმები დავარწმუნე, რომ ლამის ბავშვობიდან ვეწევი, ეგრე უცბად სიგარეტის მიტოვება უარესი არ იყოსო. დავითანხმე... — ეს რაღაა? — კონიაკის ბოთლზე ვანიშნებ.

— ეს რა და ეგენი ამაშიც დავარწმუნე, რომ მე მოქეიფე კაცი ვარ და ცოტ-ცოტა დაღვეის ნება დამრთეს — 11 გრამი დღეში სამჯერ (სულ 33 გრამი).

— ვააჰ, მე ბატონო ნიკო 33 გრამი კონიაკი ქე მათრობს. დაგვისხა კონიაკი. დავილოცეთ. მოსკოვში მე და ზურა მოვეწყვეთ სასტუმრო „ტურისტში“, იქ რაღაც ტალონებს არიგებდნენ და სადილზე საზეიმო ხმით აცხადებდნენ „ტურისტ ჩავჩავადზე“, „ტურისტ გოგუადზე“. — ბატონო ნიკო, საბჭოთა ხელისუფლებამ არანაირი ჩინ-მედლები, წოდება არ მოგვცა, მაგრამ აი მე და ზურამ უცბად გამოვკარით ხელი ტურისტის საპატიო წოდებას...

ზურაბ ჭავჭავაძე ეროვნული მოძრაობის მშვენება იყო. მისი საიდუმლოებით მოცული დაღუპვით ეროვნულმა

მოძრაობამ სილამაზეც დაკარგა და სიცოცხლის ხალისიც. აქედან დაიწყო ამ მოძრაობის ნამდვილი ტრაგედია. მაგრამ ზურაბმა მოასწრო თავისი მკაფიო კონცეფციის ჩამოყალიბება. მისი სამეცნიერო-პუბლიცისტური ნააზრევნი ერის ისტორიაში თავის ღირსეულ ადგილს იკავებს...

მოგონებებსაც თავისი რეგლამენტი აქვს. მითუმეტეს ბატონი ნიკოს მიმართება წინაპართადმი, თავისი ლამაზი შვილებისა და შვილიშვილებისადმი, მეგობრებისადმი — ზნეობრივი ნიმუშია საზოგადოებისათვის. აქ ულევია მოსაგონარი!

ჩემს მასწავლებელს 1963 წლიდან დაუშოვნა ფილი. იგი ჩემი რეპეტიტორიც იყო, კერძოდ მასწავლიდა ფილოსოფიის ისტორიას. ოღონდ ანაზღაურების ნაცვლად გავკეთილები შემდეგ ჩაიზე მპატიჟებდა, ლამის სტიპენდიაც მომეთხოვა მისგან. არ ყოფილა ჩემს მოძღვარსა და ჩემს შორის წყვეტილი. როცა სახელმწიფო უნივერსიტეტში იდეოლოგიის დარგში პრორექტორად დამნიშნეს, შევძინდი. მაშინვე გავიქეცი მოძღვართან და გავუზიარე ჩემი შიში, ზომ არ მიპირებენ იდეოლოგიურ დაჯავშნას, უარი ვთქვა თუ არა-მეთქი. ბატონმა ნიკომ ჭიქა მომიჭახუნა და მითხრა, — ვახო, მოდი, შენ გაგიმარჯოს, გისურვებ უნივერსიტეტში ივანე ჯავახიშვილის იდეოლოგია გაგეტარებინოს...

ბედნიერება მხვდა წილად, ვყოფილიყავი იმ პარლამენტის წევრი, სპიკერი, სადაც მოღვაწეობდა ბატონი ნიკო. არ ყოფილა სტრატეგიული მნიშვნელობის საკითხი, რომელიც მასთან ასე თუ ისე არ შემეთანხმებინოს. არაფის დაავიწყდება ის პირველი სხდომა პარლამენტისა, რომელიც უხუცესთა სახელით გახსნა ბატონმა ნიკომ. მან ბრძნულად დამოძღვრა და დალოცა პარლამენტი, ამასთან არც მისი კლასიკური ხუმრობა ავიწყდება სხდომის მონაწილეებს, ტელემსმენელებს. ბატონი ნიკო შესანიშნავად გრძნობდა თავს, თმაში ჭაღარაც არ ერია, სიცოცხლის სიღარიბეს არ

უჩიოდა... — რაც შეეხება იმ პატივს, — ბრძანა მან, — რაც მე მერგო, გამოვსულიყავი უხუცესთა სახელით, მაღლობელი გახლავართ, მაგრამ რამდენად მოხუცებული ვარ, ეს მანდილოსნებს ჰკითხეთ... ქართველი კაცის ყველა ღირსებით: ბრძოლის დროს ბრძოლა, შრომის დროს — შრომა, საოცარი რეჟიმი; ღვინიცი მაღლიანი იცოდა და არც მანდილოსნები აკლებდნენ ყურადღებას, სპიკერობის დროს ხანდახან გავიპარებოდი მასთან სახლში, ლარსის ქუჩაზე, ესაუბრობდით... ჩვენ ერთი აღმოჩენაც გექონდა — ნარდის თამაშში. — ვინაიდან ფული არც შენ გაქვს და არც მე, მოდი ნარდი ვითამაშოთო იმ ადამიანებზე, რომლებიც სახელს უტეხდნენ საქართველოს (ოღონდ ცოცხლებზე). ბუნებრივია, ასეთი თამაშის დროს ორივე ვცდილობდით თამაშის წაგებას. ერთხელ სწორედ ასეთ ნარდს ვითამაშობთ, მოდის ბატონი ნიკოს ერთი ახალბედა ასპირანტი. დაჯდა და უყურებს ჩვენს აზარტულ და უცნაურ თამაშს. ერთხანს ნარდს უყურა, მერე ხან ერთს შემოგვხედავს, ხან მეორეს. ცოტა ხნის შემდეგ თვალები მოისრისა, პირჯვარი დაიწერა ნიშნად იმისა, ალბათ, ვერა ვარ კარგადო...

ხანდახან რეალობის ზღვარზე გამოვიწვევ ბატონი ნიკოს სულს, მის ცოცხალ სახეს, მოძრაობას, მოქმედებას, ხმას... როგორ აცხელებს გაზზე საჭმელს, რა აკურატულად გაშლის სამზარეულოში პატარა მაგიდას... საათობით ესაუბრობდით, ვნაღვლობდით, ვიცინოდით, ვოცნებობდით საქართველოს მომავალზე. როცა საქართველო აღსდგება, სულიერობას დაუბრუნდება, ბატონი ნიკო უფრო ხშირად გაახსენებს თავს სრულიად საქართველოს. ყვარლის ღვთივეკურთხეული ეკლესიის ღვთივეკურთხეული საფლავი, სადაც ილიას სული ტრიალებს და სადაც განისვენებს ორი დიდი ქართველი — ნიკო და ზურაბ ჭავჭავაძეები, სიამაყეა ერისა, უკვდავი და უჭკნობი ყვავილებითაა შემკული.

გურამ ჭილაშვილი (1929-1990)

დიდი მორალური ძალა

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დამაარსებელთა შემდეგ ძნელია დაასახელოთ მეორე პიროვნება, უნივერსიტეტისათვის რომ სიცოცხლე ასე შეეწიროს. იგი იყო ჭეშმარიტი ზვარაკი, ჩვენი ერის ინტელექტისა და ზნეობის საერთო ტაძრის შეუპოვარი დამცველი. იგი არ იყო „საწყალი პატიოსნება“. იგი ორი ათეული წელი უნივერსიტეტში დიდსა თუ პატარას კანონიერებასა და წესიერებას ასწავლიდა. მისი ზნეობა და ფსიქიკა შორს იდგა თავის გატანის „ფილოსოფიისაგან“ — „არავის აწყენინო“, „ეცადე ყველამ კარგი თქვას შენზე“... კარგი კარგზე კარგმა კაცმა უნდა თქვას. მას ბევრი მომდურავი ჰყავდა. ბატონი გურამიც იგულისხმება დიდი ვაჟას მიერ საუკუნის წინათ ნათქვამში: „ცუდას რად უნდა მტერობა, კარგია მუდამ მტრიანი“. ო, როგორ საჭირო იყავი, ბატონო გურამ, დღევანდელ საქართველოში, როგორც წესიერების განსახიერება.

თქვენ ფიზიკოსობას ფიზიკოსები გიქებენ. მე იმას ვამბობ, რაც მინახავს, მიგვრძენია და მიცვნია. ტანჯვით, მოთბინებით, თვითგაძარცვით, პირადი მაგალითის ძალით თქვენ დიდი მორალური ძალა დაუტოვეთ უნივერსიტეტს და არა მარტო უნივერსიტეტს. თქვენ იყავით საქართველოში ყველაზე პოპულარული პრორექტორი, ყველა უმაღლესი სკოლისათვის დიდი ავტორიტეტი.

გურამ ჭილაშვილი განზოგადებითი მნიშვნელობით იხსენიება. ჭილაშვილობა მაშინვე მოაგონდებათ, როცა უპრინციპობას წააწყდებიან, როცა ნატრობენ მექრთამეობისათვის, პროტექციონიზმისა თუ სხვა უბედურებისათვის გზის გადაღობვას.

უნივერსიტეტში იქმნება გურამ ჭილაშვილის სახელობის სტიპენდია. მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანი სხვაა: ბატონი გურამი არაორდინალური პიროვნება იყო. კეთილშობილური, სიმკაცრესთან ერთად საოცარი თბილი გული ჰქონდა, იცოდა დიდი სიყვარული. ხალხის პატიოსანი მეხსიერება არ დაივიწყებს ჩინებულ ვაჟკაცს, მეცნიერსა და პედაგოგს.

გიორგი ჯიბლაძე (1913-1989)

საქმით ქრისტიანი

არამართო ჩვენ ვცხოვრობთ საოცარ საუკუნეში. საოცრად საოცარი ყოფილა ის დროც, საიდანაც ახლახან მოვედით. ის დრო სიტყვით გამოხდა ქრისტეს, მაგრამ ქრისტიანობა ჩაუძქრალად ღვივოდა ნალვერდალში. როგორც პირველი საუკუნეების ღვენილი ქრისტიანები რომის იმპერიაში მიწის ქვეშ კატაკომბებში იკეთებდნენ ბუდეს, სამლოცველოებს, — მსგავსად ამისა ქრისტიანული ღვაწლი, სიკეთე შეინილბა კომუნისტური იდეოლოგიის პირობებში. ახლა მეორე უბედურება გვჭირს. ძველ კონიუნქტურას დაუპირისპირდა ახალი კონიუნქტურა — მაღიმალ პირჯვრისწერითა ქვეყანას რომ ვაჩვენებთ ქრისტესადმი ფარისევლურ სიყვარულს, რადგან საქმით ვყიდით მამულს და სარწმუნოებას, ადამიანობას. ადამიანობა მაშინ მეტი იყო...

ამას წინათ მიტროპოლიტ კირილის წინასააღდგომო ქადაგებას ვუსმენდი:

— სამწუხაროდ, — თქვა მან, — ხშირია შემთხვევა, როცა მორწმუნე სიმკაცრით იცავს მარხვას, მაგრამ შემდეგ ისეთი გაბოროტებით ლაპარაკობს და ირჯება, რომ არავის სჭირდება ასეთი თვითგვემაო.

ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ქრისტე რეალურ სიკეთეს, კეთილი საქმის კეთებას მოითხოვდა ჩვენგან; რწმენა საქმის გარეშე მკვდარია.

გიორგი ჯიბლაძე ობიექტური ვითარების გამო სიტყვით ვერ იყო ქრისტიანი. იგი ბუნებით, სისხლით, ხორციით, წარმოშობით გახლდათ ქრისტიანი. იგი საქმით, ქმედებებით გახლდათ ქრისტიანი.

გიორგი ჯიბლაძე, პირველყოვლისა, ისტორიას ეკუთვნის, როგორც ჩვენი დროის გამოჩენილი მეცნიერი. მაგრამ იგი ამავე დროს გახლდათ თვალსაჩინო სახელმწიფო მოღვაწე — ცკ-ს მდივანი, განათლების მინისტრი... ამ პოსტებზე მუშაობით მან იმდენი სიკეთე აკეთა, რომ გადასწონის სხვის ცოდვებსაც კი. ჩემი მასწავლებლის ბიოგრაფიულ ღირსებად მიმაჩნია მაშინდელი მისი სახელმწიფოებრივი თანამდებობები და დამსახურებანი. არ ვარგა კაცი, რომელიც თავის ბიოგრაფიას არ სცემს პატივს.

გიორგი ჯიბლაძე ჩვენი მეცნიერების უმაღლეს ტიტულებს ფლობდა და თითქმის არავისზე ნაკლებად. იგი საოცარი ენერგიისა და შრომის უნარით დაჯილდოებული კაცი გახლდათ. თამამი იყო მისი მეცნიერული ჰორიზონტები. პირველყოვლისა იგი ქართული ლიტერატურის ისტორიის, ლიტერატურისმცოდნეობის, ესთეტიკის მკვლევარია. მისი ლექციები დაწყებული ანტიკური ფილოსოფიით, დასავლეთ ევროპის ლიტერატურისა და ფილოსოფიის ფართო ცოდნით გახლდათ სასარგებლო და მიმზიდველი. მე ვერ შევჩერდები მის მონოგრაფიებსა და გამოკვლევებზე — ილიას, შოთას, ვაჟას მისეულ განხილვაზე. იგი ჩვენი მეცნიერების, ქართველოლოგიის დიდებულ ფონდს ამშვენებს.

ბატონმა გიორგიმ ფილოსოფიის ფაკულტეტზე, კათედრაზე გამიკეთა ასპირანტის ადგილი (ესთეტიკაში) და იტვირთა ჩემი მეცნიერ-ხელმძღვანელობა. დავიწყე საკანდიდატო მინიმუმის გამოცდების ჩაბარება. დიალექტიკურმატერიალიზმს არ მაბარებინებენ. ფაკულტეტის არაფორმალური ლიდერი, ფილოსოფოსთა რეალური ლიდერი, დიდი მეცნიერი, კარგად არ მიყურებს — ჩემი ასპირანტი რომ იყოსო... ვუთხარი — გადმოვალ თქვენთან-თქო. კმაყოფილებით მიიღო ჩემი თხოვნა და დასძინა, — ოღონდ ჯიბლაძისაგან თანხმობა მიიღეო. ვიფიქრე გუნებაში, თავის გამართლები-

სათვის, ბატონ გიორგის ჩემთვის მაინც არა სცალია, იმდენი საქმეები აქვს... მივედი ბატონ გიორგისთან და ვუთხარი. განაწყენება არ შემიმჩნევია, კეთილი რჩევებიც მომცა; თუ რამე გაგიჭირდეს, არ მომერიდო. ბატონ გიორგის სამართლიანად უნდა სწყენოდა ჩემი არცთუ პატიოსანი საქციელის გამო. მე არ მახსოვს ჩემი ცხოვრებიდან მსგავსი სასინანულო ნაბიჯი, რომელსაც ღალატი შეიძლება ეწოდოს, ისე, რომ თავს ვერ დავიცავ. მაგრამ სიუჟეტი ახლა ნახეთ: მოვედი ჩემს ახალ „ხელმძღვანელთან“ და ოი, საკვირველებავ, უარი მითხრა: ხუთი ასპირანტი მყავს და თურმე ამდენი არ შეიძლებაო. საოცარი ამბივალენტური (ურთიერთსაწინააღმდეგო) გრძნობები დამეუფლა. ერთდროულად მეწყინა და გამიხარდა კიდეც. ის მეცნიერი არ იყო ჩემი ფსიქოლოგიისათვის მისაღები.

რამდენიმე დღეს ვიფიქრე. ბატონმა გიორგიმ დაუბრკოლებლად მიმიღო „მე შეცდომილი“. არ დამტუქსა, მაგრამ ამჯერად არ დამიმალა თავისი განაწყენება ჩემი ამჩატებული მოქმედების გამო. მაპატია. იცოდა, რომ მე ის ძალიან მიყვარდა. ჩემი ნებიერობა მისი ხელმძღვანელობის წყალობით კვლავაც გრძელდებოდა: რამდენიმე გაჭირვებულ ასპირანტს ძალუმაღ დავეხმარე. ვერ ჩამოვთვლი მის გაკეთებულ სიკეთებს. ძლიერ განვიცდიდი ჩემი ორი ძვირფასი მასწავლებლის ბატონი გიორგისა და ბატონი გრიგოლ კიკნაძის დაპირისპირებას. მე ძალიან ახლოს ვიყავი ბატონ გრიგოლთან, მის წრესთან. მეცნიერთა ხასიათი ხომ მოგეხსენებათ: — ჩემს მოწინააღმდეგეს როგორ იმოწმებ სადისერტაციო ნაშრომში, რომელზედაც ვიზა მე უნდა დაგიწერო. ასე იფიქრებდა აბსოლუტური უმრავლესობა. ბატონი გიორგისგან მსგავსი არაფერი მიგრძენია. მე ბატონი გრიგოლის ნაშრომებზე რეცენზიები დამიწერია, დამიბეჭდავს, მის შესახებ შექმნილი ერთი წიგნის თანაავტორიც

ვარ. ვნატრობდი მათ შერიგებას. საბედნიეროდ, ბოლო პერიოდში საგრძნობლად შეიცვალა ვითარება, ყოველ შემთხვევაში, რაიმე მწვავე მოვლენას ადგილი არ ჰქონია. ბატონმა გიორგიმ ბევრი რამ მასწავლა, შეიძლება ყველაზე უკეთესი ის ქრისტიანული დამოკიდებულება ურთიერთობებისა, თავისი მაგალითით რომ მიჩვენა.

ბატონი გიორგი ჯიბლაძე დიდებული მეცნიერი, აღმზრდელ-ხელმძღვანელი, ბედნიერი კაცი ყოფილა. დრო არ ახუნებს მის ლამაზ მზერას, მის კეთილშობილებას, ადამიანისადმი სიყვარულს. დღესავით ვხედავ მის თბილ მოხვევას, საკანდიდატო დისერტაციის დაცვა რომ მომილოცა და ლოყაზე მიჩქმიტა. დღეს, როცა მის პიროვნებას ვიხსენებთ, სევდას როგორ მოიშორებ. დიდია მონატრების გრძნობა, წუთისოფლის უკმარობის განცდა, საყვარელ ადამიანთან რომ გაშორებს.

ოთარ ჯინორია (1914-1975)

უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის წინ ჭადრებში — ქვემოდან მომავალი პროფერსორი ვენორი ქვაჩაზია და მე, ვაკის მხრიდან ნერვიული სიჩქარით მომავალი ოთარ ჯინორიას ეხვდებით. რომ მოგვიახლოვდა, მაშინ შემოგვხვდა:

— ჰო, რა კარგია რომ გნახეთ, გულზე ვარ გახეთქილი. ნახეთ, რა მიქნა ამ შეჩვენებულმა კოწიამ. ჟურნალი გაშალა და გვიჩვენებს — „პასუხი ყმაწვილ რეცენზენტს“. მე რომ რეცენზია დაუწერე ამას წინათ, გაბრაზებულა და მეკამათება ისე, რომ ჩემს სახელს და გვარს განგებ არ ახსენებს, ყმაწვილ რეცენზენტს მიწოდებს. ყმაწვილის რეცენზიას ახლა ვაჩვენებ მაგას...

— ბატონო ოთარ, ამ ცხელ გულზე მაინც აღარ გაგვიცვლი გურულებს კოწიას ეგნატე ნინოშვილზე?

— ოჰ, კიდევ რა გინდა, მოხარშულ წაბლს ხომ არ ინებებ? — გულიანად გადაიხარხარა წამის წინ გულიანად განრისხებულმა ოთარ ჯინორიამ. — კოწია დიდი მწერალია! — დასძინა უკვე არა კერძო განწყობილების ჯინორიამ. ოთარმა იცოდა ჭეშმარიტების ფასი.

— ოთარ, ეუბნება ვენორი, — ახლა თუ იცი, წუთის წინ როგორ გაგჭორა ვახტანგმა, რა თქვა შენზე, თუ იცი?

— ეგ კარგს რას იტყოდა, ჩემი მტერი ჩავარდა მაგის ყბაში. მაინც რაო გურულმა?

— ეგ მთლად გურული კი არა, ეგ ხომ დედით მეგრელია.

— ეეჰ, მეც არ გამიკვირდა, რატომაა კაი ბიჭი-მეთქი. ახლაც გულიანად იცინა, — წუთის წინ ცუდი გურული, როგორ აღმოჩნდა თურმე ნახევრად მეგრელი და ამიტომ კარგი ბიჭი

ეს გურულ-მეგრელობია ხომ იმ დროს გასართობი სალ-

აღობო თემა იყო. ახლა ლამის სამეგრელოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ნოტა გაუგზავნოს კახეთის ხელისუფლებას („დაჰყავი და იბატონე“).

— ჰოო, მაინც რა თქვა ამ „შერყენებულმა“, — უთითებს ჩემზე.

— რაო და, ოთარი დედით გერმანელი და მამით მეგრელი არის, ნამყენი ქართველიო.

— რას ერჩი, ვიღებ კომპლიმენტს, ვაი მას, ვისაც სანამყენე რტო არა აქვს. აღარ ვკამათობ...

ოთარი ბუნებით პოლემისტი იყო, უყვარდა კამათი.

60-იანი წლების ბოლოს ფილოსოფიის ფაკულტეტის ასპირანტებისა და ახალგაზრდა მეცნიერთათვის სემინარი წამოვიწყეთ. რომ არ გამოშრეს ახალგაზრდა ფილოსოფოსთა ფანტაზია, მოდი მოვიწვიოთ მეზობელი ჰუმანიტარები... ერთხელ ბატონი ოთარი გვყავს მომხსენებლად. საათნახე-ვარზე მეტ ხანს გრძელდება ლექცია-მოხსენება. სულგანაბული უსმენს ყველა. შეკითხვებს ვერ ბედავენ... შევწუხდი და დავიწყე საუბარი მოხსენების ირგვლივ. კამათი არ გამოდის. ბატონმა ოთარმა მწყრალად ითმინა ჩემი დადასტურებითი მოსაზრებები და ერთხელ, როცა წამომცდა — „ვეთანხმები ბატონ ოთარს...“, — მოიცა, მოიცა, შენ რომ მეთანხმები, მე ვეთანხმები შენს თანხმობას?... სიცილმა გამოაცოცხლა 89-ე აუდიტორია (II კორპ.). მოვნახეთ საკამათო.

იყო ძველად მეცნიერული თეორია-დისკუსიები. ჩვენს თაობას კარგად ახსოვს პროფესორ გრიგოლ ხავთასისა და ბატონი ოთარ ჯინორიას გოეთეოლოგიური კამათი. პროფესორი გრიგოლ ხავთასი შედარებით უფროსი თაობის კაცი, იმდენად სასტიკი რეჟიმის პრორექტორი იყო, თუმცა პატიოსანი, გაჩნდა სტუდენტური წყევლა: „ვაი შენ და ხავთასიო“ აუტანელი გახლდათ მისი ორთოდოქსული მარქსიზმი. მე დავსწრებივარ მათ მრავალსაათიან კამათს. ბატონი

ოთარი შევიდოდა თუ არა აზარტში, მოიყვანდა არგუმენტებს, — ახლა სად მიდიხარ? — უცბად ხავთასი დაჰკრავდა — მარქსი! ეს არაა მარქსისტული. ეს ანტიმარქსისტულია... ერთხელ ხმააწეული გაცხარებული ლაპარაკის ტემბრი უეცრად შეცვალა ბატონმა ოთარმა:

— ბატონო გრიგოლ, მოდი კაცურად შევთანხმდეთ, — თუ ჩვენ ვჩხუბობთ, მეჩხუბეთ თქვენ, მაგრამ მე მარქსთან ჩხუბის თავი არა მაქვს. ერთხელ ხომ გააგდებინეთ მარქსს ჩემი თავი უნივერსიტეტიდან. აუდიტორიაში შეწყდა თუ არა სიცილი, ხავთასმა კვლავ გაბმულ დაცემინებასავით განაგრძო: მარქსი, მარქსი, მარქსი.

ოთარ ჯინორია მეცნიერებაზე გამიჯნურებული კაცი იყო. სულ გოეთე, თომას მანი... საათობით არ მოსწყინდებოდა ეტრიალა იმ სამყაროში და არა მხოლოდ სალექციო-სამეცნიერო ვითარებაში, მე გავსინჯე ჩემი ერთი ნაცოდვილარი-ნაფიქრი. თან მეშინია, არ დამცინოს და არ მითხრას: შენ რა, ახლა იგონებ ველოსიპედს, ეს რამდენი ხანია ყველამ იცის, ყველასათვის ცხადის მიგნებად რომ ასაღებო.

— ბატონო ოთარ, ალბათ ბევრი დაწერილა, მაგრამ მე ხელი არ მიმიწვდება უმდიდრეს ლიტერატურაზე, გულუბრყვილო დაკვირება-გაკვირებებისათვის არ დამცინო.

— შე კაცო, თქვი შენ და თუ სისულელეს იტყვი, ხომ იცი ჩემი ამბავი, მიეთ-მოეთის გარეშე გეტყვი, ეგ ხომ სისულელეა-თქო.

დავიწყე: რა მიკვირს იცით, გოეთე აზროვნების ეს გიგანტი, რატომ ლანძღავს დიალექტიკას?

ოთარი ძალიან დაინტერესდა, — არა, არა, არ მახსოვსო. ვესაუბრები, ვყვები, თანაც მაქეზებს, მერე აშკარად დაინტერესდა და შორს არის დაცინვის ყოველგვარი ნიშნებისაგან. ჩვენ საკმაოდ შინაურულად-შეხუშრებული ვიყავით, მაგრამ მეცნიერებას თავისი სიფაქიზეც აქვს.

ძირითადი არსი რომ გადმოვეცი, მითხრა, ვახტანგ, გულ-წრფელად გითხრა, გოეთეს თითო სიტყვაზე ლამის თითო ტომი მაქვს გადაკითხული, მაგრამ ასეთნაირად საკითხის განხილვა ნამდვილად არ მახსოვს, ძალიან საინტერესოა. აღ-მითქვა და აასრულა, ლიტერატურაც მომაწოდა საკითხთან დაკავშირებით და მისი კონსულტაციები ძალიან გამომადგა. ოთარი რამდენიმე თვე მეჩხუბებოდა, როდის მოიტან გოეთეს საზოგადოებაში ამ მოხსენებას, რა ასეთი უსაშველო გახდაო... იმ დღეს, როცა სიხარულით გავყარდი უნივერსიტეტში ბა-ტონი ოთარის სანახავად – მოხსენება მზად მაქვს, აღმოვჩნდი რესპუბლიკურ საავადმყოფოში მეტყველება წართმეული ბა-ტონი ოთარის სანახავად. თვალებით რაღაცას მანიშნებდა. ვცდილობდი უიმედობა არ შემძინეოდა. ლაპარაკზე ნორმალუ-რად რეაგირებდა. მე მოვეფერე და მალე გამოჯანმრთელება ვუსურვე. უკანასკნელად გადავკოცნე ბატონი ოთარი.

მკითხველისათვის არ იქნება უინტერესო ის, რაც ბატონ ოთარს აინტერესებდა და მისი შთაგონებით დაწერილი მოხსენება მისი გარდაცვალების შემდეგ წაკითხული იქნა. გოეთეს საზოგადოების სხდომაზე. ახლა, ცხადია, ამ მოხ-სენების არსს გავიხსენებ, იგი დაბეჭდილია ქართულად და რუსულად. მე მინდა აღვადგინო ის პირველი ნაამბობი:

ბატონ ოთარს შევახსენე, მანაც კარგად გაიხსენა ეკერ-მანთან საუბრების მიხედვით ჰეგელის წვეულება გოეთესთან, ვაიმარში, 1827 წლის 18 ოქტომბერს. ამ საუბარს ცელტ-ერიც ესწრებოდა.

გოეთე ლანძღავს დიალექტიკას, როგორც აზროვნების წესს. ჰეგელი კი დიალექტიკის ღმერთია. ამიტომ ამ ორი ტიტანის ამ შეხვედრის დროს გამართული პოლემიკა წარ-მოუდგენლად მწვავეა, თითქმის შეურაცხყოფაც მიაყენეს ერთმანეთს. არადა, გოეთე აშკარად განიცდის ჰეგელის დი-ალექტიკის გავლენას, განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ეს

მისეული დემონიურის გაგებისას. ჰეგელის ეს კეთილისმყოფელი გავლენა გოეთემ ცოტა მოგვიანებით აღიარა კიდეც. დემონიური არის მიმზიდველობა ბოროტებისა, შეიძლება ითქვას მშვენიერი ბოროტება. ასევე განმარტავს ბოროტების მნიშვნელობას ჰეგელიც. ბოროტება რომ არ ყოფილიყო, ადამიანი სამოთხეში პირუტყვული სიმშვიდის პირობებში დარჩებოდა. ადამიანი ადამიანად აქცია იმ ტირილმა, ტკივილმა, ტრაგედიამ, რასაც ბოროტებას ვეძახით. ცნობიერებამ დაარღვია, „გათიშა“ მყუდროებისაგან ადამიანის ყოფა და აზრის მაძიებელ სუბიექტად აქცია.

ახლა მაინც შეგახსენებთ, როგორ დაეჯახნენ ერთმანეთს ევროპული, მსოფლიო აზრის დიდმპყრობელნი:

ჰეგელის თქმით, დიალექტიკა ეს არის აზროვნების დახვეწილი წესი, „რომელსაც შეუძლია გაარჩიოს დიდი მნიშვნელობა ჭეშმარიტებისა სიყალბისაგან“.

გოეთე: „სამწუხაროა მხოლოდ, რომ აზროვნების ამგვარ დახვეწილ ხერხებს ზოგჯერ ბოროტად იყენებენ იმისათვის, რომ ჭეშმარიტი წარმოადგინონ ყალბად და ყალბი ჭეშმარიტად.“

ჰეგელი: „ჰო, ეს, რა თქმა უნდა, ხდება, მაგრამ ეს მოსდით სულით ავადმყოფებს“.

გოეთე: „...მე სრულიად დარწმუნებული ვარ, რომ მრავალი, დიალექტიკით დაავადმყოფებული, ბუნების შესწავლაში იპოვნის თავის კეთილმოქმედ მკურნალს“.

აი, საოცრება. რამხელაც არ უნდა იყოს ადამიანი, ის მაინც ადამიანია. ბავშვივით არ იჩხუბეს ამ გენიოსებმა? თანაც აზრის და სეროზულობის განმასახიერებელმა ტიტანებმა. სულით ავადმყოფები უძახეს ერთმანეთს... არ გასულა ექვსი დღეც (24 ოქტომბერს) გოეთე ცელტერს (რომელიც მათ საუბარს ესწრებოდა) წერდა:

„მაღლობა ბატონ ჰეგელს წვეულებისათვის. მე ვერც კი

გამოვხატავ, იმდენად სასიამოვნო აღმოჩნდა ის ჩემთვის“ ცოტა მოგვიანებით (14 ნოემბერს) კი გოეთე კნებელს წერდა:

„ჰეგელის ყოფნას, ცელტერთან ერთად, ჩემთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და ამან მე გამომაცოცხლა... მით უმეტეს, პირველთან ჩემმა საუბარმა უფრო მეტი ხნით ჩემთან დარჩენის სურვილი აღმიძრა“.

ცოტა უფრო მოგვიანებით ცელტერს წერს გოეთე:

„...ჰეგელის „გონი“, რომელიც, როგორც მე გავიგე, სრულად გამოვიყენე“.

როცა შევადარეთ გოეთეს დემონურის განმარტება ჰეგელის ბოროტების ცნებასთან და აზრი იმის შესახებ, რომ გოეთე ძლიერ გავლენას განიცდიდა მის მიერვე ნალანდლი დიალექტიკისაგან, ბატონმა ოთარმა მითხრა, ეს აზრი, ეს შედარება მართლა არსად წამიკითხავსო...

ასე რომ, ბატონო ოთარ, მივიღე თქვენთან ჩათვლა თუ არა? — ჩაგეთვალა, — მითხრა მან და შემდეგ საუბარი კვლავ გავაგრძელეთ ჰეგელის ეკლესიისადმი დამოკიდებულების შესახებ. ჰეგელი ერთ დროს მღვდელიც იყო. იგი თავს თვლიდა თეოლოგად. ჰეგელი ეთანხმება ეკლესიის აზრს იმის შესახებ, რომ ადამიანი ბუნებით ბოროტია, მაგრამ არ ეთანხმება ეკლესიურ ახსნას, თუ რატომაა ბოროტი. ეკლესიის მიხედვით, ადამიანი ბოროტია იმიტომ, რომ ჩვენმა პირველმა წინაპრებმა ადამმა და ევამ ჩაიდინეს ცოდვა, დაარღვიეს ღვთის დარიგება. ე. ი. ეს მოხდა შემთხვევით? მოხდა ის, რაც არ უნდოდა ღმერთს? — არაო, — ამბობს ჰეგელი, — ღმერთმა ასეთად შექმნა სამყარო, ის, რომ ადამიანი ბუნებით ბოროტია და არც უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ეს შეიძლებოდა სხვაგვარადაც ყოფილიყო.

ასე რომ, ღმერთს რავა უნდოდა ადამიანი ბოროტი რომ ყოფილიყო, მაგრამ რაღაცა ვერ მოიცალა, და ასე მოხდაო?.. „საწყალი ღმერთი?!“

დიახ, ხორციელი, ბოროტი საწყისის ადამიანს ღმერთმა მისცა ღმერთისაქენ ლტოლვის საშუალება, რათა მუდმივად ებრძოლოს ბოროტებას, ისწრაფოს ღვთისკენ. ჩვენი დრამატურგიით ღმერთს ვერ შევაცვლევინებთ ადამიანის ბუნების მოწყობის წესს. ვერ გავიხსენე, რაღაც თემასთან ახლოს მყოფი ანეკდოტი მოყვა ბატონმა ოთარმა. მაშინ სიცილით დავშორდით.

ოთარ ჯინორია გახლდათ საქართველოში გოეთეს საზოგადოების დამფუძნებელი, ამ საზოგადოების პირველი პრეზიდენტი. მე ამ საზოგადოების წევრი ვიყავი და არ ვაცდენდი მის სხდომებს იმ შენობაში, სადაც ახლა აშშ-ს საელჩოა.

ოთარ ჯინორია ქართველობით სავსე ევროპელი იყო. იგი ამშვენებდა ევროპულობას და ევროპას. იგი იყო გოეთეს საერთაშორისო საზოგადოების თვალსაჩინო ფიგურა, სადაც მის აზრს, პიროვნებას პატივს სცემდნენ და სცემენ.

ოთარ ჯინორიას პრიზმაში გატარებული გოეთესა და შილერის სამყარო უყვარდა უნივერსიტეტის სტუდენტობას. XIX საუკუნის კლასიკური ევროპული კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილი ჩვენი სახელოვანი წინაპრები, უნივერსიტეტის დამაარსებლები ახლაც გვაცოცხლებენ, გვავსებენ სულით. ის ევროპა ჩვენთვის არც დღეს არ დასრულებულა. მაგრამ იმ სულგამომშრალ ევროპას, ევროპის შეერთებულ შტატებს (ევროკავშირს) ჩვენ იქეთ თუ ჩავებრავთ ჯერ კიდევ ჩვენში უკეთ შენახულ XIX საუკუნის კულტურის ევროპის სულს, ვიდრე თვით იქაური დღევანდელი ცივილიზებული ევროპელები.

ჩვენ კულტურის ევროპა გვირჩევნია ველური ცივილიზაციის ევროპას, როგორადაც მას თვლიდნენ შპენგლერი, თომას მანი...

თქვენი ღვაწლი უკვალოდ არ გამქრალა, ბატონო ოთარ, ახლა განსაკუთრებით მოენატრა იგი ქართულ საზოგადოებას!

სერგო ჯორბენაძე (1926-1998)

ბევრი ტკბილმოსაგონარი მაკავშირებს ბატონ სერგოსთან. მხოლოდ რამდენიმეს გავიხსენებ.

1975 წლის დეკემბერში ბატონი სერგო მაჩერებს რექტორატის წინ, — ვახტანგ, ცკ-ის დადგენილება თუ წაიკითხე მაგნე წეს-ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ?

— ისე, რა?!

— არა, გულდასმით წაიკითხე და იფიქრე 1-2-ფორმიან ბროშურაზე, შენი სტილით.

— რას ბრძანებთ, ბატონო სერგო, ჩემი და ცკ-ის სტილი?

— ზვალ სათაური მომიტანე, გეგმაში შევიტან.

კარგა ხანს დოცლაპიასავით ვიდექი ღერეფანში, ფანჯარასთან და ვფიქრობდი, — ეს რა დავალება მომცა?! — „შენი სტილითო“. ცკ-ის ამ დადგენილებებთან დაკავშირებით უკვე საზარელი კამპანია იყო გაჩაღებული. პრესა-ტელევიზიამ აიკლო ყველაფერი. მეცნიერებათა აკადემიაში, უმაღლეს სკოლებში, ყველა ორგანიზაციაში შექმნილი იყო საგანგებო კომისიები, ტარდებოდა მომაბეზრებელი კონფერენციები... აშკარად ჩანდა ქართული ტრადიციების დისკრედიტაციის მცდელობა. ე. ი. ქართველებს არ გვივარგაო ცხოვრების წესი...

მეორე დღეს ბატონ სერგოს მივუტანე მომავალი ბროშურის სათაური. დარწმუნებული ვარ, თავზე გადამახევეს. ამიტომ უარს მეტყვის, მაგრამ მე ხომ დავალებას ვასრულებ. „სილამაზე ქართული ზნე-ჩვეულებებისა“, — ბატონმა სერგომ რომ წაიკითხა, არც შეეყოყმანებულა.

— კარგია, ვახტანგ, იცი რა, ეს ყბადალებული კამპანია გადაივლის. ვაჩვენოთ დადებითი. ეს დარჩება. შევთანხმდით!

ერთი თვის შემდეგ ბატონმა სერგომ შემახსენა დავალების შესახებ. როცა კარგ მასალებს მივადგებოდი, გავი-

ფიქრები. ამას ცკ არ გაუშვებს-თქო. მერე წარმოვიდგენდი ბატონი სერგოს ყოვლისშემძლე დიპლომატიას — „მინც გაიტანს!“ და სტიმული მეძლეოდა. გავიდა წელიწადნახევარი და ნაცვლად ორფორმიანი ბროშურისა გამოდის ათფორმიანი წიგნი — „ერი გულადი, პურადი“. ნაცვლად — ძირს ჩვენი ტრადიციები! — გაუმარჯოს ჩვენს ტრადიციებს! წიგნი ათი ათასი ტირაჟით მაშინვე გაიყიდა. წაიკითხა ცკ-მ და ხმა გაკმინდა, იმ დღიდან შეწყდა გამაყრუებელი პროპაგანდა ჩვენი „მაწე“ წეს-ჩვეულებების წინააღმდეგ.

1978 წლის აგვისტოში, მისაღები გამოცდების დროს, უნივერსიტეტის მაღლივ კორპუსში რექტორმა, ბატონმა დავით ჩხიკვიშვილმა გვერდზე გამიხმო და ჩურჩულით მეუბნება: — ბიჭო, რა კარგი გამოვიდა შენი წიგნი, ვითომ ცკ-ის დადგენილებას ეხმაურება, სულ არაა ცკ შიგ. — თუ რამე უვარგა მაგ წიგნს, ბატონო დავით, ეს ბატონი სერგოს დამსახურებაა. — ვიცი, ვიცი, მინც რა ხართ ეს ლესელები, აა?!

ერთსა და იმავე დროს უნივერსიტეტში პრორექტორად ბატონ სერგოს გვერდით მეც ვმუშაობდი. ამ დროს პარტკომის მდივნის მოადგილეა ცნობილი ფსიქოლოგი და „ცნობილი ლესელი“ თამაზ გოგიჩაიშვილი. ერთხელ ურეკავს ერთ-ერთ დეკანს. — ხვალ 3 საათზე მობრძანდით ბატონ სერგოსთან თათბირზე. — გოგუაძეც იქნება? — იქნება! — თქვენც იქნებით? — მეც ვიქნები. — ჰო, ეს კარგია, მაგრამ მე ბილეთი არა მაქვს და ლესაში ვერ ჩამოვალ...

ბატონი სერგო, როგორც პრორექტორი, ოცი წლის მანძილზე უნივერსიტეტის გამომცემლობას კურიერებდა. გამომცემლობის უცვლელი დირექტორი, აწ განსვენებული ვალერიან გამყრელიძე, თავისი უცვლელი მოადგილით, ახლა კი მისი საქმის გამგრძელებელი ნიკო ბერძენიშვილი — დიდოსტატები იყვნენ მთავლიტის თვალთვალისაგან ეროვნული, პროგრესული აზრის გადამალვისა. ბატონი სერგო ცკ-

ის მრავალ უხერხულ დავალებას თავს დაუქნევდა და აკეთებდა საწინააღმდეგოს, ერის ინტერესების სასიკეთოდ.

საბჭოური იდეოლოგია არ ეალერსებოდა ეროვნულ-კულტურულ ღირებულებებს, თუმცა იცავდა მათ. თვით ეკლესიას, ამ იდეოლოგიით შერისხულს, მაინც იცავდა სახელმწიფო — ლენინ-ტროცკი-ხრუშჩოვის დაუნდობელი რეპრესიების მიუხედავად, ეკლესიამ გაუძლო მაშინდელ განსაცდელს და გამოიწრთო კიდეც ამ ბრძოლაში. ოფიციალური ათეიზმი ღიად უპირისპირდებოდა სარწმუნოებას. გაცილებით ვერაგია თანამედროვე ათეიზმი. იგი მოვიდა კრავის სამოსელით და მგლის სულით, გველივით უხმოდ იპარება ტაძარში. — აშენონ, აშენონ ეკლესიები — წყნარად, შიმშილით, დაეუხოცოთ მრევლი, სანთლის დამნთებელი რომ აღარ დარჩეთ, — ასეთია ანტიქრისტეს თანამედროვე გეგმაც, მეთოდიც...

უნივერსიტეტს, ღლიდან დაარსებისა, ჩვენი ხალხი ტაძარს ეძახის. სერგო ჯორბენაძის კაბინეტში სანთელს არავინ ანთებდა, არც პირჯვარს იწერდნენ მაღიმალ, მაგრამ ქართველოლოგია წმინდად იცავდა იმ კულტურას, რაც ეკლესიის წიაღში შეიქმნა. ბევრგზის შეჭრილან მის კაბინეტში, მარქსიზმის დროშით რომ ემუქრებოდნენ ხელმოცარული მომეცნიერო ელემენტები — მოსკოვში ჩავალ, იქ გიჩივლებო. ბატონი სერგო ზემოქმედებითი სიმშვიდით დააწყნარებდა ტვინამღვრეულთ, დაუყვავებდა, მაგრამ არაფერს დაუთმოდა.

ბატონი სერგოს კაბინეტი მუდამ ღია გახლდათ, მდივანი არავის აჩერებდა. ხშირად ტევა არ იყო. ერთხელ მასთან ვზივართ პრორექტორები: გურამ ჭილაშვილი, ზურაბ ფორაქიშვილი, მირიან შიხაშვილი... საუბრები ღიდ და პატარა თემებზე შეუსვენებლივ მიდის იუმორის მაღალი ხარისხით. შემომსვლელებს ბატონი სერგო ზოგს რეზოლუციით ისტუმრებს, ზოგს დაპირებით, ზოგს უარით ისე, რომ წუთითაც არ წყდება ინტელექტუალურ ჭორობას.

– ზურაბ, ერთი ის მოყვები, კირილენკოსთან რომ წარგვადგინე პრორექტორები.

– კარგი რა, სერგო, ასმეერთეჯერ მაყოლებინებ მაგ ამბავს! არც სხვები მოეშენენ და ბატონი ზურაბიც ჩვეული არტისტულობით შეუდგა თხრობას, თუ როგორ შეეგება პირველი კორპუსის წინ პოლიტბიუროს წევრ კირილენკოს და მიუთითებს უნივერსიტეტის წინ ჩამწკრივებულ ხელმძღვანელობაზე: „პრორექტორ, პრორექტორ, პრორექტორ...“ უკაცრავად მაგრამ, „Сколько у Вас проректоров? – Во всяком случае, не больше членов Политбюро!“

– ეს რომ თქვა ზურაბმა, წამით გავიყინეთ, – ამბობს ბატონი სერგო, მაგათთან ზუმრობა ზუმრობა ხომ არ არის, მაგრამ უეცრად კირილენკოს სიცილი წასკდა და ჩვენც ბედნიერად გადავიხარხარეთ...

– ხალხო, რას ვზივართ ამ სერგოსთან მთელი დღე იდიოტებივით. მაგას ათას ერთი ღამის ზღაპარივით ამბებს რა გამოუღწევს, თაფლი გცხია სერგო შენ, – თქვა ზურაბმა და ჩვენ ჩვენი კაბინეტებისაკენ გაგვიძახა.

– ბატონო შალვა, ის როგორ იყო, ბატონი ივანეს თოვლის გუნდა? – თანაც ჩამოჯდომა სთხოვა ბატონ შალვა ნუცუბიძეს. ბატონი შალვა თავპატიჟის გარეშე მოყვა. ერთ დილით უნივერსიტეტის ეზოში შესულმა ივანე ჯავახიშვილმა ახალმოსულ თოვლთან ერთად შალვა ნუცუბიძის დანახვითაც გაიხარა. ცოტა რომ მიუახლოვდა უნივერსიტეტის დამაარსებელი თავის თანამებრძოლს, ეშმაკურად გაეღიმა (სად ბატონი ივანე და სად ეშმაკობა!). დაიხარა, გუნდა შეჰკრა და ნუცუბიძეს ესროლა. ბატონი შალვა ოსტატურად, ზონურად გვერდზე გადაიწია, გუნდა კი მოხვდა ერთ უაღრესად დახვეწილ, არისტოკრატ მანდილოსანს, უაღრესად უხერხულ ადგილას. ბატონი ივანე უხერხულობისაგან დროშასავით გაწითლდა, მანდილოსანმა კი კეთილ-

შობილური ღიმილით დარბაისელთა ცელქობა სასიამოვნო მოგონებად უქცია ისტორიას...

ბატონი სერგო დილოსტატი გახლდათ ჩვენი დიდი მამულიშვილების, მეცნიერების პიკანტურ თემებზე საუბრებისა. შალვა ნუცუბიძე, აკაკი შანიძე, გიორგი ახვლედიანი... ყოველთვის კარგი გუნება-განწყობილებით გამოდიოდნენ მისი კაბინეტიდან...

1988 წელს ეროვნული მოძრაობა რომ აბობოქრდა, ჩემი კაბინეტი გახდა „სმოლნი“. შემოდის ერთი ცნობილი მეცნიერი. კაბინეტი სავსეა სტუდენტური მოძრაობის ლიდერებით. ზოგი მაგიდასთან ზის, ზოგი — მაგიდაზე. მეცნიერმა აათვალიერ-ჩაათვალიერა ნეობოლშევიკები, გვერდით მომიჯდა და ჩუმად მელაპარაკება (ისე კი იმ სტუდენტებმა მოსმენა მაინც არ იცოდნენ, ზოგს დასმენა უყვარდა და „ცეეროვნული“ მოძრაობის წარმომადგენელიც გახდა) — ვახტანგ, შენ რა, სერგოს ბაძავ, კაბინეტი რომ სულ ღია გაქვს? მასთან ქე მაინც ხალხი იყრიდა თავს, შენ ეს ხუნვეიბინები სად შეაგროვე?...

მეცნიერულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა სხვათა ნააზრევნალვაწის მოვლას და დაკვალიანებას ნიშნავს. ბატონი სერგო თავისუფალი იყო შურისა და ეგოიზმისაგან. მას ახარებდა ყოველი უნივერსიტეტელის, ქართველი მეცნიერის თუ სპორტსმენის ისეთი წარმატება, საქართველოს რომ სახელს მოუტანდა. უნივერსიტეტში ამ წლების განმავლობაში ვერ დაასახელებთ მონოგრაფიას, საყურადღებო ნაშრომს, მზის სინათლე რომ არ ღირსებოდა.

რაც შეეხება ბატონ სერგო ჯორბენაძეს, როგორც მეცნიერ-იურისტს, მას თანატოლ-კოლეგებიც კი მასწავლებლად მიიჩნევდნენ. ძნელი იყო იურისპრუდენციაში თავისუფალი აზრის განვითარება, მაგრამ ამ მხრივაც მისი ღინამიურობა, გონიერება, მეცნიერული დისციპლინის ავტორიტეტს მალ-

ლა სწევდა. საამისოდ მას ხელს უწყობდა მომადლებული ნიჭიერება, იშვიათი ოქროპირობა. იგი იყო ინტელექტუალურ-აკადემიური და არა მიტინგური სტილის ორატორი. სამეცნიერო კონფლიქტების დაშოშმინების იშვიათი ოსტატი. ორივე მხარე რომ განაწყენებული დარჩენილიყო, ცოტა ხნის შემდეგ ორივე მხარე პატივს სცემდა ობიექტურობასაც და ჯორბენაძესაც. მას შეეძლო ყოველთვის ჰქონოდა მალლა მდგომი პიროვნების პოზიცია. იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა იურისტების არა მხოლოდ სამართლებრივ, არამედ ზნეობრივ აღზრდას. კარგად ჭვრეტდა, რომ დემოკრატია უნდა იყოს არა თვითმიზანი, არამედ საშუალება სამართლიანობის დასამკვიდრებლად. ერთხელ იურისტებს რაღაც საიუბილეო ღონისძიება ჰქონდათ (მე მაშინ პარტკომის მდივნის მოადგილე ვიყავი). ერთ საათში სააქტო დარბაზში (კლუბში) უნდა გაიმართოს საზეიმო სხდომა. პარტკომში შემომესმა ქალბატონ მარიკა ლორთქიფანიძის გაანჩხლებული ლაპარაკი, თითქმის — ყვირილი. შემოვიდა ერთი თანამშრომელი და მიაბო ქალბატონ მარიკას რისხვის მიზეზი. სააქტო დარბაზის ჰოლში მოეწყოთ სტენდი გამოჩენილი იურისტების ფოტოებით. დაუთვალიერებია ქალბატონ მარიკას და რას ხედავს! სტენდზეა ტალახაძის ფოტოც. ვიდრე „მარადმწვანე ღისიდენტი“ (ასე ვეძახდი ქალბატონ მარიკას) ბატონი სერგოსაკენ მიმავალი, ღერეფანში გზადაგზა მოძრავ მიკრომიტინგებს მართავდა, თავის აღშფოთებას გამოხატავდა, შეკვდი ჰოლში. თანამშრომელს სასწრაფოდ ჩამოვახსნევინე ტალახაძე, მის ადგილზე სხვა იურისტის ფოტოსურათი გადმოვიტანეთ. ხუთ წუთში ისე ოსტატურად ჩავატარეთ ეს კომბინაცია, შეშურდებოდა კანონიერ თუ არაკანონიერ ქურდს... ქალბატონ მარიკას კიბის თავზე შევხვდი, ვითომ შემთხვევით.

— ვახტანგ, ეს რა სკდება, ჯალათი ტალახაძე გვინდოდა ახლა ჩვენ? 37-ში რომ პროფესორებს ახვრეტინებდა?...

მე ვითომ არაფერი ვიცი, მიხსნის ვითარებას და თან სიტუაციას ისე რთულად ხატავს, თითქოს იმ სურათის ჩამოხსნა შეუძლებელია. მე ვამშვიდებ ქალბატონ მარიკას, მაგრამ უნდობლად მიყურებს.

— ქალბატონო მარიკა, თქვენ მშვიდად იყავით (ყურთან ჩურჩულით), ტალახადის კი არა, თქვენი გულისათვის, ლენინის სურათსაც ჩამოხსნია.

— ვახტანგ, ნუ ხუმრობ. იცოდე, რადაც უნდა დაგვიჯდეს უნდა ჩამოხსნათ ტალახადე! — მიბრძანა პირგამეხებულმა ქალბატონმა აკადემიკოსმა. ჩემი ხუმრობა მისი რისხვის შენელების ხერხად მიიჩნია, ალბათ, ვერ შეძლებსო...

შევდივართ პოლში. უკან მოგვეყვებოდა ცნობისმოყვარე თანამშრომელთა ჯგუფი. ქალბატონმა მარიკამ მკლავში ხელი ისე მტაცა, თითქოს არსად გამექცესო, და პირდაპირ, აჩქარებით მიმიყვანა სტენდთან — აი, ვახტანგ, მოდი, მოდი, — აი, აი, ვაი, ვაი!

ეს რა ხდება?... ქალბატონი მარიკა გაოგნებულია... — აი, ამ ადგილზე იყო წარწერაც, ფოტოც, ღმერთო ჩემო, მომეღანდა?... ქალბატონმა მარიკამ შეწუხებულმა რომ შემომხედა, სიცილი ველარ შევიკავე...

როცა ბატონ სერგოს დეტალ-დეტალ, ფსიქო-პასაჟებით მოვუყევი ყველაფერი — ტაში დაჰკრა და სავარძლიდან კინალამ გადავარდა.

ბატონმა სერგომ გემრიელი, გადამდები სიცილი იცოდა. ერთხელ მასთან მისი ნათესავი, შეხუმრებული ქალბატონი მოვიდა. — სერგო, შენ ძალიან გასუქდი, აი, მარა შე „შეჩვენებულო“, კაცს გასუქება ასე უხდებოდეს, ლოუტონის გარდა არავინ მინახავს.

ბატონმა სერგომ ერთ კაცს თავისი ფუნდამენტური მონოგრაფია „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“ აჩუქა ასეთი წარწერით — „ელვარე ნიჭის ქართველს“. ეს

ეპითეტი, ჩემი აზრით, მას უფრო შეეფერება. სწორედ ელვარე ქართული გულით და სიყვარულით არის შექმნილი ეს მონოგრაფია. იგი ღრმა ანალიზია ეპოქისა, რომელიც აღსავსეა საქართველოს ისტორიის ყველაზე ღრმა გარდატეხებით. ესაა უნივერსიტეტის შექმნის, საქართველოს ისტორიისა და თვით ივანე ჯავახიშვილის ფენომენის ერთიანობაში განხორციელებული ანალიზი. ამ ნაშრომში ბატონი სერგო ნამდვილი ისტორიკოსია, ქართველოლოგია. ისტორიკოსის პროფესიონალური მისია, პირველ ყოვლისა, პირუთვნელი ობიექტურობაა. ამის განსახიერება გახლდათ დიდი ივანე ჯავახიშვილი. ბატონი სერგო სწორედ ამ მეცნიერული კეთილსინდისიერების აუცილებლობას ანიჭებს დიდ მნიშვნელობას (აბა, ახლა ნახეთ, საქართველოს ისტორიას იმისთანა ადამიანები წერენ, რომელთაც სინდისთან არასდროს ჰქონიათ შეხვედრა. ერთ სუფრაზე ასეთი საუბარი შედგა: — ბიჭო, შენ ძალიან მომწონხარ, გინდა ისტორიაში ჩაგწერო? — როგორ? — როგორ და, ჩემი ამხანაგი წერს საქართველოს ისტორიას. ეროვნულ მოძრაობაში ხომ იყავი? — კი, მაგრამ პატარა ვიყავი. — არა უშავს-რა, ფოტოსურათი მომიტანე. — თუ კაცი ხარ, ეს ბიჭი იმ წლების მოვლენებში არ ჩართო, როდესაც ჯერ დაბადებული არ იყო — ურჩია უფრო ჭკვიანმა მასპინძელმა).

ბატონი სერგო უკანასკნელად ოპერის თეატრში ვნახე, ერთ სამეცნიერო-საიუბილეო ღონისძიებაზე. ერთად დავსხედით. იგი მეუღლესთან, ქალბატონ ნუნუსთან ერთად იყო. ერთობ ნაღვლიანი მომეჩვენა. — ვერა ვარ კარგად, ჩემო ვახტანგ, — მითხრა მან და მაშინვე შეცვალა საუბრის თემა. საქმეზე, მეცნიერებაზე ჩამოავდო სიტყვა. მე რაღაც უსიამოვნო სევდამ გამკრა გულში. ივანე ჯავახიშვილის დიდი ცხოვრებისა და დიდი სიკვდილის, ბატონი სერგოს მიერ შექმნილმა სურათებმა გამიელვა გულში.

„სამუდამოდ ჩაქრა თვალთაკრთომა ნათელი კაცისა, რომელიც ერის შორეულ წარსულს ყველაზე ღრმად ხედავდა, თანამედროვეობაზე სიყვარულით ზრუნავდა და მისი ბედნიერი მომავლისათვის თავდაუზოგავად იღვწოდა.

სიკვდილით ჩაიხშო გულისცემა იმ კაცისა, რომელსაც ხალხის ძლიერი სიყვარული დარაჯად ედგა (ვაი, რომ სიკვდილის პირისპირ კაცი ყოველთვის მარტოსულია!). სიკვდილის გამარჯვებას ეს სიყვარული არამც და არამც არ შეუწელებია. ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და ღვაწლის სიდიადე და მშვენიერება სიკვდილის შემდეგ წარმოჩინდა მთელი სისრულით, სწორედ სიკვდილის შემდგომ პირველად მიმართეს მას: „დიდო ივანე!“

ბატონო სერგო, ცოტათი გული მოვიოხე, ამ სტრიქონებით თითქოს თქვენთან ვიყავი, თქვენთან ვისაუბრე. მერე-და რა ტკბილმობური იყავით და ხარო, არამარტო თქვენი ნაწერებით; თქვენი ჩაუქრობელი სახე და თქვენი ქმედებანი გვესაუბრება. მე უფრო მჯერა იმ ქვეყნის ჭეშმარიტებისა, თქვენ რომ ახლა მკვიდრობთ, ვიდრე ამ ქვეყნისა, სადაც ჩვენ ერის საშინელ დაცემას ვუმზერო. მაგრამ ყველაფერი უფლის ნებითაა, ალბათ, თქვენს სათაყვანებელ საქართველოს მოხელავს ღმერთი.

ა

აბაშიძე გრიგოლი 7,15,16,17,18.
 აბაშიძე ირაკლი 19, 20, 60.
 აბულაძე თენგიზი 7,21,22,23,24,
 25,104,105.
 აბზიანიძე ზაზა 117.
 აიაქსი 54.
 ალექსანდრე III 48.
 ალიევი გეიდარი 15.
 ალუდა 108,111.
 ალხაზიშვილი შალვა 16,17.
 ამალლობელი არჩილი 28.
 ამალლობელი ნოდარი 22,23,26,
 27,28,95.
 ამაშუკელი ელგუჯა 19, 123.
 ანდრიაძე ირაკლი 161.
 ანდრონიკაშვილი ლუარსაბი 47.
 ანდროპოვი იური 85,157,158.

ანჯაფარიძე ვერიკო 113.
 არჩილ მეორე 9.
 არჩვაძე თენგიზი 108.
 არეოპაგელი დიონისე 126,156.
 არისტოტელე 165.
 აღმაშენებელი დავითი 120.
 არსენიშვილი ზაირა 82,105,106.
 ასათიანი მანანა 117.
 ავალიშვილი მანანა 105.
 ავთანდილი („ვეფხისტყაოსანი“) 98.
 ახალკაცი ანუშკა 34.
 ახალკაცი მედიკო 34.
 ახალკაცი ნელი 34.
 ახალკაცი ნოდარი 29,30,31,32,
 33,34,124.
 ახალკაცი ნოდარიკო 34.
 ახვლედიანი გიორგი 47, 193.

ბ

ბადურაშვილი თემური 60.
 ბაგრატი III – მეფე 120.
 ბაგრატი IV – მეფე 120.
 ბაირონი 101.
 ბაკატინი იური 91.
 ბალანჩივაძე რეზო 173.
 ბანძელაძე გელა 35,36.
 ბაქრაძე აკაკი 28,95,96.
 ბასილ დიდი 10.
 ბეგიაშვილი არჩილი 110.
 ბეჟაშვილი ბეგო 117.
 ბენაშვილი გურამი 117.
 ბენდუქიაძე ავთანდილი 115.

ბერია ლავრენტი 81.
 ბერიძე ვუკოლ 47.
 ბერძენიშვილი ნიკო 49,81,190.
 ბესიკი 9.
 ბეთპოვენი 70,71,72.
 ბეჭვაია დევის 164.
 ბიჩკოვი (მოსკ. ოპონენტი) 157,172.
 ბიჭაშვილი გიორგი 138.
 ბლუმენბახი 46.
 ბორჩაშვილი იუსუფი 83,106,108.
 ბოჭორიშვილი ანგია 37,38.
 ბრეჟნევი ლეონიდი 148.
 ბუაჩიძე თენგიზი 7,39,40,130.

ბ

გალაკტიონი 20,54.
გამსახურდია კონსტანტინე 19,
120,127,170,182.
გამსახურდია ზეიადი 84,86,89,
90,92.
გამყრელიძე ოლიმპიადა 48.
გამყრელიძე რევაზი 44.
გამყრელიძე თამაზი 44,46,50.
გამყრელიძე ვალერიანი 41,44,
47,48,49,50,190.
გეხტმანი გიორგი 47.
გიგინეიშვილი ივანე 80.
გიორგი-III 120.
გიუნაშვილი ელგუჯა 115.
გლადკოვი (გენერალი) 115.
გოეთე 10,54,74,101,107,185,
186,187.

გოგელია არჩილი 29,91.
გოგიჩაიშვილი ფილიპე 47.
გოგიჩაიშვილი თამაზი 190.
გოგუაძე ვახტანგი 30,35,36,
49,78,85,86,87,89,122,133,
147,148,158,161,162,164,172,
173,174,182,189,190.
გორბაჩოვი მიხეილი 22,32,89.
გორდეზიანი რისმაგი 117.
გორგოძე შოთა 91,95.
გუდიაშვილი ლადო 115.
გუგუშვილი გია 117.
გუგუშვილი გიორგი 29.
გულიგა არსენი 159.
გუმბარიძე გივი 89,91,95,96.
გურამიშვილი დავითი 9.
გვახარია ალექსანდრე 79.

დ

დადიანი ცოტნე 133.
დამასკელი იოანე 10.
დანელია კორნელი 19,51,52,53.
დანელია სერგი 41,129.
დანელია სერგი 41.
დანიელი 144.
დარვინი 49.

დავით წინასწარმეტყველი 128,144.
დემირჩიანი ღერენიკ 120.
დენ სიპო პინი 67.
დიკენსი ჩარლზი 54.
დუმბაძე ნოდარი 54,55,56,170.
დუმბაძე ოლია 63,115.

ე

ეგმონტი 54.
ეკერმანი 107,185.

ესაია 144.
ევენინი იუზა 78,81,82,115.

ვ

ვაჟა-ფშაველა 35,38,60,76,77,
80,82,98,104,106,108,114,164,176.
ვახტანგ მეექვსე 9.
ვეკუა ილია 27,57,58,59,60,
132,142.

ვიტტე 41.
ვოლუშნია 102.
ვენდტი 29, 119.

ზანდუკელი მიხეილი 62,63,
64,115.

თაბუკაშვილი რევაზი 65,66.
თამარ მეფე 120.
თაქთაქიშვილი ოთარი 115.

იაკოვლევი ალექსანდრე 32, 33.
იბერიელი პეტრე 126,127,154,167.
იესო ქრისტე 144.
იეზეკიელი 144.
ილია II (საქართველოს პატრი-
არქი) 137.

კაკაბაძე ნოდარი 79,80.
კალანდარიშვილი ვახტანგი 67,
68,69.
კალანდაძე ანა 77,79.
კალოვეი ზაური 123.
კამილიუსი 103,104.
კანკავა ლავანდა 130.
კანტი 54,138.
კართოზია გივი 94,149,150.
კატონი 54.
კახიძე ჯანსული 70,71,72,73,74.
კეცხოველი ნიკო 55.
კეკელიძე კორნელი 62,76,129.
კიკნაძე გრიგოლი 62,75,76,77,
78,79,80,81,82,104,105,114,180.

ლეკიშვილი ნიკო 162.
ლენინი 52,69,90,191,195.
ლევერკიუნი ადრიანი 107.
ლიპატოვი 31,32.
ლომიძე ფაციკო 94.

ზ

ზარანდია მუშნი 86.
ზვიადური 98, 99.

თ

თევზაძე გურამი 79,156,159.
თუშანიანი ოვანესი 120.
თუთაშხია ღათა 86.

ი

ინაური ალექსი 22.
იოსელიანი ჯაბა 95.
იოსელიანი ოთარი 21.
ისაკიანი ავეტიკი 120.
ივანოვი ვიარესლავი 45.
ივერიელი ანთიმოზი 9.

კ

კირილენკო 192.
კნებელი 187.
კორიოლანოსი 102.
კოსტავა მერაბი 84,85,86,87,
88,89,90,91,92,93.
კოტეტიშვილი ვახუშტი 130.
კროტოვი მიხეილი 33.
კუპრაძე ვიქტორი 27, 115.
კვარაცხელია გუჩა 117.
კვარაცხელია ვალერი 112,138,
150,151.
კვაჭანტირაძე თამაზი 29,38,117.
კვესელავა მიხეილი 80.

ლ

ლომიძე გიორგი 96.
ლომიძე შოთა 94,96,97.
ლორთქიფანიძე მარიკა 194,195.
ლორთქიფანიძე ნიკო 115.
ლოსელი ალექსი 41,155,156,158.

მ

მაკედონიელი ალექსანდრე 129,136.
 მამა ლევანი (მღვდელი) 96,97.
 მამალაძე ჯანგი 161.
 მამარდაშვილი მერაბი 98,99,
 100,101,103,109,110,111.
 მამულაშვილი ლონდა 82.
 მანი თომასი 107.
 მანჯგალაძე ეროსი 33,123.
 მარციუსი გაიუსი 101,102,103.
 მარგარიტა 54.
 მარქსი 67,184.
 მაზარაძე კოტე 33,112,113.
 მდინარაძე ლია 82.
 მდივანი ლონდა 110.
 მელიქიშვილი პეტრე 55.
 მელიქსეთ-ბეგი ლეონი 117,118,
 119,120.
 მენაბდე ლევანი 130.

ნემსაძე ზურაბი 117.
 ნინოშვილი ენატე 182.

ოცხელი იოსები 47.
 ოკუჯავა ვაჟა 70.

პაიჭაძე ბორისი 124.
 პლატონი 132.
 პლუტარქე 101.

ჟვანია გრიგოლი 162.
 ჟვანია ზაალი 130,131,132,133.

მესხი მიხეილი 121,122,123,
 124,145.
 მეტაფრასი სვიმონი 10.
 მეტრეველი სლავა 123,124.
 მგელაძე გურამი 95.
 მგელაძე ნიკო 63,114,115.
 მიმინოშვილი რომანი 94.
 მინაშვილი ლადო 78,81,82.
 მიშველაძე არჩილი 28.
 მიშველაძე რევაზი 20,54.
 მიულერი ფ. 46.
 მოსე 144.
 მოსე წინასწარმეტყველი 162
 მშვენიერაძე კახა 149.
 მშვენიერაძე ნუგზარი 149.
 მშვენიერაძე პეტრე 148,149.
 მუცალი 108.
 მუსხელიშვილი ნიკო 38,60.
 მზეიძე გოგი 115.

ნ

ნუცუბიძე შალვა 19,47,60,115,
 125,126,127,128,129,144,150,
 156,170,192,193,195.

ო

ოქროპირი იოანე 10.

პ

პონტოელი ევაგრე 129.
 პრომეთე 125.
 პუშკინი ალექსანდრე 7,77.

ჟ

ჟორდანიას ანდრო 121,124.

რამიშვილი ნინო 31.
რაზმაძე ვახტანგი 95.
რეიგანი რონალდი 160.

სააკაძე გიორგი 130.
სანიკიძე გუბაზი 138.
სანიკიძე ლევანი 134,135,136,
137,138,139.
სანიკიძე ლილი 138.
სალარაძე გურამი 138.
სახაროვი გივი (სტეფანე) 165.
სირაძე ვიქტორია 60,143.
სივსივაძე ნოდარი 82,105.

ტალახაძე 194,195.
ტარიელი („ვეფხისტყაოსანი“) 98.
ტოლსტოი ლევ 60,77,106.

უზნაძე დიმიტრი 29,43,47,76,79.

ფალავანდიშვილი გეიდარი 108.
ფარულავა გვიგერ 40.
ფილოქტეტი 54.

ქოიავა ნიკოლოზი 47.
ქვაჩაზია იროდიონი 150.
ქვაჩაზია მიხეილი 150.
ქვაჩაზია ნიკოლოზი 150.

ყიფიანი დავითი 124.

რ

როდონაია ვახტანგი 117.
რურუა რომანი 95.
რუსთაველი შოთა 9,65,152.

ს

სოკრატე 132.
სოკრატე 54,78.
სოლომონ I 43.
სოლომონ მეფე 95.
სტალინი 127,144,145,161.
სტურუა დევი 161.
სულხან საბა ორბელიანი 9.
სულხანიშვილი ლეილა 105.

ტ

ტროცკი ლევ 191.
ტყეშელაძე ანზორი 136.

უ

ფ

ფირცხალავა გიგლა 122.
ფორაქიშვილი ზურაბი 191,192.
ფრანგიშვილი ალექსანდრე 76,79.

ქ

ქვაჩაზია ვანო 150.
ქვაჩაზია ვენორი 60,121,123,
127,140,141,144,147,148,150,
151,182.

ყ

ყუბანიშვილი მერაბი 82.

შამილაძე ვახტანგი 28.
შანიძე აკაკი 19,43,51,52,80,
170,193.
შარაძე გურამი 117.
შარტავა ჟიული 7, 152.

ჩაფიძე ნელი 161.
ჩარკვიანი ჯანსული 19.
ჩერნიშოვი ალბერტი 95.
ჩიქობავა არნოლდი 76,79,80.
ჩხარტიშვილი აკაკი 136.
ჩხეიძე რევაზი 128, 145.

ცელტერი 185,186,187.
ცეზარი 136.

ძიძიგური შოთა 51.

წერეთელი აკაკი 120.
წერეთელი გიორგი 19.

ჭანტურია ტარიელი 58.
ჭანუყვაძე ლადო 40.
ჭავჭავაძე ილია 24,101,120.
ჭავჭავაძე ნიკო 141,168,169,
170,171,172,173,174,175.
ჭავჭავაძე ზურაბი 91,173,174,
175.

შ

შელია მურმანი 21.
შეგარდნაძე ელჟარდი 21,96,
97,99.
შიხაშვილი მირიანი 191.
შოპენჰაუერი 132.

ჩ

ჩხეიძე რეზო 21.
ჩხეიძე თამარი 88.
ჩხიკეიშვილი დავითი 153,154,
155,158,159,190.
ჩხიკეიშვილი ირაკლი 157,158.

ც

ციციაშვილი აბონი 160,161,
162,163.
ცინცაძე ღურმუშხანი 34.

ძ

წ

წერეთელი სავლე 164.
წოწკოლაური დათო 82.

ჭ

ჭიაურელი მიხეილი 113.
ჭიაურელი სოფიკო 112,113.
ჭილაშვილი გურამი 191.
ჭილაშვილი გურამი 57,176.
ჭინჭარაული ალექსი 130.
ჭუმბურიძე ჯუმბერი 62,78.

ხანძთელი გრიგოლი 51.
ხარაძე ევგენი 27.
ხავთასი გრიგოლი 183,184.
ხორაუა აკაკი 130.
ხრუშჩოვი ნიკიტა 35,191,
ხუციშვილი სოლომონი 62.

ჯაფარიძე იური 117.
ჯაფარიძე იური 130.
ჯანაშია სიმონი 81.
ჯაში ნიკოლოზი 136.
ჯავახიშვილი ივანე 21,23,41,
47,84,114,192,196,197.
ჯაველიძე ელიზბარი 37,91.

პაიღევერი მარტინი 127, 144.
პეგელი 165,185,186.

ს

ხუნდაძე სილოვანი 47.
ხუნწარია რეზო 121,146.
ხუროძე თემური 84,85.
ხუჭუა პავლე 70.
ხუხაშვილი ჯამლეტი 112.
ხუხუა ტიტეიკო 117.

ჯ

ჯიბლაძე გიორგი 136,141,142,
178,179,180,181.
ჯინორია ოთარი 182,183,184,
187,188.
ჯორბენაძე ნუნუ 196.
ჯორბენაძე სერგო 189,190,
191,193,194,195,196,197.
ჯოფოლა 98,99,103,109,111.

ჰ

ჰეგელი 46,47,54,67,144,167.
ჰონიგმანი 156.

ვახტანგ გოგუაძე

პანთეონი

ტექნიკური რედაქტორი: იაგო ბურდული
კომპიუტერული წყობა და დიზაინი: ნანა ღუმბაძე
კორექტორი: მანანა მუხიგულაშვილი